

המשמעות הפוליטית והחברתית של פינוי יישובים ביש"ע

יאיר שלג

נייר עמדה 42

ירושלים, תמוז התשס"ד, יולי 2004

המכון הישראלי לדמוקרטיה הוא גוף עצמאי, המסייע לכנסת ולוועדותיה, למשרדים ולמוסדות ממשלתיים, לגופי השלטון המקומי ולמפלגות, באמצעות הגשת מחקרים והצעות לביצוע שינויים ורפורמות בדפוסי פעילותם.

בנוסף לכך מממש המכון הישראלי לדמוקרטיה את שליחותו על-ידי מידע משווה בנושאי החקיקה ודרכי התפקוד של משטרים דמוקרטיים שונים. כמו כן הוא שואף להעשיר את השיח הציבורי ולעודד דרכי חשיבה חדשות על-ידי ייזום דיונים בנושאים שעל סדר היום הפוליטי, החברתי והכלכלי, בהשתתפות מחוקקים, בעלי תפקידי-ביצוע ואנשי אקדמיה, ועל-ידי פרסום מחקריו.

עורך ראשי: אורי דרומי
ראש מינהל מחלקת פרסומים: עדנה גרניט
עורכת הספרייה: יעל מושיוב
רכז הפקה: נדב שטכמן
עריכת לשון: מירי הורוביץ ורותי קליין
עיצוב גרפי: רון הרן
סודר ונדפס ב'ארט פלוס', ירושלים
הדפסה ראשונה, התשס"ג
מהדורה שנייה מורחבת נדפסה בהתשס"ד

מסת"ב 4-62-7091-965 ISBN

© כל הזכויות שמורות למכון הישראלי לדמוקרטיה
Copyright by The Israel Democracy Institute
Printed in Israel 2003

יאיר שלג הוא חוקר בכיר במכון הישראלי לדמוקרטיה וחבר מערכת "הארץ".

הדברים המתפרסמים בניירות העמדה אינם משקפים בהכרח את עמדת המכון הישראלי לדמוקרטיה.

תוכן העניינים

5	פתח דבר
7	הקדמה למהדורה המורחבת
11	תודות
13	מבוא
19	פרק ראשון: מודל הפינוי בסיני
26	פרק שני: פינוי יישובים בישי"ע – ההיבט הפוליטי
46	פרק שלישי: פינוי יישובים בישי"ע – ההיבט החברתי
52	סיכום והמלצות
55	נספח: מספר התושבים ביישובי ישי"ע
61	רב-שיח בנושא המשמעות הפוליטית והחברתית של פינוי יישובים בישי"ע
112	English Summary

פתח דבר

המכון הישראלי לדמוקרטיה ניגש לעיסוק בסוגיית המשמעות הציבורית של פינוי יישובים ביהודה, שומרון ועזה לאחר לבטים ארוכים ועמוקים. הרעיון להתמודד עם סוגיית הפינוי ועם השלכותיה על הדמוקרטיה ועל החברה עלה במכון כבר לפני שנים אחדות, מתוך הכרה שהמשמעות של הטראומה החברתית והפוליטית הכרוכה במהלך מעין זה מצריכה היערכות מוקדמת. מאותה סיבה, התבקש יאיר שלג להכין עבורנו דוח בנושא כבר בשנת 2000. עם זאת, כשהוגש הדוח, בראשית 2002, החלטנו לא לפרסם אותו כיוון שהנושא לא עמד אז במרכז סדר היום הציבורי וחששנו שהדבר ייצור רושם מוטעה, כאילו המכון מבקש באמצעות הדוח לקדם את רעיון פינוי היישובים.

כיום, לאחר שממשלת ישראל אישרה את "תכנית ההתנתקות", הכוללת הכנות מעשיות לפינוי כל יישובי רצועת עזה וארבעה יישובים בצפון השומרון – דומה שקשה לערער על מידת הראליות של תסריט פינוי יישובים, תהיינה העמדות ביחס לתרחיש כזה אשר תהיינה.

זו הסיבה שהחלטנו לפרסם את הדוח ולהעמיד את תכניו לדיון ציבורי, נוקב ככל שיהיה; זאת, לאחר שיאיר שלג התבקש לעדכן אותו בהתאם להתפתחויות שאירעו מאז כתיבת הנוסח הראשוני. אנו מאמינים שגם התומכים במהלך של פינוי יישובים וגם מתנגדיו הנחרצים צריכים להביט נכוחה אל ההערכות המופיעות בדוח לגבי התוצאות האפשריות ולבחון בתשומת לב את ההמלצות המופיעות בו, המלצות שמטרתן מזעור הנזקים והסכנות הנובעות ממהלך של פינוי יישובים, במידה שיוחלט לממשו. כמו לגבי כלל פרסומי המכון, אנו מאמינים שגם בפרסומו של נייר עמדה זה יש משום תרומה איכותית לשיח הציבורי בישראל וליכולתה של הדמוקרטיה הישראלית להתמודד עם הבעיות המונחות לפתחה.

פרופ' אריק כרמון

נשיא המכון הישראלי לדמוקרטיה

הקדמה למהדורה המורחבת

נייר עמדה זה עסק מלכתחילה באחת הסוגיות הבערות והנפישות ביותר שעמן מתמודדת החברה הישראלית. מאז פורסם, לפני פחות משנה (בספטמבר 2003), הפך הנושא לאקטואלי מאי פעם – בעיקר בעקבות החלטת הממשלה מ-6 ביוני השנה, לאמץ את "תכנית ההתנתקות"; שהרי פירושה המעשי של תכנית זו – גם אם לשם מימושה תידרש החלטת ממשלה נוספת – הוא עקירת כל היישובים הישראליים ברצועת עזה וארבעה יישובים נוספים בצפון השומרון. בעקבות האירועים בתחום זה מצאתי לנכון להדגיש שלוש נקודות שאמנם הופיעו בנוסח המקורי של הדוח, אבל התחדדו מאוד בזמן שחלף.

א. בניית "מוקדי הסכנה" הפוליטיים בתגובה לתהליך פינוי, הצביע הדוח על התערערות רמת המחויבות של רבים מצעירי המתנחלים למדינה ולמוסדותיה (להבדיל מרמת המחויבות הלאומית, שנתרה איתה) כתוצאה מהתערערות הגישה הממלכתית בחברה הישראלית בכלל או כתוצאה מן העימותים הרבים שחוו הצעירים האלה בשנים האחרונות בינם למוסדות המדינה בפרט (ודאי שהרגשת עימות כזו מחריפה כאשר המדינה מגרשת אותם מבתיהם). גישה זו אינה צפויה לבוא לידי ביטוי בהכרח בהפעלת אלימות כלפי הכוחות המפנים, אבל יש חשש שהיא תתממש ב"מרי אזרחי" לא מצומצם: סירובי פקודה, הפסקת תשלום מסים, צעדים סמליים כגון קריעת תעודות זהות וכד'.

בחודשים שחלפו, לא רק שחשש זה לא דעך אלא אפילו התרחב. משיחות שקיימתי בחודשים האחרונים ומהתבטאויות בעיתונות עולה כי הלך הרוח ה"פוסט-ממלכתי" הולך ופונה בקרב רבים וטובים במחנה "המתנחלים" (בביטוי זה נכללים לא רק תושבי יש"ע עצמם, אלא גם תומכיהם בתוך "הקו הירוק"). לעתים – אמנם רחוקות – הוא אפילו מקבל ביטוי אנטי ציוני ממש, כמו בדברים שכתב ב"הצופה" שדר ערוץ 7, אדיר זיק: "אם אכן יתאפשר לממשלה בישראל לבצע גירוש, 'טרנספר', ועקירה של יהודים מעל אדמתם בארץ אבותיהם – כי אז תאבד המדינה הציונית את זכויותיה, שאותן נטלה לעצמה בלי דמוקרטיה, כמייצגת וכדוברת של העם היהודי". התפשטותו של הלך רוח זה דווקא בקרב צעירים בעלי מתח אידאולוגי גבוה עלולה לגרום לכך שהתוצאה החברתית העיקרית של תהליך הפינוי,

מבחינת הצעירים הללו, תהיה אימוץ הלך רוח בדלני מעין חרדי – אולי עד כדי מאבק אקטיבי כולל נגד האליטות הישראליות, במעין מודל "החשמונאים נגד המתיוונים" בימי בית שני.

יש אפוא לשים לב למשמעותו של הלך רוח כזה ולתוצאות העלולות לנבוע ממנו: מאבק פוליטי נגד הגישות הרווחות באליטה הישראלית הוא כמובן לגיטימי, אבל צריך להיזהר ששיטותיו לא יפוררו את הבית הלאומי. במיוחד חשוב שהנהגת המתנחלים עצמה תבטא עמדה ברורה נגד גישה מעין זו. הטרואומה הקשה, שאין לבטלה או לטייחה, מחמת עקירת אדם מביתו, אסור שתגרום להרס הבית הלאומי כולו, ממש כשם שגם אנשים שעولמם חרב עליהם עם מות בניהם בשטחים, שהם לא האמינו בצורך בשליטה בהם, לא חוללו עד היום מרי אזרחי.

ב. בתחום המלצות הדוח למערכת הפוליטית הודגש הצורך החיוני בקבלת הכרעה בדבר עקירת יישובים ברוב ברור וחד-משמעי. למרבה הצער, לא כך קרה עד היום. "תכנית ההתנתקות" קיבלה את הסכמת הממשלה בתהליך שאפילו תומכים מובהקים ברעיון הפינוי לא יכלו לא להסתייג ממנו: ראשית, בשל עצם הפנייה להכרעתם של מתפקדי הליכוד בלבד; שנית, בשל ההתעלמות מהכרעה זו למרות ההתחייבות מראש לקבלה; ושלישית, בשל יצירת רוב מלאכותי בממשלה באמצעות פיטורי כמה מן השרים שאיימו להתנגד לתכנית.

אם ימשך תהליך הפינוי בדרך זו גם לקראת ההכרעה הסופית בדבר עתיד היישובים המדוברים, יערער הדבר קשות את הלגיטימציה הציבורית של ההחלטה, ובמקביל יגביר את המוטיבציה ואת הרגשות של מחנה המתנחלים להתנגד לפינוי גם באמצעים לא דמוקרטיים.

לפיכך חיוני שלפחות ההכרעה הסופית בדבר עתיד היישובים תתקבל כאמור בהכרעה ציבורית ברורה וחד-משמעית: במשאל עם או בכנסת (לא די בהחלטת ממשלה, המייצגת גם היא רק חלק מן הציבור), ובכל מקרה ברוב מיוחס (גם אם לא גדול מדי), ולא בהכרעה של שברי אחוזים.

בנוסף לכך יש לזכור שטיעון מרכזי בעמדת מתנגדי הפינוי – ובעיקר ביכולתם לסחוף אחריהם רבים ממתפקדי הליכוד שאינם מקדשים בהכרח את יישובי רצועת עזה וצפון השומרון – הוא אופיה החד-צדדי של התכנית. אמנם אין זה מעניינו של דוח זה לעסוק בשאלה המדינית בדבר היתכנות הסדר עם הפלסטינים ביחס לפינוי. אבל מנגד ברור שהיעדרו של הסכם כזה, שיחייב את הפלסטינים ל"סידורי ביטחון" בשטח המפונה, גם הוא

גורם המעלה את רף ההתנגדות הציבורית לפינוי כולו. לפיכך יש היגיון בבחינה מחודשת של האפשרות הבאה: גם אם "אין פרטנר" פלסטיני להסדר קבע סופי הכולל ויתור פלסטיני על "תביעת השיבה", שמא יש פרטנר להסדר נקודתי בשאלת ה"פינוי תמורת ביטחון"? תשובה חיובית לשאלה זו ומימושה באמצעות הסדר מסוג זה, בוודאי יכולים להעלות את רמת התמיכה הציבורית בפינוי.

ג. אחת ההמלצות המרכזיות של הדוח המקורי הייתה מתן "פיצוי אידאולוגי" למחנה המתנחלים, ולא הסתפקות בפיצוי כספי בלבד. בדוח הומלץ כי פיצוי כזה יינתן בעיקר בדמות האפשרות שהמתנחלים יבנו מחדש את בתיהם בגושי ההתיישבות שיישאר בשטחי יש"ע, ובכך תוענק להם ההרגשה שמאבקים ארוך השנים לא היה לגמרי לשווא.

משיחות שקיימתי בסוגיית "הפיצוי האידאולוגי" בחודשים שחלפו מאז פרסום הדוח, עולה כי עיקרו של "פיצוי אידאולוגי" מעין זה מצוי דווקא בתחום אחר: חיזוק והבטחת דמותה היהודית של המדינה. נראה כי חלק ניכר מן ההתנגדות של מחנה המתנחלים לפינוי אינו נובע רק מהתנגדותם הטבעית להרס בתיהם וקהילותיהם, אלא גם מן החשש שהפינוי הצפוי הוא רק נדבך, אולי מכריע, בתהליך כולל של קריסת הזהות היהודית-ציונית בישראל. הסתמנות הלגיטימציה לנישואים אזרחיים והתרת מכירת בשר חזיר, ממש בעצם הימים שבהם מתנהל הוויכוח סביב "תכנית ההתנתקות", מחדדות עוד יותר את החשש הזה.

לפיכך ראוי שהחודשים הקרובים עד להכרעה הצפויה בסוגיית הפינוי ומימושה ינוצלו גם לדיאלוג לאומי רחב היקף בסוגיית דמותה היהודית של המדינה – באמצעות חוקי יסוד או באמצעות דיון וקביעת מדיניות בשאלה כיצד למנוע את סכנת ההפיכה של ישראל שבתוך "הקו הירוק" למדינה דו-לאומית או למדינה נטולת אופי יהודי-לאומי ברור, וכן את הבטחת דמותה היהודית גם של "רשות הרבים" הישראלית. ראוי להדגיש כי דיון מעין זה חיוני בכל מקרה, גם ללא תהליך פינוי, אבל ברי שחשיבותו בתקופה של פינוי מתחדדת.

מנגד, ניתן להעריך כי גם הסכמות בעניין דמותה היהודית ארוכת הטווח של המדינה לא ימנעו לגמרי את העימות הצפוי בסוגיית הפינוי; עקירת אנשים מבתיהם וחורבן קהילותיהם ייתקלו בהתנגדות בכל מקרה. אבל יש סיכוי סביר שההסכמות יפחיתו את הרגשות הסוערים בתהליך הפינוי וממילא גם את המוטיבציה של המתנחלים לנקיטת צעדים מסוכנים, ומאידך

יגדילו את המוטיבציה של הנהגתם להתנגד לצעדים כאלה. יתר על כן: עיקר חשיבותו של מהלך מעין זה הוא בסיכוי להפחית את סכנת הבדלנות הדתית-לאומית ליום שאחרי הפינוי.

יאיר שלג

ירושלים – סיוון התשס"ד, יוני 2004

תודות

קודם לכול, ברצוני להודות לכל מי שסייעו בידי בהכנת עבודה זו. תודה לפרופ' אבי רביצקי, עמית בכיר במכון הישראלי לדמוקרטיה, על הזמנת נייר העמדה ממני ועל הליווי שליווני במהלך העבודה. תודה גם לפרופ' אריק כרמון, נשיא המכון לדמוקרטיה, על התמיכה בשלביה השונים של העבודה בתשומת לב ובעניין ועל עצם ההזדמנות שזימן לי לעסוק במחקר במסגרת המכון. תודה שלוחה גם ללוריין גסטווירט, סגן נשיא למינהל במכון, שליוותה אותי בנאמנות מן ההיבט המנהלי לכל אורך הדרך. ולבסוף תודות עמוקות לכל המרואיינים שהקדישו לי מזמנם ומניסיונם.

לנייר עמדה זה היסטוריה ארוכה מעט. נוסחו הראשוני נכתב בדצמבר 2001. בעקבות ועידת עקבה ביוני 2003, כששאלת פינוי יישובים בישיע הפכה אקטואלית מתמיד – בין השאר בגלל מחויבותו הרשמית של אריאל שרון, כראש ממשלה מטעם הליכוד, להקים מדינה פלסטינית ב"וויתורים כואבים" מצד ישראל – התבקשתי לעדכן את נייר העמדה. לשם כך ניהלתי שיחות עם אנשים נוספים, שלא נכללו בראיונות הראשונים, ומשום כך בין המרואיינים נמנים גם אישים אחדים שאינם מזוהים היום כעוסקים בסוגיית ישיע, וכן מרואיין חשוב, פרופ' אהוד שפרינצק ז"ל, שלמרבה הצער הלך לעולמו מאז הריאיון אתו. אני מבקש אפוא להודות לכל המרואיינים המופיעים כאן בסדר אלפביתי של שמות המשפחה:

אורי אליצור – עורך "נקודה"; בעבר ראש לשכת ראש הממשלה בנימין נתניהו

יגאל אמיתי – דובר מפלגת "תקומה"; תושב יצהר

יונה גודמן – לשעבר מזכ"ל תנועת "בני עקיבא", מחנך בישיע

פרופ' עמירם גולדבלום – מן הדמויות המובילות בתנועת "שלום עכשיו" לדורותיה; עוקב שנים ארוכות אחר מפעל ההתנחלות בישיע

אהרן דומב – בעבר מזכ"ל מועצת ישיע

איתי הראל – מלווה יישובים צעירים בתנועת "אמנה"; בעבר עובד סוציאלי במועצה האזורית בנימין

ישראל הראל – בעבר עורך "נקודה"; כיהן כמזכ"ל וכיו"ר מועצת ישיע

חזי כאלו – בעבר ראש "האגף היהודי" בשב"כ

ד"ר מולי להד – ראש המרכז לטיפול במצבי מצוקה, מכללת תל-חי

בנצי ליברמן – יו"ר מועצת ישיע

שלמה פילבר – בעבר מזכ"ל מועצת יש"ע
יצחק פינדרוס – ראש עיריית ביתר עילית
ד"ר ניצה קאליש – פסיכולוגית המתמחה בסיוע במצבי מצוקה ביש"ע
פרופ' נורית קליאוט – החוג לגאוגרפיה, אוניברסיטת חיפה; חקרה את
ההשלכות החברתיות של הפינוי בסיני והתמחתה בחקר מצבי עקירה ופינוי
הרב דני שילה – דובר ועד רבני יש"ע; תושב קדומים
מרים שפירא – פסיכולוגית קלינית; הקימה במועצה האזורית שומרון
מרכז לטיפול במצבי חירום; תושבת קרני שומרון
פרופ' אהוד שפרינצק ז"ל – בעבר דיקן בית הספר לממשל, המרכז
הבינתחומי בהרצליה; מומחה לחקר הימין הקיצוני בישראל

תודה מיוחדת לד"ר ניצה קאליש על שהסבה את תשומת לבי לשורת
מחקרים בתוצאות פינוי היישובים בסיני, מחקרים שהיו לי לעזר רב.
מובן מאליו שאם נפלו שגיאות בעבודה זו, הן באחריותי בלבד.

י"ש

מבוא

ב-36 השנים שחלפו מאז מלחמת ששת הימים התיישבו כ-260 אלף ישראלים בשטחים שכבשה ישראל באותה מלחמה: כ-230 אלף מהם התיישבו בשטחי יהודה, שומרון ורצועת עזה (הידועים בכינוי יש"ע); קרוב ל-20 אלף התיישבו ברמת הגולן; כ-6,000 איש שהתיישבו במרחבי סיני כבר פונו מבתיים ב-1982 בעקבות הסכם השלום שנחתם עם מצרים. למעשה, למניין זה ניתן להוסיף גם כ-180 אלף ישראלים שהתיישבו בשכונות שבנתה ישראל בשטחים בירושלים שהיו לפני המלחמה בשליטה ירדנית.

לכאורה, כל הישראלים הללו נטלו על עצמם סיכון לא מבוטל לפינוי עתידי, וזאת – משתי סיבות: ראשית, השליטה הישראלית באזורים הללו, לא כל שכן הקמת היישובים בהם, לא זכו להכרתה של הקהילה הבינלאומית – אפילו לא של ארה"ב, ידידתה הגדולה ביותר של ישראל בזירה הבינלאומית, ואפילו לא בשכונות שסיפחה ישראל בירושלים; שנית, ישראל עצמה נמנעה כל השנים הללו מסיפוח רשמי של מרבית השטחים הללו בשל החשש מתגובת הקהילה הבינלאומית או בשל החשש מסיפוח שטחים (בעיקר ביש"ע) בעלי אוכלוסייה ערבית גדולה, או בשל הרצון להשאיר את השטחים הללו כ"קלפי מיקוח" במו"מ עתידי לקראת השלום המיוחל. למעשה, השטחים היחידים שסיפחה ישראל מיד עם סיום המלחמה היו אזורי ירושלים הירדנית. סיפוח זה נבע מן המשמעות היהודית העמוקה של ירושלים, ובמיוחד של אזור "האגן הקדוש" שלה, קרי הר הבית והכותל המערבי, הר הזיתים ומורדות הגיחון לכיוון עיר דוד, שהיו לפני המלחמה בשליטת ירדן. ואולם, אפילו הסיפוח בירושלים נעשה בקפידה רבה ובמסלול עקלקל שנועד לספח אוכלוסייה פלסטינית קטנה ככל האפשר.

מאוחר יותר, ב-1981, סיפחה ישראל גם את רמת הגולן בתהליך מזוז שנועד בעיקרו להוכיח כי נכונותו של ראש הממשלה דאז, מנחם בגין, לוותר על שטחים, כפי שוויתר שנתיים קודם לכן על חצי האי סיני במסגרת חוזה השלום עם מצרים, אינה תקפה גם ברמת הגולן. הווה לומד כאן שסיפוח הרמה לא נועד אלא "לאזן" בינו ובין ויתור גדול בהרבה שוויתרה ישראל בסיני. ואמנם, לא רק את חצי האי סיני לא סיפחה ישראל מעולם, אלא גם את שטחי יהודה, שומרון ועזה, וזאת – למרות משמעותם העמוקה, בעיקר של חבלי יהודה ושומרון, בהיסטוריה היהודית. יתר על כן: גם הסיפוח ברמת הגולן לא מנע מכמה ראשי ממשלה ישראלים שכיחנו מאז (רבין,

נתניהו וברק) להוביל – מי בגלוי ומי בסתר – מו"מ מדיני עם סוריה שמשמעותו אחת: ויתור על הגולן במסגרת הסכם שלום. לנוכח צעדים אלה, שמשמעותם השארת שטחי יש"ע והגולן פתוחים למו"מ, נקטו המתיישבים צעד שנועד לחולל דינמיקה נגדית: לעודד התיישבות יהודית ביש"ע בתקווה שהצטרבות "מסה קריטית" של תושבים לא תאפשר לממשלות בעתיד – גם אם תרצינה בכך – "להזיז" מאות אלפי ישראלים ממקומם, ובכך תמנע לחלוטין את האפשרות להסכם שלום או למצער לויתורים מרחיקי לכת בעבורו. עוד קיוו המתיישבים והארגונים שתמכו בהם שהזמן פועל לטובתם: הצטרבות "מסה קריטית" של שנות התיישבות, שאיש כמובן אינו יכול לאמוד אותה מראש, תגרום אף היא לחברה הישראלית לפתח זיקה כה טבעית, עמוקה ובסיסית לשטחים הללו, עד שתתנגד לוותר עליהם. לשון אחר: צירוף שני המשתנים – מתיישבים וזמן – היה אמור לפעול את פעולתו לנוכח השארת השטחים הללו פתוחים למו"מ ולנוכח עמדת הקהילה הבינלאומית, שראתה את החזקתם בידי ישראל כעניין זמני.

בעשרים השנים שבין 1967 ל-1987 היה לדינמיקה ההיסטורית אך ורק כיוון אחד: סיפוח והעמקת הזיקה הישראלית לשטחים האמורים (למעט חצי האי סיני שכאמור הוחזר למצרים ב-1982). שום מדינה ערבית לא הצטרפה למצרים בחתימת הסכמי שלום עם ישראל, ובחלל זה פעלו הגורמים השונים שדגלו בסיפוח השטח. עד מלחמת יום הכיפורים הייתה זו "התיישבות קונסנזואלית", שזכתה בתמיכת חלקים נרחבים בתנועת העבודה שבשלטון שדגלו בהתיישבות לפי קווי "תכנית אלון": סיפוח רמת הגולן, בקעת הירדן וגוש עציון. ואמנם, גם התנועה הקיבוצית ותנועת המושבים של תנועת העבודה הקימו באותן שנים יישובים בגולן ובבקעה, כאשר במקביל חידשו אנשי הקיבוץ הדתי את ההתיישבות בגוש עציון. נרשמה חריגה אחת בלבד מקווי תכנית זו – התיישבותם של כמה צעירים דתיים בקריית ארבע שליד חברון, אלא שגם חריגה זו קיבלה את ברכתו של יגאל אלון עצמו, מעצב "תכנית אלון".

לעומת זאת, אחרי מלחמת יום כיפור נפרצו הסכרים, ובאווירת חוסר האמון הכללי כלפי הממסד והשלטון פרצו לחלל האוויר הציבורי גם אנשי "גוש אמונים", שמחאתם ביקשה להיות "קונסטרוקטיבית": הם לא ביקשו להפגין כדי להפיל את הממשלה, אלא כדי "לרום את רוח העם" דווקא באמצעות חזרה לערכי הציונות הקלסית, ובעיקר ההתיישבות, והפעם בשטחי

יהודה ושומרון. במשך שלוש שנים נאבקו עם הממשלה והצליחו להעלות לקרקע כמה יישובים. ב-1977, בהמשך למשבר מלחמת יום כיפור, חל גם מהפך פוליטי בישראל, ולראשונה עלה הימין לשלטון. ראש הממשלה החדש, מנחם בגין, הבטיח מיד עם בחירתו "הרבה אלוני מורה", ושר החקלאות שלו, אריאל שרון, דאג שאמנם כך יהיה. בהנהגתו של שרון נרקם שיתוף פעולה פורה עם "המתנחלים", כפי שכינו המתיישבים בשטחים השנויים במחלוקת. סיוע ממשלתי נרחב ניתן הן למתיישבים עצמם והן למפעלים שיספקו שם תעסוקה, וכל זאת כדי למשוך לאזורים האלה גם רבים שלא התכוונו כלל לעשות זאת מסיבות אידאולוגיות. בסופו של דבר, נמנו באזורי יש"ע ביוני 2003 כ-231 אלף ישראלים.¹

ב-1987 החל השינוי. ב-9 בדצמבר פרצה מה שכונה לימים "האינתיפאדה" (ההתנערות) הראשונה, כלומר התקוממות כוללת ראשונה של ערביי השטחים נגד השליטה הישראלית בהם (התקוממות זו נבדלת מן המהומות המקומיות שפרצו מדי פעם בפעם גם קודם לכן). ניתוחים שונים נרשמו בדבר הסיבות לפריצת האינתיפאדה בעיתוי ההוא, אך לענייננו אין לכך חשיבות. מה שחשוב הוא שבעיקרו של דבר נראה שגדל בשטחים דור חדש שכבר לא היה מוכן להסכין עם תגובתם הכנועה למדי של הוריו לשלטון הישראלי אחרי מלחמת ששת הימים. תחילת האינתיפאדה הייתה "עממית", והיא באה לידי ביטוי בהפגנות המוניות שבמהלכן נזרקו בעיקר אבנים ובקבוקי תבערה, והמשכה – באירועי טרור "מתוחכמים". יותר ויותר ישראלים שלא היו שותפים מלכתחילה לאידאולוגיה של השמאל החלו להרגיש לראשונה שמחיר השליטה בשטחים הללו אולי גבוה מדיי ושאוּלֵי לא יהיה מנוס מוויתור עליהם או לפחות על רובם. בעקבות האינתיפאדה גם הודיע חוסיין מלך ירדן על הסתלקותו מאחריות לשטחי "הגדה המערבית" (יהודה ושומרון), ובכך יצר כורח לנהל דיאלוג עם מנהיגות פלסטינית עצמאית.

כארבע שנים לאחר פרוץ האינתיפאדה, באוקטובר 1991, התכנסה ועידת מדריד. היה זה ניסיון ראשון מסוגו לכינוס ועידה בינלאומית במטרה לפתור את הסכסוך הישראלי-פלסטיני. כינוס זה היה תולדה של שני גורמים: האינתיפאדה מכאן והמלחמה האמריקנית בעיראק בינואר 1991 מכאן (העולם הערבי-מוסלמי, שהתגבש ברובו לקואליציה שתמכה בתקיפה על מדינה-אחות, ראה בוועידת מדריד מעין "איזון" לקואליציה זו). בוועידת מדריד אמנם ניסתה ישראל לשמור, לפחות למראית עין, על שניים מעקרונות

1 פירוט מספרי התושבים ביישובים השונים – בנספח, עמ' 55-60.

הלאו שלה: לא לדיאלוג עם נציגות פלסטינית נפרדת (ולכן התעקשה על הופעתה של המשלחת הפלסטינית במשלחת משותפת עם הירדנים, משל היו הירדנים עדיין אחראים לשטחים) ולא לדיאלוג עם אש"ף, שהפלסטינים ראו בו את נציגם המוסמך, ואילו ישראל ראתה בו ארגון טרור. עד מהרה התברר שהשיחות על עתיד השטחים מנוהלות עם הנציגים הפלסטיניים ושאותם נציגים מקבלים הוראות ישירות ומתמידות מאש"ף; כדי להמחיש זאת הקפידו אותם נציגים לטוס הלוך ושוב ממדריד לטוניס, מקום מושבה אז של הנהגת אש"ף.

כבר עלייתו השנייה של יצחק רבין לכס ראש הממשלה ב-1992 סימנה את התגברותו של הייאוש ברחוב הישראלי בשל אי-השגת הסדר ולפיכך את נכונותו לנסות להשיג אותו גם במחיר ויתורים מפליגים. במקביל התברר שגם רבין עצמו לחץ להשגת הסדר, בין היתר משום שחשש לעמידותה של החברה הישראלית מחמת העימות המתמשך. עד כמה היו הייאוש והנכונות להסדר דרמטיים התברר רק כשנה אחר כך, כאשר נחתמו "הסכמי אוסלו", שנולדו ממו"מ חשאי בין נציגים ישראלים לנציגים פלסטיניים וכללו לראשונה הכרה באש"ף כנציג הפלסטינים. הסכמי אוסלו היו הסדרי ביניים טריטוריאליים רחבים והבעת נכונות להגיע בתוך חמש שנים להסדר קבע, שמשמעותו – כך היה ברור לכול – תהיה בוודאי ויתור על רוב השטחים ביהודה, שומרון ורצועת עזה. במקביל להסכמים אלה ניסה רבין להגיע גם להסדר שלום עם סוריה, שגם הוא היה אמור כמובן לכלול נסיגה טריטוריאלית מרחיקת לכת בגולן.

ביולי 2000 הגיע המו"מ על הסדר הקבע לשיאו הדרמטי. בקמפ דייוויד שבארה"ב התכנסו נציגים של ישראל (הפעם בראשות ראש הממשלה אהוד ברק) ושל הפלסטינים ונשיא ארה"ב ביל קלינטון לדיון על הצעות ישראל להסדר הקבע. ההצעות היו מרחיקות לכת, לפחות מבחינת ישראל: נסיגה כמעט מכל השטחים, פינוי רוב היישובים והסכמה לחלוקה בירושלים. סירובם של הפלסטינים לקבל את ההצעות הללו הכשיל את הוועידה, ובהמשך – גם את המו"מ כולו.

לכאורה תרחיש פינוי היישובים כחלק בלתי נפרד מהסדר שלום ירד מעל הפרק, או לפחות התרחק מאוד. אלא שכשלושה חודשים אחר כך, בסוף ספטמבר, פרצה האינתיפאדה הפלסטינית השנייה, ובה הגיעו פיגועי הטרור בשטחים וב"קו הירוק" לשיא שישראל לא ידעה כמותו מראשית קיומה. שוב עלה בישראל רעיון ההיפרדות מן השטחים – הפעם לא בהסכם חתום אלא ב"הפרדה חד-צדדית", הפרדה שגם אותה יהיה קשה לממש

ללא פינוי יישובים. ועם זאת לא כל המצדדים ברעיון ההפרדה כרכו אותו בהכרח בפינוי כזה; כך למשל, נשיא המדינה, משה קצב, הציע "הפרדה צבאית" בלבד, כלומר הצבת גבול בין ישראל לשטחים במגמה להקשות על מחבלים לחדור לתחומי "הקו הירוק", והשארת היישובים הישראליים בשטחים בשליטת ישראל ובאחריות ביטחונית שלה.

נראה אפוא שלפחות לגבי היישובים ביש"ע (להבדיל מן הגולן) נעשה תרחיש הפינוי מציאותי יותר ויותר בכל נסיבה אפשרית: בהסדר וללא הסדר. אם יושג הסדר שלום, הפינוי יהיה הכרחי, שכן לאחר העימות הישראלי-פלסטיני בשנים האחרונות אין עוד רבים הסבורים (בניגוד למה שהיה קודם לכן) שיישובים ישראלים יתקיימו בשטח בריבונות פלסטינית. מנגד, גם אם לא יושג הסדר, ולכן ויתרבו הקולות הקוראים לנסיגה חד-צדדית. לנוכח כל זאת, אני מבקש לבחון בעבודה זו את המשמעויות הפוליטיות והחברתיות של פינוי יישובים ביש"ע; לשון אחר – את משמעות הפינוי באשר למפונים עצמם ובאשר לחברה הישראלית. נקטתי את הביטוי "יישובים ביש"ע" ולא "יישובי יש"ע", משום שלפי כל ההערכות גם תרחיש פינוי לא יקיף את כלל יישובי יש"ע. גם הרוב בשמאל הישראלי, ואפילו הפלסטינים והקהילה הבינלאומית, מכירים בכך שפינוי כרבע מיליון תושבי יש"ע איננו אפשרי, ולכן בכל הדיונים ההנחה היא שבשטחי יש"ע ייוותרו בכל מקרה גושי יישובים ישראלים, בעיקר בחלקים המערביים של השטח (יישובי גוש עציון, מערב בנימין ומערב השומרון). לפיכך יכול הפינוי לכל היותר (וגם זה כמובן מספר גדול) כ-70 אלף איש, המהווים כ-30% מהאוכלוסייה היהודית ביש"ע.

נקודת המוצא של עבודה זו היא שהיישובים – ובעיקר התושבים – נחלקים לסוגים שונים לפי פרמטרים שונים: ערים ויישובים קהילתיים (חלוקה לפי סוגי ההתיישבות); יישובים חילוניים, חרדיים ודתיים-לאומיים, ובהם חלוקות משנה חשובות בציבור הדתי-לאומי עצמו (חלוקה לפי אורח חיים); יישובים ותיקים ויישובי צעירים (חלוקה לפי ותק ההתיישבות). לכל החלוקות הללו יש משמעות בעיקר מבחינת התגובה הפוליטית לפינוי אבל גם מבחינת הטראומה החברתית.

בנוסף לכך כולל נייר עמדה זה פרק המבקש לבחון את הסוגיה באמצעות מודל פינוי שכבר התרחש בישראל, פינוי יישובי חצי האי סיני בעקבות הסכם השלום עם מצרים. וזאת – במטרה לבחון את משמעות החלתו של מודל זה על הסוגייה שלפנינו מכאן ואת השוני בין שתי הסוגיות, ולפיכך את הפתרונות הנבדלים לשתיהן, מכאן.

בפתח העבודה אעיר שלוש "הערות אזהרה": ראשית, בחינת משמעותו של תרחיש פינוי, אין פירושה הבעת תמיכה בפינוי כזה, אלא פשוט ניסיון לבדוק אותו לאורן של שתי הנחות היסוד: האחת – תרחיש הפינוי הפך למציאות, וגם מתנגדיו המובהקים אינם יכולים להתכחש לכך עוד; השנייה – משמעותו החברתית והפוליטית של הפינוי עתידה להיות מרחיקת לכת, ולכן יש לצפות את אירועי העתיד כדי להשתדל להיערך לקראתם ולהקטין במידת האפשר את תוצאותיהם השליליות.

שנית, כידוע "מאז חרב בית המקדש לא ניתנה נבואה אלא לשוטים", וגם קודם לכן ניתנה רק ליחידי סגולה. משום כך ברור שאין להתייחס להערכות בעבודה זו כאל נבואות המתיימרות לחזות במדויק את העתיד, אלא כאל ניסיון להעריך את המגמות העתידיות על פי התהליכים הנוכחיים. מכיוון שהחברה הישראלית טרם חוותה, למרבה השמחה, פינוי כפוי של רבבות ישראלים מבתיהם, ומכיוון שממילא התגובות השונות לאירוע כזה קשורות בעשרות גורמים שחלקם ייודעו רק בזמן אמת, ברור שכל הערכה תהיה לעולם "בעירבון מוגבל". ועם זאת, דומה שחשיבות הנושא וחשיבות ההיערכות לתרחיש מסוג זה מצדיקות את העיסוק בהם.

שלישית, ראוי להצביע על הבעייתיות במילה "פינוי". השתמשתי בה כבמונח מקובל, אבל ברור גם שניתן לשייכה בקלות למחלקת ה"מילים המכובסות", דהיינו לראות בה מילה "נקייה" לגירושם הכפוי של אלפי בני אדם מבתיהם ואולי גם להחרבתם הפיזית של הבית ושל הקהילה שיצרו. מן הראוי שמשמעות זו תעמוד לנגד עיניהם של כל העוסקים בפינוי, לרבות התומכים בו והמחויבים להחליט לגביו.

לפני 21 שנים, בין החורף לאביב של 1982, התרחש בישראל הפינוי המסיבי הראשון של יישובים – פינוי יישובי חצי האי סיני במסגרת הסכמי השלום עם מצרים. 18 יישובים ובהם כ-6,000 תושבים פונו באותם חודשים. השיא היה פינוי יישובי חבל ימית באפריל '82, ערב מסירתו של כל חצי האי למצרים במסגרת ההסכם (קודם לכן פונו שלושה יישובים במפרץ שלמה – המושבים די-זהב ונביעות והעיר אופירה שבדרום חצי האי).

אמנם, גם במלחמת השחרור פונו כמה יישובים שהיה קושי להגן עליהם (כמו קיבוץ בית הערבה ליד ים המלח ויישובי גוש עציון), ובמלחמת יום הכיפורים פונו רבים מיישובי הגולן, אבל היו אלו פינויים מאילוצים צבאיים מידיים, ולא פינויים מהחלטה פוליטית וציבורית רחבה, שהיא הרלוונטית לענייננו. משום כך ראוי להתבונן באירועי הפינוי מסיני – חרף ההבדלים בין שני הפינויים – כדי ללמוד מהם במידת האפשר על הבעיות הכרוכות בפינוי ביש"ע.

הטראומה חסרת התקדים בישראל בשל פינוי אלפי תושבים מבתיהם מאונס ומהחלטה פוליטית וממשלתית משכה כמובן בזמן אמת את תשומת לבה של התקשורת הישראלית. בעשרות "כתבות צבע" דיווחו באותה תקופה על טראומת העקירה שבדרך, בעיקר מיישובי חבל ימית. בשנים לאחר מכן בלטו הכתבות שביקשו לבחון את אשר עלה בגורל המפונים: החל בגירושין ועימותים בקרב משפחות המפונים, עובר בירידה מן הארץ בשל כעס על החברה הישראלית ש"בגדה" בבניה, וכלה במקרי מוות מוקדמים שהוסברו בטרואמת הפינוי.

אבל טבען של כתבות כאלה הוא שלמחבריהן חסרו הכלים המקצועיים לבחון את משמעות הטראומה, לא כל שכן לאורך זמן. משום כך, רלוונטיים יותר לענייננו הם המחקרים המקצועיים שעסקו בטרואמת הפינוי. ואכן מתברר שהטראומה משכה את תשומת לבם של מספר צוותי מחקר מתחומים מגוונים: פסיכולוגיה, מדע המדינה וגאוגרפיה. בדיעבד, כאשר פורסמו המחקרים הללו, התברר שעורכיהם זיהו את היסוד המחקרי מבעוד מועד והכינו צוותי מחקר שליוו את המפונים עוד לפני הפינוי, בחודשי הציפייה לפינוי העתידי וההתמודדות עמו, כמו גם בתקופה שלאחריו.

מעניין לציין שכל המחקרים הללו לא נערכו בקרב תושבי העיר ימית, שהייתה היישוב הגדול בחבל, אלא דווקא בקרב היישובים הקטנים ממנה.

נראה שהחוקרים ראו ביישובים אלה "מעבדות מחקר" מוצלחות מימית, משום שדווקא הודות לגודלם הקטן ניתן לעקוב כראוי אחר רקמה קהילתית שלמה. חשוב לציין גם שמטבע הדברים בחנו המחקרים האלה את ההשפעות הנפשיות והחברתיות של הפינוי, ולא דווקא את ההשלכות הפוליטיות.

כך הוא לדוגמה מחקר שריכזו חמישה פסיכיאטרים ממוסדות מחקר שונים ושאת תוצאותיו סיכמו שניים מהם: פרופ' חיים דסברג וד"ר גבריאל שפיר.² המחקר נערך באחד ממושבי החבל במשך תקופת ההכנה לפינוי; המחקר אינו מציין את שמו האמתי של המושב, כנראה מטעמי צנעת הפרט, ומציגו בשם הבדוי "נווה". ואלה המסקנות של צוות החוקרים:

- רבים מן התושבים עסקו בחודשים שקדמו לפינוי בפעילות נוסטלגית לשחזור חייהם בחבל ובתיעוד החיים הללו, כגון צילום המושב והאזור. בין אלה בלטו במיוחד הנשים.
- ניכרו האי-וודאות והרעב לאינפורמציה הן לגבי המערכת הפוליטית, אופי שיקוליה והחלטותיה והן לגבי המצב הכלכלי ותנאי השוק בהקשר הפיזיויים על הפינוי.
- כמה מאנשי המושב, במיוחד מקבוצת המייסדים, המשיכו לפתח תכניות עתידיות. בימים שלפני החלטתו של שר הביטחון דאז, אריאל שרון, להרוס את כל יישובי החבל, היו ביניהם שניסו אפילו לפתח קשר עם השלטונות המצריים, ללא הצלחה, במטרה לאפשר לעצמם קשר עם המקום גם אחרי הפינוי.
- רבים הזניחו את חיי היומיום ביישוב – הגינון, אספות החברים וכד' - והתעניינו בחיים בחוץ יותר מאשר בחיי המושב.
- הצעירים הגיבו באופן פחות טראומתי מכפי שחששו המבוגרים, ורבים מהם היו דווקא מלאי ציפיות לעתיד.
- רבים הזניחו מצוקות נפשיות אחרות שלהם, ובלטה הנטייה לייחס את כל הבעיות למשבר הפינוי, גם אם לא היה להן כל קשר אליו.
- ככל שעבר הזמן, אולי בגלל המתח, היו שתכננו פנטזיות אגרסיביות, כמו כיבוש מחודש של השטח או הריסתו לפני הפינוי.
- כמה מן התושבים העדיפו שהמקום יפונה מיד, ולא בתהליך גסיסה אטית.
- בניגוד לדימויים עיתונאיים – המתמקדים מטבעם בחריג ובדרמתי –

2 את המחקר הציגו השניים במאמר בכתב העת **Journal of Applied Behavioral Science**, כרך 23, עמ' 89-101.

מצאו החוקרים רק שני מקרי גירושין בין אנשי המושב בשנה שלאחר הפינוי. באופן כללי, הסיקו החוקרים, רוב המפונים הצליחו להשתקם ולנהל כראוי את חיי המשפחה שלהם ואת חייהם הכלכליים. גם ילדיהם השתקמו. לדעת החוקרים, ההסבר לכך הוא שאוכלוסיית היישוב הייתה אוכלוסייה סלקטיבית, שנבחרה מטעם המוסדות המיישבים כמתאימה לעמוד בתנאים הקשים ממילא של התיישבות בחבל, ולכן לא הייתה חתך אזרחים רגיל, שהיה צפוי להיקלע למשברים גדולים.

דרך אגב, מסקנה דומה ולפיה רוב המתיישבים הצליחו בסופו של דבר לשקם את חייהם, קיימת גם במחקרים אחרים. כמה מן החוקרים, כמו פרופ' נורית קליאוט מאוניברסיטת חיפה, אף גורסים שאחוז הגירושין בין מפוני ימית לא חרג מממוצע הגירושין הכללי באוכלוסייה.³ לדבריה, מקרי המשברים המשפחתיים לאחר הפינוי אירעו במשפחות שהיו במצבי מתח ומצוקה גם ללא הפינוי, וייתכן שהפינוי פשוט החרף את המתח עד כדי גירושין. ואולם קשה למצוא משפחות שתפקדו כהלכה והגיעו לגירושין או למשברים אקוטיים אחרים רק בגלל הפינוי.

דסברג ושפיר הציעו כך את התיאור הכרונולוגי של שלבי ההתפרקות החברתית של המושב:

ביוני 1981, כעשרה חודשים לפני הפינוי, כבר החלו מתחים בין החברים בשל מחלוקות בדבר חלוקת הרכוש. שאלה זו רלוונטית במיוחד ליישוב חקלאי שיתופי ופחות רלוונטית ליישוב קהילתי, ובוודאי עירוני. במיוחד ניכרה חשדנות הדדית ביחס למבקשים "לנצל" את הפינוי לטובתם על חשבונם של חברים אחרים, וכן בלטה ביקורתיות גוברת כלפי המנהיגות המקומית, ששימשה "שק אגרוף" לכל התלונות והכעס. תקופה זו הוגדרה בדיעבד כ"אורגיה של תוקפנות".

בפברואר 1982, כחודשיים לפני הפינוי, התפרק היישוב לקבוצות קטנות של משפחות בודדות ואף יחידים המתעמתים זה עם זה בגלל אינטרסים שונים. במקביל, גברה הרגשת הריקנות וחוסר העניין כלפי המקום, משום שברור היה לאנשים שהוא לא יהיה עוד ביתם הקבוע ומשום שנחוץ היה "אמצעי מגן" נפשי נגד כאב הפינוי.

לעומת זאת, באוגוסט 1983, למעלה משנה לאחר הפינוי, כשנערכה "הביקורת", מצאו החוקרים כי המחלוקות סביב חלוקת הרכוש המשיכו

אמנם לבעבע, אך ככלל הצליחו רוב התושבים לשקם את חייהם, למעט האנשים שהמשיכו בחיים חקלאיים; אלה חשו מותשים, נפשית וכלכלית, מן המאמץ להקים מחדש את המשק שאיבדו.

לאור מחקרם ניסחו החוקרים גם כמה המלצות למקרים פוטנציאליים נוספים של פינוי יישובים, ואלה הן:

- **הצורך בכנות ובאמינות של השלטונות:** מומלץ לומר לתושבים מוקדם ככל האפשר מה יעלה בגורלם, כולל לוח זמנים לפינוי, סכומי הפיצוי ומקומות היישוב החדשים;
- **מקום יישוב חלופי משותף:** מומלץ להעדיף במידת האפשר מעבר תושבים למקום יישוב חלופי משותף כדי לאפשר לקהילה להמשיך להתקיים ולהיות קבוצת תמיכה, החולקת טראומה משותפת והעשויה לתמוך בצורה הטובה ביותר בכל אחד ואחד מפרטיה;
- **מערך סיוע:** מומלץ מאוד להגיש סיוע נפשי, ולא רק כלכלי, למפונים;
- **יצירת זיקה חדשה למקום היישוב החלופי:** מומלץ להשקיע ביצירת חיבור מחדש של המפונים להיסטוריה הלאומית ולמקומות היישוב החדשים שלהם, שכן מלבד הסיוע הכלכלי והסיוע הנפשי האינדיבידואלי, חשוב למפונים גם להרגיש ששנותיהם בהתיישבות לא בזבזו לשווא ושהחברה כולה (ולא רק קהילה מקומית) קולטת אותם מחדש אל קרבה.

במחקר אחר שערך צוות של אנשי המחלקה לפסיכולוגיה באוניברסיטת תל-אביב (יוסף טוביאנה, נח מילגרם והרצל פלח),⁴ נערכה השוואה מעניינת בין שתי אוכלוסיות שונות ששהו באותם ימים בחבל ימית: אוכלוסיית המתיישבים המקורית, שהיו בני בית במקום, ואוכלוסיית "המתיישבים החדשים", שזרמו לחבל בכל שלוש השנים שבין החלטת הפינוי והפינוי בפועל. ראוי להדגיש שהכוונה ב"חדשים" איננה למי שבאו רק להפגין נוכחות אלא בעיקר למי שקשרו את גורלם בגורל החבל והתגוררו בו בקביעות בכל תקופת המאבק נגד הנסיגה. באוכלוסייה זו בלט הציבור הדתי-לאומי, לעומת הציבור החילוני המקורי של החבל, ובמיוחד בלטו תושבי יהודה ושומרון שזרמו לימית כדי לממש את תפיסת העולם שלהם בדבר זכותם על ארץ ישראל השלמה ובדבר האיסור לוותר על חבלי מולדת וכדי למנוע תקדים

4 הוצג במאמר בכתב העת **מגמות**, כרך לא (1988), עמ' 65-82.

פינוי שישפיע לרעה על מעמדם בשטחי יהודה ושומרון. מן ההשוואה בין שתי האוכלוסיות עלו המסקנות העיקריות הבאות:

- "המתיישבים החדשים" דיווחו על מצוקה פחותה ביחס לעמיתיהם גם במהלך המשבר וגם אחריו מסיבות שונות: הבתים והיישובים שפוננו לא היו בתיים המקוריים, אף שחלקם כבר גר בהם שנים אחדות; מלכתחילה באו "החדשים" ממניעים פוליטיים והרגישו שהמטרה הפוליטית מוצתה, גם אם לא הצליחו למנוע את הפינוי; חלקם הרגישו שיש לזקוף לזכותו הצלחה בכל מקרה, משום שהעריך שטראומת הפינוי בסיני תמנע פינוי עתידי גדול ממנו ביהודה ושומרון.
- לעומתם, המתיישבים הוותיקים סבלו ממצוקה נפשית ניכרת במהלך תקופת ההמתנה עד לפינוי והרגישו הקלה מסוימת דווקא לאחר הפינוי. המצוקה הקשה ביותר שדיווחו עליה לאחר הפינוי לא הייתה בשל עצם העקירה אלא בשל יחסה של החברה הישראלית, שממנה עלו טענות שמדובר ב"סחטנים שעשו הון" מפינויים.
- לגבי המתיישבים הוותיקים – מצוקתם של המתיישבים ממניעים אידאולוגיים הייתה גדולה ממצוקתם של המתיישבים ממניעים חומריים ומכוונה לשפר איכות חיים. נראה שבעלי המוטיווציה החומרית יכלו לראות בפיצויים הכספיים שקיבלו "תמורה" נאותה לפינוי יותר מאשר בעלי המוטיווציה האידאולוגית, שחשו "נבגדים" על ידי המדינה והחברה.

גם לכותבי מחקר זה היו כמה המלצות הדומות בחלקן להמלצות המחקר

הקודם:

- **שקיפות הממשלה באשר לכוונותיה:** אם יש כוונה לפנות, מומלץ להודיע זאת בברור ומבעוד מועד, ולא להשאיר את התושבים במתח ובעמימות לגבי גורלם;
- **טיפול פסיכולוגי וקהילתי מקצועי:** מומלץ ליצור מערך לטיפול מעין זה בכלל המפונים;
- **תקשורת אמפתית ופחות שיפוטית:** מומלץ לא להתייחס למפונים כאל "סחטנים", ויש לגלות אמפתיה למצוקתם בשל הפינוי; מבחינה תקשורתית, ציינו החוקרים, רווחה כלפי מתיישבי סיני המפונים "האשמת הקרבן" במצבו, ורק שנים לאחר הפינוי, בכתבות עיתונאיות שהתמקדו במצוקתם ולא בפיצויים שקיבלו, התפוגגה האשמה זו.⁵

5 נראה שהחוקרים מגזימים קצת בנקודה זו, שכן כתבות המתעדות את מצוקת המפונים הופיעו כבר בזמן אמת לצד כתבות שהתמקדו בכספי הפיצויים.

במחקר מעניין אחר שערכה ד"ר שפרה שגיא, פסיכולוגית במחלקה לחינוך באוניברסיטת בן-גוריון, נבדקה ב-1982, זמן קצר לפני הפינוי, שכבת בני הנוער מבין מפוני ימית. החוקרת מצאה אצל כולם רמות גבוהות של חרדה וכעס, ללא הבדל אישיות והשקפות פוליטיות. ב-1993, כשהתחילו לתכנן מו"מ מתקדם עם סוריה, ומתיישיבי הגולן הרגישו בבירור פינוי אפשרי, בדקה הפסיכולוגית גם את בני הנוער בגולן וגילתה רמות נמוכות בהרבה של חרדה וכעס, ובכל מקרה הן היו מותנות בהבדלי אישיות ובהשקפות פוליטיות. מסקנתה הייתה שבני הנעורים מושפעים באופן מובהק מהתנהגות ההורים: ככל שחרדת ההורים וכעסם גלויים וגדולים, כך יהיו חרדתם וכעסם של הילדים.⁶

ועם כל זאת, ראוי להדגיש כי יש כמה הבדלים ניכרים בין נסיבת הפינוי בחצי האי סיני ובין נסיבת פינוי אפשרי כיום ביישובי יש"ע, והבדלים אלה מקשים את ההתייחסות ל"פרשת ימית" כאל מודל חד-משמעי למציאות הנוכחית. לפי הבדלים אחדים נראה שפינוי כיום יהיה קשה בהרבה, ולפי הבדלים אחרים קבלת ההכרעה בדבר הפינוי תהיה "קלה" יותר בקרב דעת הקהל בישראל מאשר קבלת ההכרעה בדבר הפינוי בסיני. ואלה ההבדלים בין שתי נסיבות הפינוי:

- **אוכלוסיית המפונים:** הבדל זה הוא הבולט ביותר. אוכלוסיית המפונים בסיני הייתה קטנה מאוד, כ-6,000 איש בסך הכול, ואילו ביישובים כיום למעלה מ-230 אלף איש (קרי "מפונים פוטנציאליים"). יתר על כן: באוכלוסיית יש"ע רבים במיוחד ה"מתיישיבים האידאולוגיים", שהגיעו למקום מאמונה פוליטית בחזון ארץ ישראל השלמה – בדומה ל"מתיישיבים החדשים" שהגיעו בשעתם לחבל ימית בסיני – ולגביהם גם פיצוי כלכלי נדיב לא יהווה תמורה הולמת להתרסקות החזון. ויתר על יתר: כלפי אזורי יש"ע, במיוחד יהודה ושומרון, קיימת זיקה אידאולוגית ונפשית גדולה של חלקים רחבים בחברה הישראלית.
- **משך הזמן של ההתיישובות:** פינוי ימית התרחש 15 שנים לאחר שנפל החבל בידי ישראל ושנים ספורות בלבד לאחר שהוקמה בו ההתיישובות הישראלית. לעומת זאת, 36 שנים חלפו מאז נמצאים חבלי יש"ע בשליטת ישראל, ו-35 שנים – מאז הוקמו היישובים הראשונים, וכיוון שכך צעירים רבים בהתיישובות ביישובים לא ידעו כלל מקום מגורים אחר.

6 תוצאות המחקר הכפול הוצגו בכתבתו של אריה כספי, עוברים דירה, מוסף הארץ, 7.10.1994, עמ' 14.

מלבד זאת, גם חלקים רחבים באוכלוסייה הישראלית שלא התיישבו בייש"ע נקשרו לאזורים האלה עמוקות, והם רואים בהם כיום חלק בלתי נפרד מישראל הריבונית.

- **הקונסנזוס הציבורי:** פינוי סיני נעשה בקונסנזוס ציבורי רחב. הוא הוחלט ובוצע בידי ממשלת ליכוד בתמיכת רוב חברי מפלגת העבודה, ומתנגדיו היו רק מי שנמצאו פוליטית מימין לליכוד. לא ברור באילו נסיבות פוליטיות תתקבל, אם תתקבל, החלטת פינוי בייש"ע, אם כי בנסיבות הקיימות נראה שגם זו תהיה החלטה ביזמת ראש ממשלה מן הליכוד, בתמיכת רבים מנציגי מפלגתו, ובוודאי בתמיכת רוב מוחלט (אם לא כל) נציגי "העבודה".

- **הלך הרוח בישראל:** החברה הישראלית עייפה כיום הרבה יותר מן המלחמה והעימות המתמשך מכפי שהייתה ב-1982. פינוי סיני נעשה כשהיה גבול שקט, ולמעשה כהחלטה אידאולוגית שלא הוכתבה ממצוקה קיומית מידית. לעומת זאת, כיום ישראל עומדת תקופה ארוכה במתקפת טרור מצד ארגוני הטרור הפלסטיניים, ונראה שהחלטה על פינוי יישובים בייש"ע תושפע קודם כול מן המצוקה הקיומית הזו. אפשר שהטרור יכול לחזק דווקא את מתנגדי הפינוי, שכן הוא מצביע לכאורה על כוונות המלחמה של הפלסטיניים, אבל מכל הסקרים שנערכו מאז תחילת העימות הנוכחי (בסוף ספטמבר 2000) עולה כי בצד הגברת הנכונות לצעדי תגובה צבאיים חריפים עולה גם תמיכת הציבור הישראלי בוותורים במסגרת הסדר מדיני, עד כדי נסיגה חד-צדדית. נראה אפוא שהטרור פועל פעולה כפולה של דבר והיפוכו: מצד אחד הוא מחזק דווקא את התמיכה בקרב הציבור הישראלי הרחב בפינוי יישובים אף ללא הסדר שלום, ומנגד הוא יחזק ככל הנראה דווקא את התנגדותם האמוציונלית של מתנגדי הפינוי, הרואים בפינוי לא רק הכרעה אידאולוגית שאינה מקובלת עליהם אלא גם כניעה לטרור.

2

פינוי יישובים בש"ע – ההיבט הפוליטי

כאמור בפרק המבוא, ביישובי יש"ע ניתן כיום להבחין בכמה סוגי יישובים. ההבחנה הבולטת ביותר היא כמובן ההבחנה לפי סוג ההתיישבות, דהיינו בין ערים ובין יישובים קהילתיים. ביש"ע יש ארבעה יישובים הזכאים לתואר "עיר": שניים חילוניים – מעלה אדומים (28,120 תושבים)⁷ ואריאל (17,464 תושבים) – ושניים חרדיים – מודיעין עילית, הידועה כקריית ספר (22,927 תושבים) וביתר עילית (21,554 תושבים). יישוב נוסף, גבעת זאב הסמוכה לירושלים, חצה את מחסום ה-10,000 התושבים והגיע ביוני 2003 ל-10,946 תושבים. שאר היישובים ביש"ע הם "ארבעה ספרתיים" לכל היותר, כלומר הם מונים לכל היותר אלפי תושבים ולא רבבות.

עם זאת, ההבחנה בין ערים ובין יישובים ניכרת יותר מבחינת המשמעות החברתית של טראומת הפינוי, כפי שיורחב להלן בפרק השלישי. נראה שההבחנה בין ערים ובין יישובים קהילתיים פחות רלוונטית לעצמת ההתנגדות הפוליטית לפינוי, למעט העובדה שהיישובים הקהילתיים מטבעם הומוגניים יותר, בעלי ארגון קהילתי מפותח יותר, וממילא נוחים יותר לארגון מאבק פוליטי מאשר הערים. ההבחנה הרלוונטית יותר לתגובה הפוליטית איננה אפוא טיב היישוב, אלא טיב המתיישבים, ובעיקר טיב המוטיווציה שלהם להתיישבות ולקיום שלהם בתוכה.

בהקשר זה ניתן להצביע על שלושה סוגי התיישבות עיקריים (בהמשך יצוינו סוגי התיישבות "מיוחדים" אחרים): יישובי "איכות חיים", יישובים אידאולוגיים מתונים ויישובים אידאולוגיים קיצוניים.

עם "יישובי איכות החיים" נמנים היישובים שאנשיהם הגיעו ליש"ע כדי לזכות בהטבות החומריות שנלוו להתיישבות זו, ובעיקר – מענקים נדיבים, שאפשרו למשפחות עירוניות ממרכז הארץ לרכוש בית מרווח, לרוב אף עם גינה צמודה, במחיר דירה בינונית בבניין צפוף בעיר. רוב היישובים הללו חילוניים, והם סמוכים בדרך כלל ל"קו הירוק", שכן אנשיהם ביקשו להמשיך להתפרנס בתוך הקו הירוק. בין יישובים אלה נמנים גנים וכדים שבאזור עפולה; טל-מנשה, חנינתי, שקד, ריחן וחרמש, הסמוכים לוואדי

7 כל נתוני הערים מעודכנים ליוני 2003, לפי המצוי במשרד הפנים.

ערה ומהווים למעשה חלק מתכנית יישובי החיץ בין היישובים הערביים בוואדי ערה ויישובי השומרון. אלפי מנשה, נופים, ברקן ואורנית, הסמוכים לכפר סבא וזכו בעבר לכינוי "יישובי חמש דקות מכפר סבא", משום שכך שוקו לציבור הקונים; עופרים ועלי זהב, הסמוכים לפתח תקווה; גבעון והר אדר, הסמוכים לירושלים מצפון-מערב, ואדם וענתות, הסמוכים לה מצפון-מזרח; היישובים שמעה, טנא, אשכולות, נגוהות, תלם ואדורה שבדרום הר חברון, הסמוכים ל"קו הירוק" מצדו הדרומי ולבאר שבע; היישובים דוגית, ניסנית ואלי סיני שבצפון רצועת עזה והסמוכים יחסית לאשקלון. בסך הכול חיים ביישובים הללו כ-25 אלף תושבים. יש לציין כי ביישובי איכות חיים ניתן לכלול גם את שלושת היישובים העירוניים החילוניים ביהודה ושומרון – מעלה אדומים, אריאל וגבעת זאב – שהמספר הכולל של תושביהם הוא כ-54 אלף איש. רוב התושבים בשלושת היישובים הללו הם חילוניים המונעים ממניעים כלכליים, אם כי ניתן למצוא ביניהם גם תושבים שמניעיהם אידאולוגיים.

לעומת זאת, היישובים האידאולוגיים המתונים לא נוסדו למען קבלת הטבות חומריות (אם כי גם אנשיהם קיבלו הטבות כאלה), אלא למען הגשמת אידאל יישוב הארץ. ברובם הם יישובים דתיים (ובמקרים בודדים, גם יישובים משותפים לדתיים ולחילוניים), שאחד מסימני ההיכר שלהם הוא שאת הגרעין המייסד לא ארגנו בדרך-כלל הרשויות והתנועות המיישבות, אלא המתיישבים עצמם, והם שמצאו את הרשויות כדי לממש את יזמתם. אמנם בשלבי ההתיישבות המאוחרים יותר ניתן למצוא ביישובים הללו לא מעט תושבים שהגיעו מטעמי כלכלה והטבות דיור או תושבים דתיים שהגיעו מטעמי איכות חיים, אבל גם הם היו שותפים בדרך כלל לאידאולוגיה שבבסיס ההתיישבות. עם היישובים האלה נמנים שבי שומרון, קדומים, קרני שומרון וצופים, שעל הכביש המוביל מכפר סבא לשכם; אלון מורה וברכה, הסמוכים לשכם; אבני חפץ וענב, הסמוכים לטול כרם; אלקנה ופדואל, הסמוכים לפתח תקווה; נווה צוף, עטרת, טלמון, מעלה לבונה, מכמש, עפרה, בית אל, פסגות, כוכב השחר, דולב, עלי, שילה, רחלים ושבות רחל שבאזור בנימין; אפרתה, אלון שבות, כפר עציון, ראש צורים, גבעות, נווה דניאל, אלעזר, בת עין, כרמי צור ותקוע שבגוש עציון; בית חגי, פני חבר, עתניאל, כרמל, מעון, יתיר וסוסיא שבדרום הר חברון וכן רוב יישובי רצועת עזה: נווה דקלים, נצרים, כפר דרום, גני טל, קטיף, נצר חזני ועצמונה. בסך הכול חיים ביישובים אלה כ-60 אלף תושבים.

יישובי הסוג השלישי הם כאמור יישובים אידאולוגיים קיצוניים, שרוב

אנשיהם נמנים עם המחנה הדתי-לאומי. מה טיבה של "קיצוניות" זו? דומה שההבדל העיקרי בינה ובין האידאולוגיה המתונה הוא בשאלת היחס למדינה, כלומר עקרון הממלכתיות. ההתיישבות הדתית בישי"ע קמה מאידאולוגיה ציונית הרואה ברכה ואף משמעות דתית ערכית בקיומה של המדינה. הוזה אומר, ההתיישבות אינה אלא אמצעי בשירותה של המדינה. ואולם ברבות השנים, כפי שקורה לפעמים גם בתחומים אחרים, הפך האמצעי, בחלק מחוגי ההתיישבות, לערך בפני עצמו, עד כדי כך שהוא אף מסוגל "לגבור" על הערך שביקש לממש מלכתחילה, דהיינו סמכותה של המדינה. אשר על כן, רוב המתיישבים הדתיים ינסו אמנם להשפיע על המדינה לאמץ את דרכם – בהפגנות מאופקות ובמר-לבם אפילו בהפגנות אלימות, בדומה לקבוצות לחץ במצבי מצוקה אחרות, כגון המובטלים – אבל בסופו של דבר, הם יודעים שכל הטעם בהתיישבותם הוא בהצטירותם כמי שפועלים למען האינטרס הלאומי הממלכתי (כפי שהם מבינים אותו), ולכן ייזהרו מפגיעה בסמכות המדינה ובמוסדותיה בדרכם להגשים את ערכיהם.

ואולם יש ביניהם מיעוט שכבר חרג מן המוסכמה הזו; אולי משום שכך חשבו אנשיו מלכתחילה, דהיינו שיישוב הארץ (ובמיוחד חבלי יהודה ושומרון) קודם למעמדה של המדינה, ואולי משום שהעיונות הארוכים עם רשויות המדינה ב-30 השנים האחרונות גרמו להם לאמץ השקפה מרירה, ולפיה מדינת ישראל בגדה בציונות. ביניהם יש אף מי שאימצו בשנים האחרונות תפיסה פוסט-ציונית, ולפיה מתברר שהציונות כולה איננה אלא ישות שהיה טמון בה "זרע הפורענות", כלומר הציונות היא חזרה יהודית לארץ ישראל רק כאל מקלט מדיני, ולא מימוש של הגאולה "היהודית האותנטית".

אנשים הדוגלים בהשקפת עולם כזו מצויים בכל רחבי ישי"ע ואף בתחומי ישראל כולה, אבל ריכוז בולט שלהם מצוי בחמישה יישובים בישי"ע: יצהר ואיתמר שבצפון השומרון, שם מדובר בעיקר בתלמידי ישיבת "עוד יוסף חי" (בעבר – קבר יוסף בשכם) וחסידי הרב יצחק גינזבורג מכפר חב"ד, המכהן פורמלית כראש הישיבה; תפוח, קריית ארבע והיישוב היהודי בחברון, שם הם מגובשים יותר סביב תפיסת עולם המזוהה עם הרב מאיר כהנא ותנועת "כך". יש להדגיש כי ביישובים הללו הצטרפו לגרעינים אנטי-ממלכתיים אלה גם אנשים שאינם מזוהים אידאולוגית עם גינזבורג או עם כהנא, אבל הם שותפים בפועל לקריאת התיגר על המדינה בשל האכזבה מיחסן של המדינה והחברה הישראלית כלפיהם. בסך הכול חיים ביישובים הללו כ-9,000 איש (בקריית ארבע לבדה חיים כ-6,000 איש), אם כי הגרעין הקשה של "אנטי ממלכתיים" אינו מונה יותר מכמה מאות אנשים.

בשנים האחרונות קיבלה הגישה האנטי-ממלכתית ביש"ע "תגבורת" משני כיוונים: נוער הגבעות מכאן, והרבנים ובני נוער המחויבים למדינה וללאום מכאן.

כיוון התגבורת הראשון הוא המפורסם מבין השניים, אבל ייתכן שהוא דווקא הפחות חשוב מבניהם: "נוער הגבעות". אלה צעירים, לא כולם תושבי יש"ע במקור, שעזבו את בתיהם והצטרפו למאחזים השונים שהוקמו בכל רחבי יש"ע. בחלק מן המקרים מדובר בנוער מנותק, שהתנתק גם מן המסגרת המשפחתית והחינוכית, שפרק לעתים קרובות גם עול מצוות, ובמקום להידרדר לחיי בטלה או עבריינות בערים, כמקובל במקרים אחרים של נוער מנותק ("נוער הברזלים" או נוער הכיכרות"), מצא לו פורקן על גבעות יהודה ושומרון. בין אנשי החינוך ביש"ע יש אפילו רבים שבעיניהם אופציית הגבעות עדיפה על אופציית הכיכרות, משום שכך בני הנוער לפחות נתונים במסגרת כלשהי ועסוקים בעיסוק פרודוקטיבי. מצד שני, הגישה המרדנית האנרכיסטית הבסיסית של נוער זה, שהתנתק כאמור מן המשפחה ומבית הספר והוא מורד לעתים קרובות אפילו בסמכות הרבנים, מקרינה כמובן גם על יחסו למדינה ועל נכונותו למרוד גם בסמכותה. בנוסף לכך, במאחזים חיים גם צעירים נוספים שאינם מתאימים להגדרה "נוער מנותק"; צעירים אלה עודם שייכים למסגרות משפחתיות וחינוכיות, וחרף זאת הגיעו למאחזים מטעמים אידאולוגיים כשהם מצוידים בנטייה למרוד בסמכות המדינה ולרוב גם בביקורת על "התברגנותם" של הוריהם, של מחנכיהם ושל רבניהם, המוכנים לדעתם "להתפשר" על ערכיהם.

הגישה האנרכיסטית של נוער זה כבר באה לידי ביטוי בפגיעה בצמיגי מכוניתו של מזכ"ל מועצת יש"ע, עדי מינץ, בשעת פינוי מאחז "חוות גלעד" באוקטובר 2002, וכן בהפרעות לדברי ההספד של הרב אבי רונסקי, רב היישוב איתמר, בעת הלווייתם של בני משפחת שבו מאיתמר, שנרצחו בידי מחבל ביוני 2002. גישה זו מצאה ביטוי "ספרותי" קולע בשיר שנשלח למשרדו של עדי מינץ באוקטובר 2002, בימי המאבק על "חוות גלעד" שבשומרון, ובו מבטא השולח האנונימי את עולמו במילים אלה:

"אימא, אני הולך. הולך אני אל הגבעות, אל תנסי לעצרני/ כבר החלטתי. לא אמשיך לחיות תחת עול הכיבוש/ סובל אני, אימא/ סובל בבית הספר, ולא טוב לי בבית. אל תנסי לעצרני. שם, בגבעות, כך אומרים, חופש יש, אימא. חיים של אמת, חיים של עבודת אלוהים. לא אלוהי הרבנים המסכן, שלך ושל אבא, ושל הישיבה התיכונית/ אלוהים חיים יש. זוכר אני, אימא, את שתיקת הרבנים, אחרי הרצח הנורא (רצח רבין; י"ש)/ כשהיה מפחיד

להסתובב עם כיפה ברחוב/ זוכר, לא אשכח ולא אסלח, לא לרבנים כאלה אשמע... אם אני אצטרך אגן על ביתי באגרופים קמוצים, ובגווי הקט, מפני אויב, בן ישראל או בן ערב, כי בן חורין אהיה/ לא אמשיך לסבול בשקט את עול הכיבוש החילוני, כמוך וכמו אבא".⁸

חשוב להדגיש שיש להבחין הבחנה ברורה, שאינה רווחת בסיקור התקשורת, בין הצעירים הללו (שכינויים האמתי צריך להיות "נוער המאחזים") – המתגוררים במאחזים בקביעות, ומספרם אינו עולה על כמה עשרות, והם אנטי-ממלכתיים – לבין הצעירים במעטפת הרחבה של המאחזים: צעירים המתגוררים בבתיהם הרגילים, מבקרים בקביעות בבתי הספר, ועם זאת "מוזעקים" מדי פעם בפעם להגנתם של המאחזים כאשר הם עומדים בסכנת פינוי. מספרם של אלה גבוה בהרבה מ"נוער המאחזים", מאות אחדות ולעתים אף אלפים (חלקם מגיע מן הערים בתוך "הקו הירוק" ולא דווקא מיש"ע), השקפת עולמם ממלכתית בדרך כלל, והם מתנגדים לאלימות במסגרת המאבק הפוליטי על המאחזים.

כיוון "התגבורת" האנטי-ממלכתית השני, שכאמור אפשר שהוא משמעותי יותר מבחינת הפינוי ביש"ע, הוא דווקא גורמים שאינם מזוהים כבעלי תפיסה אנטי-ממלכתית: רבנים מכאן וצעירים האמונים דווקא על הגישה הממלכתית מכאן. הרבנים הטיפו כל חייהם לקדושת הממלכתיות והמדינה, והצעירים הוכיחו בפועל את נכונותם להתנדב למשימות לאומיות – בשירות ביחידות מובחרות או בעבודה בערי פיתוח או במשימות לאומיות אחרות.

ואולם, גם אם תפיסת עולמם הממלכתית לא התערערה, דומה שאצל הרבנים והצעירים הללו עלתה (ביחס לרבנים ולצעירים בדור הקודם של הציונות הדתית) מידת הנכונות להתעמת עם סמכות המדינה ועם נציגיה. תפיסת העולם של חלק מהרבנים הללו היא שהתיישבות בארץ היא עניין הלכתי מובהק, והפגיעה בה כמוה כפגיעה בעליונות ההלכה על חוקי המדינה. מכאן הנכונות להתעמת עם סמכות המדינה, אותה נכונות שהייתה להם אילו הורתה להם המדינה לחלל שבת, לדוגמה.

לעומת זאת, העלייה בנכונות הצעירים להתעמת עם המדינה נובעת מהבדלים דוריים סוציולוגיים. הוריהם של צעירים אלה, מייסדי ההתיישבות ביש"ע, לא ראו בממלכתיות רק אידאולוגיה אלא יותר מכך, יסוד נפשי-זהותי: הם באו להתיישבות כמי שרצו בכל מאודם ל"התקבל" לאליטה של

8 הארץ, 27.10.2002, עמ' ב1.

החברה הישראלית, אותה אליטה שבנעוריהם הייתה "תפוסה" בלעדית בידי הציבור החילוני. פגיעה בממלכתיות הייתה פוגעת בעצם הלגיטימציה של מעמדם בחברה הישראלית, ולפיכך הייתה בלתי מתקבלת על הדעת מבחינתם. מנגד, בניהם, בני הדור השני ולעתים השלישי ביש"ע, מצויים במצב שונה. ראשית, הם חיים בימים שמעמדן של המדינה ושל הממלכתיות התערער ממילא בכל חלקי החברה הישראלית. שנית, ביטחונם העצמי בחברה הישראלית גבוה בהרבה מזה של הוריהם; הם מרגישים כמי שכבר "התקבלו" לאליטה הישראלית ואינם זקוקים עוד ללגיטימציה לכך משום גורם. הם אינם מתבוננים עוד בבני דורם החילוניים במבט מעריץ ומתבטל, כפי שעשו רבים מהוריהם. אדרבה, אם הוא איננו מבט של התנשאות וגאווה, הריהו לפחות מבט בגובה העיניים. שלישית, רבים מביניהם רואים בחיים ביש"ע עניין מובן מאליו. בניגוד להוריהם, שבאו להתיישבות ממקומות אחרים (ולפיכך מסוגלים לדמיין גם את השיבה לאותם מקומות), הם חיים ביישובים באותה טבעיות שחי תושב תל אביב או גבעת ברנר במקום הולדתו. ואכן, משיחות עם כמה מהם עולה כי בשל כל הסיבות האלה יש בצעירים פוטנציאל של נכונות לנקוט אמצעי מאבק חריפים מאלו שהרשו הוריהם לעצמם, במיוחד לנוכח תרחיש פינוי יישובים, וזאת – בלי לבטל את עצם תפיסתם הציונית שהמדינה היא ערך. ורביעית, רבים מהם מדווחים על התפתחות יחס שלילי מצדם ל"תפקיד הפוליטי" של כוחות הביטחון בפיזור הפגנות או בפינוי מאחזים: המשטרה, שהצעירים מייחסים לאנשיה הפעלת אלימות רבה ומיותרת כלפי מפגינים שקטים הן בהפגנות ימין והן בפינוי מאחזים, והצבא, שהצעירים הללו כבר אינם נותנים בו אמון, משום שלטענתם לא כיבד את ההסכמים עמם (למשל, אי-פגיעה בצידוד מאחזים או אפשרות להחזיר לשטח חלק מן הצידוד) ולא התכוון מלכתחילה לכבד אותם, אלא רק להשתמש בהם כדי להבטיח פינוי מהיר ככל האפשר. משברי אמון אלה ובנייתו של היחס השלילי לכוחות הביטחון הפועלים ביש"ע מקרינים גם הם על נכונותם של צעירים אלה להחריף בעתיד את אמצעי המאבק, ובוודאי – על נכונותם להגיע לפשרות עם הגורמים המפנים.

התגובות הצפויות לפינוי

משיחות עם גורמים שונים המצויים במערכת – חלקם אישים מרכזיים בהתיישבות עצמה, וחלקם מתבוננים בה מבחוץ – עולה התמונה הבאה באשר לתגובות הצפויות בשלושת הזרמים לתרחיש הפינוי.

מתיישבי איכות החיים צפויים לקבל את הדין, גם אם בשלב הראשון רבים מהם יצטרפו להפגנות ולמאבק הפוליטי של כלל המתיישבים. הם הגיעו להתיישבות מסיבות אישיות ולא משיקולים לאומיים, ומכך צפויה להיגזר תגובתם לפינוי. שני גורמים מרכזיים אמורים להשפיע על תגובתם: האחד הוא ההקשר הביטחוני של הפינוי, והשני הוא מידת ההוגנות של הממשלה ביחס לעתידם במקום חלופי.

באשר להקשר הביטחוני של הפינוי – ככל שתושפע החלטת הפינוי ממצוקה ביטחונית, וכך הדברים נראים כיום, קל יהיה למתיישבים אלה להשלים אתה. למעשה, כבר כיום נראה שלא מעט מן המתיישבים הללו מבקשים לצאת מיישוביהם. בעיתונות מדווח, למשל, שבצמד היישובים גנים וכדים שבצפון השומרון, המצויים במצב ביטחוני קשה במיוחד בשל בידודם ובשל קרבתם לגינין, שהפכה ל"בירת הטרור", כבר עזבו רבים מן התושבים את בתיהם. תושבים אחרים ביישובים אלה, כמו גם ביישובים אחרים, מצהירים שהיו עוזבים גם כן, לו רק עלה הדבר בידם מבחינה כלכלית, אלא שבמצב הנוכחי הם אינם מצליחים להשכיר או למכור את דירתם ביישוב, ואין באפשרותם לשכור (ובוודאי לא לקנות) במקביל דירה נוספת בתוך "הקו הירוק". יתר על כן: בשיחות עם אנשים המצויים בנעשה ביש"ע מתברר שלפחות בראשית "מלחמת הטרור" בת שלוש השנים האחרונות חלה עלייה תלולה במחירי הדירות להשכרה (לעומת שפל בדירות למכירה) בערים הסמוכות ליש"ע (כמו ירושלים או כפר סבא), שכן תושבים רבים מן היישובים הסמוכים (ובכללם יישובי גוש עציון, המזוהים עם ההתיישבות האידאולוגית) ביקשו לשכור דירות עירוניות כתחליף, לפחות זמני, למגוריהם ביש"ע.

באשר למידת ההוגנות של הממשלה ביחס לעתידם של מתיישבי "איכות החיים" – שום אדם, אפילו מתיישב מטעמי איכות חיים, אינו שש לעזוב את הבית שטיפח שנים ארוכות, בוודאי לא בכפייה ובוודאי לא בהחלטה פוליטית או בלחץ ביטחוני. אבל במידה שירגישו המתיישבים שהמדינה מציעה להם פיצוי הוגן, כך יקל עליהם להשלים עם רוע הגזרה. בהקשר זה חשוב לציין שהם עתידים למצוא את עצמם במלכוד: הואיל ו"פיצוי הוגן"

אינו מושג אובייקטיבי, שיש לו מדד כמותי ברור, סביר להניח שהמתיישבים הללו – או לפחות רבים מהם – יבקשו להתמקח לקבלת פיצוי מרבי (ויהיו בוודאי גם מתווכים אינטרסנטיים, כמו עורכי דין, שידרבנו אותם לעשות זאת). אלא שככל שיעסקו בכך, יהיו צפויים לביקורת ציבורית ותקשורתית נוקבת.

בניגוד ל"מתיישבי איכות החיים", צפוי שהמתיישבים האידאולוגים ינהלו מאבק פוליטי קשה נגד הפינוי, אפילו יוצעו להם פיצויים נדיבים. השאלה כמובן היא מה יהיו גבולותיו של מאבק זה. ברור שהוא יהיה חריף לפחות כמו המאבק שניהלו מתיישבים אלה נגד הנסיגה מסיני. סוף-סוף, אין מדובר כאן באזור מחלוקת שאליו הגיעו לנהל מאבק פוליטי בלבד, אלא במקומות מגורים זה שנים רבות בלבה של ארץ ישראל, מקומות המזוהים ביותר בתנ"ך עם האבות ועם ערש האומה. משום כך צפוי קודם כול מאבק פוליטי חריף, אולי חסר תקדים בישראל, כדי למנוע את עצם קבלתה של החלטת הפינוי וכן את יישומה, אם תתקבל.

אחדים מאנשי יש"ע שהתראיינו לעבודה זו אף מעריכים שהמאבק הפוליטי החריף המתוכנן צפוי לטרפד את עצם אפשרות הפינוי. כך למשל, אורי אליצור מעריך ש"פינוי הוא תסריט תאורטי. אותי ועשרות-אלפים כמותי לא יוציאו מהבית בפיתויים, וברגע שההנהגה תכיר בכך, הם ירדו מהעץ. פינוי של כמה יישובים בודדים הרי חסר משמעות מבחינה מדינית, ומהלך אכזרי של עקירת 100 יישובים צריך לייצר הסכמה לאומית כל כך רחבה, שאני לא רואה אותו מתרחש". אליצור משווה תביעה כיום לפינוי יישובי יש"ע לתביעה להרוג אדם בן 30, רק משום שבהיותו עובר בבטן אמו חשב מישהו שרצוי שהאם תבצע הפלה. שלמה פילבר, בעבר מזכ"ל מועצת יש"ע, מעריך אף הוא שאפילו תתקבל הכרעה פוליטית בזכות פינוי, "שום ממשלה לא תוכל לעמוד בלחץ הציבורי הלגיטימי שנפעיל – החל מהפגנות ענק ועד מצור על קריית הממשלה". תרחיש כזה מהדהד בין היתר את כישלונן של ממשלות ישראל במהלך שנות התשעים לממש תכניות פוליטיות מינוריות בהרבה מפינוי יישובי יש"ע: נפילת ממשלת שמיר ב-1992 בעקבות הליכת שמיר לוועידת מדריד ונפילת ממשלת נתניהו ב-1999 בעקבות חתימתה על הסכמי וואי. ממילא ברור שהאפשרות הפוליטית להחליט על פינוי וליישמו תלויה בחבירתן של שתי המפלגות הגדולות (בממשלת אחדות או בתמיכת "העבודה" מן האופוזיציה), כמו בפינוי סיני, וכמובן בתמיכתו הברורה של רוב הציבור הישראלי.

יש לתת את הדעת באופן מיוחד לתרחיש הכרעה בדבר פינוי במצב

ביטחוני קשה. לכאורה, מצב זה עשוי להיות דווקא גורם ממתן, הן משום שגם המתנחלים האידאולוגיים מושפעים בסופו של דבר ממצוקה זו, ובעיקר משום שמצוקה זו צפויה ליצור קונסנזוס רחב בהכרעת פינוי. מנגד, המצב הביטחוני הקשה עשוי דווקא להיות גורם מקצין, משום שהוא יתניע בקרב המתיישבים האידאולוגיים ביקורת על הכניעה לטרור. לנוכח כפל האפשרויות המנוגדות הללו, ייתכן שגם התוצאה תהיה כפולה: מצד אחד, ייתכן שפינוי ממצוקה ביטחונית יקצין את הרטוריקה של מנהיגי המתנגדים, ומצד שני, ייתכן שהוא יקטין את נחישותם של המוני המתנחלים ושל תומכיהם להיאבק נגד הפינוי.

במידה שהמאבק הפוליטי לא ישיג את מטרותיו והכרעה על פינוי אמנם תתקבל, צפויה החרפת המאבק ככל שילך ויתקרב מועד הפינוי. במקרה כזה, ערעור ניכר על סמכותה של המדינה ונקיטת צעדים שכמותם טרם נראו במאבקים ציבוריים בישראל צפויים לא רק מצד המזוהים כבעלי תפיסות אנטי-ממלכתיות, אלא גם מצד הצעירים בעלי תפיסה ממלכתית בסיסית. כבר היום רבים ביניהם, ובתוכם אלה שאינם מזוהים כקיצוניים, אומרים שבזמן פינוי יישובים "הכול מותר, פרט לפגיעה פיזית במפנים", והם אף מוכנים לפרט את הצעדים הלגיטימיים מבחינתם: ניקוב גלגלים של כלי הרכב הצבאיים ופגיעה במנועיהם; חסימה "הרמטית" של דרכי הגישה ליישובים וכד'. צעירים רדיקליים מהם אף מתכננים פיצוץ כלי רכב צבאיים ופגיעה במתקנים צבאיים שישמשו לפינוי, אך הם מקפידים להדגיש שאין הכוונה לפגיעה בחיילים. כללו של דבר – מרי אזרחי בוטה נגד סמכות המדינה. למותר לציין – ובכל זאת יצוין – שלמאבק זה יש משמעות הרסנית הן באשר למרקם החיים הכללי במדינה והן באשר למאבקם ולמעמדם של המתנחלים עצמם, שכן סביר שדעת הקהל הישראלית לא תסבול פגיעה כה בוטה בסמלי השלטון, כמו פגיעה אינטנסיבית בציוד צבאי, גם אם לא תהיה כרוכה בפגיעה במפנים עצמם.

בזמן פינוי יישובים סביר שגם הרבנים יחריפו את כלי מאבקם. אפילו אחרי רצח רבין ולנוכח פינוי מאחזים בלבד פורסמו פסקי הלכה המורים לסרב פקודה (אם כי זו לא הייתה עמדתו הרשמית של ועד רבני יש"ע); קל וחומר לנוכח פינוי יישובים מתקרב, שאז סביר שפסיקות מסוג זה ילכו ויתרבו, ואתן – גם מספר האנשים שיסרבו פקודה. סרבנות זו צפויה במיוחד מצד חיילי מילואים דתיים (אם יגויסו חיילי מילואים למשימת הפינוי), אבל לא רק מצדם: בשיחות עם צעירים ביש"ע נשמעת ההערכה שגם חיילי סדיר וקבע רבים עתידים לסרב לפקודת פינוי, ומגמה זו תחריף ככל שיתמשך

התהליך ויתרבו המחזות קורעי הלב של תושבים המתעמתים עם מפניהם על בתיאם. במקביל לסרבנות הפעילה, צפויה "הסרבנות האפורה" – כלומר התחמקות מהשתתפות בפינוי בתואנות שונות – להיות גדולה במיוחד. אשר על כן, דומה שמוגזם למקד את החששות לשלומה של הדמוקרטיה הישראלית דווקא במתיישיבים האידאולוגיים הקיצוניים. אם גם צעירי "הזרם המרכזי" ביש"ע ינקטו מרי אזרחי חריף, אפשר שהמתנחלים הקיצוניים יהיו פטורים משימוש במלוא ארסנל הכלים שהם מסוגלים, ומוכנים נפשית, להפעיל ו"ייסתפקו" בהצטרפות לחבריהם. עם זאת, עדיין ראוי להצביע על הסכנות האפשריות מקבוצה זו. באופן פרדוקסלי, הנכונות להשתמש ב"כלים" הקיצוניים ביותר תגבר דווקא ככל ש"הזרם המרכזי" ביש"ע יהיה מתון. או אז ירגישו הקיצוניים שעול המאבק מוטל אך ורק על כתפיהם, מאחר שהם "ננטשו" אפילו על ידי חבריהם לדרך, שגילו פשרנות או ממלכתיות יתר. במקרה כזה, אחד התרחישים האפשריים הוא ניסיון לטרפד מראש את מהלך הפינוי, בפרט באמצעות יצירת משבר חריף שיטרפד כל מהלך מדיני בכלל. כך לדוגמה, נולדה היזמה לפיצוץ כיפת הסלע שבהר הבית במסגרת פעולותיה של "המחותרת היהודית" בראשית שנות השמונים. יזמה זו נבעה לא רק מכעס דתי על עצם קיומם של המסגדים במקום, אלא גם מתקווה שהפיצוץ ימוטט את הסכמי השלום עם מצרים, וממילא ימנע את הנסיגה בסיני. אילו הצליחה היזמה, יש להניח שאלה היו תוצאותיה. בשיחה שניהלתי עמו לצורך כתיבת נייר העמדה, הזהיר פרופ' אהוד שפרינצק המנוח כי ניסיון טרוריסטי כזה למניעת תרחיש פינוי איננו חייב להתמקד במסגדי הר הבית. לדבריו, להשגת מטרה זו די בפגיעה בו-זמנית בכמה מסגדים, אפילו לא חשובים במיוחד, ברחבי יהודה ושומרון או בפיגוע רב-היקף במוסלמים, כדוגמת הפיגוע שביצע ברוך גולדשטיין במערת המכפלה בפברואר 1994.

גם חזי כאלו, בעבר ראש "האגף היהודי" בשב"כ (בין השאר, בתקופת רצח רבין), מסרטט כמה תרחישים אלימים. התרחישים העיקריים שמהם הוא חושש הם "פגיעה בערבים כדי לטרפד מראש את התהליך וכן מיקוש צירי גישה ליישובים העומדים בסכנת פינוי". במקביל, "יש גם סכנה של מטורפים בודדים שיעשו מעשי ייאוש, כולל פתיחה באש (מול המפנים)". אפשרות נוספת היא מרי אזרחי רחב יותר. לדבריו, הוא "מתקשה להעלות על הדעת" איך ניתן יהיה כלל לפנות יישובים כמו קריית ארבע והיישוב היהודי בחברון, והוא מציין אגב כך שפינוי תל-רומידה, ששקלה ממשלת רבין כתגובה לטבח שביצע ברוך גולדשטיין במערת המכפלה בפברואר 1994,

נמנע ברגע האחרון בשל הערכה קשה שהציג השב"כ, ולפיה הפינוי עלול לגרום ללא פחות ממלחמת אחים. כאלו מציין עוד כי פינוי בנסיבת מעגל דמים של טרור וטרור נגדי, כפי שנסקל באירוע הטבח שביצע גולדשטיין, צפוי לעורר תגובה חריפה עוד יותר מפינוי בנסיבת הסכם מדיני "רגוע", שכן פינוי במעגל דמים נתפס אצל המתנחלים כפגיעה בלתי מוצדקת בקרבנות הטרור עצמם וככניעה לטרור.

תרחיש מעין זה מסרטט גם אחד האישים הבולטים ביש"ע המעורה היטב מתוקף הביוגרפיה שלו במתרחש בחוגים הקיצוניים. להערכתו, פינוי המתיישבים (להבדיל מפינוי סיני או שאר מתיישיבי יש"ע), שפיתחו במשך שנות מאבק ממושכות הרגשת מרירות, עוינות וניכור כלפי מערכות השלטון הישראלי, ללא פתיחה באש מצדם, כמעט אינו מציאותי. להערכתו, במקרה כזה גם החיילים המפנים – שיהיו המומים ומופתעים מן התגובה – עלולים להגיב בפתיחה באש, ובמקום צפוי אסון. להערכתו, "תרחיש מציאותי" הוא 30-40 חיילים ואזרחים הרוגים במהלך פינוי המתיישבים הקיצוניים.⁹ למרבה האבסורד, ברור גם לדובר שתרחיש מעין זה דווקא "יקל" מאוד על הפינוי: הזעזוע שישטוף את כלל החברה הישראלית צפוי לצמצם עד למזער את יכולת המחאה, גם הלגיטימית, של כלל המתיישבים, ובוודאי ייצור קונסנזוס רחב בשאלת פינויים של הקיצוניים.

מאמצים ניכרים נעשים כבר היום בהנהגת המתנחלים כדי למנוע את התגשותו של תרחיש כזה, שהמתנחלים חששו ממנו אפילו לנוכח פינוי מאחזים. כך למשל, בפינוי מאחז יצהר ביוני 2003 הציבו המתנחלים עצמם משמרות בכניסה למאחז כדי למנוע כניסת בעלי נשק למקום.¹⁰ צריך לקוות שהמאמצים הללו יצליחו בתרחיש פינוי יישובים, אולם עצם קיומם מעיד יותר מכול שגם מנהיגי המתנחלים מודעים לסכנה שתרחיש כזה אפשרי.

בניתוח התגובות הפוליטיות לתרחיש הפינוי יש להביא בחשבון שלושה סוגי מתיישבים נוספים שלא נמנו בחלוקה המרכזית: העולים מחבר המדינות, החרדים ומתיישבי בקעת הירדן.

9 מעניינת לציון השוואה שעורך הדובר בין תרחיש כזה לבין העימות ביוני 1948 בדבר ספינת הנשק אלטלנה. לדבריו, המתנחלים הקיצוניים יתפסו פינוי כירי על אלטלנה, אלא שתנאי עימות כזה צפויים להיות חמורים יותר מאלטלנה, שכן "מדובר בעימות שיתרחש במקומות אחדים, ולא במקום אחד, וגם ללא דמות סמכותית כמו מנחם בגין, שתמנע את התגובה האלימה".

10 ריאיון עם מרים שפירא לעבודה זו.

מגזר עולי חבר המדינות ידוע זה מכבר בעמדותיו הנציות וביחסו החשדני עד עוינות אפילו לערביי ישראל, קל וחומר לפלסטינים. בנוסף לכך, מגזר זה לא הותך ב"כור ההיתוך" הממלכתי הישראלי, וממילא לא הפנים את הערך של "כיבוד סמכות המדינה" גם בזמן התנגדות למדיניות הממשלה. אדרבה, סימנים שונים מצביעים על כך שהעולים הביאו אתם מעברם בדיקטטורה הסובייטית דווקא ציניות וזלזול בסמכות המדינה, הנתפסת בעיניהם כ"גורם עוין" שראוי לחשוד בו, לעקוף אותו ולעתים קרובות גם למרוד בו.

כך למשל, בסקר שערך לאחרונה המרכז לביטחון לאומי באוניברסיטת חיפה ושיקש לבדוק את יחסן של קבוצות אוכלוסייה שונות לאלימות פוליטית, התגלה ממצא מפתיע: מתברר שהתמיכה באלימות פוליטית גדולה בקרב תושבי "הקו הירוק" יותר מאשר בקרב המתנחלים. יתר על כן, מגזר העולים הוא שנטה לאלימות פוליטית ברמה הגבוהה ביותר. בהיגד "יש מצבים שבהם אין בררה וחייבים להשתמש אפילו בנשק כדי למנוע מהממשלה מלבצע את מדיניותה" תמכו רק 4.4% מהמתנחלים, 22.8% מתושבי "הקו הירוק" בערי הפיתוח, 6.3% בלבד מן החרדים, ואילו אחוז העולים התומכים בהיגד הגיע ל-55.3%! בהיגד בדבר תמיכה בפגיעה בפוליטיקאים אם "אסון מדיני עומד בפתח, ומוצו כל אמצעי המחאה" תמכו רק 2.2% מהמתנחלים, 9% מתושבי ערי הפיתוח, 6.3% מהחרדים, ואילו אחוז העולים התומכים בהיגד זה הגיע ל-17%!¹¹ אל המספרים עצמם ראוי להתייחס בזהירות: לא כל מי שמצהיר על עמדה מסוימת באמת מתכוון לממשה, וייתכן שההצהרה נועדה רק לבטא תסכול חברתי. אבל הנתונים, ובמיוחד ההשוואה בין המגזרים, יכולים בהחלט להצביע על מגמה. מגמה זו בדבר תגובה קיצונית לפינוי דווקא מן העולים מדריכה את מנוחתם של אחדים מראשי המתנחלים, ויש ביניהם המזכירים בהקשר זה יזמות של עולים ביש"ע לפגיעות נקמה בערבים לאחר פיגועים. ודוק: אפשר שהסכנה קיימת, אולם ראוי למקדה: העולים הם אכן הפחות ממלכתיים במגזרי האוכלוסייה השונים, אולם באותה מידה הם גם הפחות מרושתים ברשת החברתית הישראלית. פירוש הדבר הוא שלא סביר להניח שתקום מקרבם מחתרת (הכרוכה בהשגת כלי נשק ובעבודה מודיעינית טובה), וסביר להניח שהסכנה האפשרית העיקרית מצדם בעת פינוי היא תגובה חריפה ואלימה, אך לא מזוינת.

11 הנטייה לאלימות פוליטית בקרב ציבור המתנחלים, סקר מטעם המרכז לחקר הביטחון הלאומי באוניברסיטת חיפה, פברואר 2003.

כאמור, מגזר ייחודי נוסף בישי"ע הם החרדים. כמצוין לעיל, יש כיום בישי"ע שתי ערים חרדיות: ביתר עילית ומודיעין עילית, וכל אחת מהן מונה למעלה מ-20 אלף תושבים. בנוסף לכך, יש יישוב בינוני אחד, עמנואל, שתוכנן להיות עיר, אבל כיום הוא מונה כ-2,800 תושבים בלבד, וכמה יישובים חרדיים קטנים, כדוגמת חשמונאים (שרוב תושביו חרדיים), כוכב יעקב ומעלה עמוס. בסך הכול חיים כיום בישי"ע כמעט 50 אלף תושבים חרדיים, שהם למעלה מ-20% מכלל האוכלוסייה היהודית. אוכלוסייה זו – שיעור גידולה בישי"ע הוא הגבוה ביותר בשל מצוקת הדיור הקשה של החרדים ובשל מיקומם של היישובים החרדיים בדרך כלל סמוך ל"קו הירוק". למעשה, אוכלוסיית ישי"ע הצליחה לשמור על גידול מרשים גם בשנות הטרור האחרונות בעיקר הודות לאוכלוסייה החרדית. כך למשל, ב-2002 גדלה אוכלוסיית ישי"ע ב-12,356 איש,¹² ולמעלה ממחצית הגידול הזה (6,599 איש) נזקף לזכותם של שלושה יישובים חרדיים: ביתר עילית, מודיעין עילית וכוכב יעקב. לעומת זאת, בעמנואל, הממוקמת בלב השומרון, חלה ירידה מתמדת במספר התושבים בשנים האחרונות: מ-3,634 ביוני 2000 ל-2,815 בדצמבר 2002. נתונים אלה יש בהם כדי ללמד על דמותה של אוכלוסיית ישי"ע החרדית ועל תגובתה במקרה פינוי.

מניעי ההתיישבות של המתיישבים החרדיים דומים לאלה של "מתיישבי איכות החיים". הם לא הגיעו מאידאולוגיית ארץ ישראל השלמה; אדרבה, רוב גדולי התורה החרדיים (במיוחד הליטאיים) התנגדו למפעל ההתיישבות בישי"ע וראו בו התגרות מסוכנת בגויים. התיישבות זו נולדה אפוא רק מטעמים כלכליים ברורים, כאשר הזוגות הצעירים החרדיים לא יכלו עוד לרכוש דירות בערים ובשכונות החרדיות שבמרכז הארץ הן בגלל מחירי הדירות והן בגלל המלאי המוגבל, ונאלצו למצוא את מבוקשם בעזרת ההטבות המפליגות שהציעה המדינה ביו"ש. ואם כן, לכאורה צפויה תגובתם של המתיישבים החרדיים להיות דומה לזו של "מתיישבי איכות החיים" ומושפעת מרמת הפיצוי האישי שיינתן להם. מנגד, יש להביא בחשבון שלמרות עמדתם של גדולי התורה, הפכה החברה החרדית בשנים האחרונות (ובמיוחד הדור הצעיר שלה) למגזר הנצי ביותר בישראל, אף יותר מאנשי הציונות הדתית.¹³

12 נתוני משרד הפנים; **הארץ**, 11.2.2003, עמ' ב3.
 13 בסקר "מדד השלום" של מרכז תמי שטיינמן באוניברסיטת תל-אביב שנערך ב-1997, התברר ש-100% מן החרדים מזהים את עצמם עם הימין, לעומת 80% בלבד מאנשי הציונות הדתית.

ובכל זאת דומה שהגורם הדומיננטי בתגובתם הקולקטיבית של המתיישבים החרדיים יהיה הנורמה החרדית בדבר כפיפות לגדולי התורה. גדולי התורה בוודאי יורו לח"כים החרדיים לדאוג לפיצוי מרבי למפונים, אבל סביר שיאסרו את קיומה של פעילות הפגנתית נגד הפינוי (למעט הצבעה פוליטית בכנסת, שגם כיוונה אינו ברור). הדבר האחרון שהחברה החרדית צריכה הוא עימות קשה עם השמאל הישראלי, שיטען נגדה שאנשיה – שרובם המכריע אינו משרת כלל בצבא – יוצאים לשבש מהלך שלום. משום כך נראה שחרדים רבים, שעמדותיהם הפוליטיות נציות, יצטרפו כפרטים להפגנות ולפעילות המחאה הכללית נגד נסיגה ופינוי, אך לא יפעלו באופן מאורגן כחרדים.

שאלה מעניינת ובלתי ברורה היא אם יהיו חרדים בודדים מעורבים בפעילות אלימה נגד הפינוי. מצד אחד, התפתח בחברה החרדית מגזר המכונה "שבאב", צעירים פורקי עול שאינם נשמעים לנורמות הקולקטיביות. מגזר כזה, בצירוף העמדות הפוליטיות הנציות והיעדר תפיסה ממלכתית, יכול לכאורה לנקוט פעולות אלימות. מנגד, הואיל וצעירים אלה לא שירתו בצה"ל, יש להם נגישות מעטה לנשק, לחומרי נפץ וליכולת ארגונית בפעולת התנגדות מזוינת (ויש לסייג: פעילותן של פלוגות הנח"ל החרדי בשנים האחרונות יצרה התחלה של נגישות כזו). נראה אפוא שאם יהיו צעירים חרדיים מעורבים בפעילות אלימה, הם יהיו מבין המזוהים עם תנועת "כך".

מגזר ייחודי שלישי הם מתיישבי בקעת הירדן (בבקעה, הכוללת לעניין זה גם את צפון ים המלח, חיים כיום כ-4,500 איש בלבד). מתיישבי הבקעה הגיעו לאזורים שהוגדרו כנטולי אוכלוסייה ערבית, ולכן לא זו בלבד שלא התעורר ויכוח מוסרי באשר להתיישבות בהם, אלא אף התקיים לגביה קונסנזוס רחב (לרבות מפלגת העבודה ותנועות ההתיישבות הקשורות בה). כל יישובי הבקעה חילוניים, וברובם המכריע חקלאיים (למעט המרכז האזורי מעלה אפרים), ורבים מהם אף מזוהים עם מפלגת העבודה. בנוסף לכך, אף שרוב מתיישבי הבקעה הרחיבו מן הסתם את גודל הדירות שלהם לעומת הדירות שהיו להם – או צפויות היו להיות להם – בעיר, הם אינם מזוהים כ"מתיישבי איכות חיים", שבאו רק לשם שיפור מצבם החומרי. רובם המכריע כאמור הוא חקלאים שנענו לקריאת המדינה והמוסדות המיישבים ליישב חבל ארץ קשה, המרוחק ממרכז הארץ ובעל אקלים חם מאוד. הודות לנתונים אלה מתיישבי הבקעה נתפסים כ"מלח הארץ" ונראים כמי שנענו למשימה לאומית במרכז הקונסנזוס הישראלי. משמעות הדבר היא שמתיישבים אלה לא טיפחו את אותה מרירות ועוינות כלפי "המרכז הישראלי", מרירות שהיא

מנת חלקם של רבים מן המתיישבים הדתיים בישי"ע, שספגו רמות גבוהות של עוינות מן האליטה החילונית הישראלית. בנוסף לכך, משמעותית בדיוננו היא זהותם החילונית של מתיישבי הבקעה, משום שהיא הופכת אותם לנטולי מקור סמכות אלטרנטיבי מלבד המדינה. הם יכולים לכעוס על המדינה ש"בגדה" בהם, אבל אין להם מקור סמכות אידאולוגי חלופי היכול לערער על סמכותה ועל מעמדה. זאת ועוד: מתיישבי הבקעה ויישוביהם נמצאים במשבר חקלאות מתמשך הנוסף למצוקת הטרור והמקשה את ההתארגנות ההפגנתית. מכל הסיבות הללו, נראה שתגובתם של אנשי הבקעה לפינוי תהיה הדומה ביותר לזו של מתיישבי סיני בשעתם. הם יבטאו כעס רב על המדינה ששלחה אותם למשימה חלוצית ו"בגדה" בהם (בכך יהיו שונים ממתיישבי איכות החיים החילוניים ביו"ש, שבאו לשם מסיבות אישיות ולכן לא יוכלו למתוח ביקורת אידאולוגית על המדינה). אבל צפוי שמחאתם לא תחרוג מהפגנות קשות. עם זאת, תמיד צריך לזכור שדווקא המצוקה ארוכת השנים יכולה להפגיע ולחולל התנגדות קשה מהצפוי.

גורמים מצמצמי עימות¹⁴

המערכת הפוליטית

- **הכרעה ברוב ברור:** תנאי ראשון ומרכזי לפינוי הוא הכרעה ברוב ברור, ולא ברוב בחודו של קול. הכרעה במשאל עם תמתן עוד את תגובות המתנחלים, במיוחד את "הזרם המרכזי" שלהם, משום שיוכלו לקבל זאת כהכרעה העם ולא רק כהחלטת רוב מקרי בכנסת. מובן שהמאבק הפוליטי יתקיים גם במקרה כזה, כפי שהיה בפינוי יישובי סיני, כשההכרעה על הפינוי התקבלה ברוב מוחץ. אבל משאל עם צפוי למתן לפחות את אופי הפעולות של רוב המתנחלים ותומכיהם. בהקשר זה ראוי לציין שמאבקם החריף של המתנחלים נגד הסכמי אוסלו וממשלת רבין שקיבלה אותם, מאבק שהסתיים כידוע ברצח

14 לא כל הניתוחים בחלק זה הם המלצות למדיניות בפועל. עיקרם – להצביע על הגורמים העשויים למתן או להקצין את המאבק, אם כי ייתכן שיש גורמים ממתנים שיש סיבות טובות לא לנקוט אותם. ההמלצות בדבר המדיניות הראויה יובאו בפרק הסיכום של נייר העמדה, והן אמנם חופפות בחלקן את הניתוחים בפרק זה.

רבין, נבע לא רק מהתנגדות פוליטית להסכמים עצמם, אלא גם מן התחושה שההסכמים לא זכו להסכמה לאומית רחבה, כפי שהיו למשל הסכמי השלום עם מצרים והפינוי שנכרך בהם. המתנחלים העלו שוב ושוב את הטענות הבאים: רבין עצמו נבחר לשלטון הודות למצע נצי בהרבה מזה שבא לביטוי בהסכמים, ולכן שומה עליו להעמיד אותם למבחן נפרד במשאל עם; מפלגת ש"ס, שהשתתפותה בקואליציה אפשרה את קבלתם של ההסכמים, "בגדה" בבחורה, הנציים ממנה בהרבה; הסכמי "אוסלו ב", שקבעו את הפינויים המעשיים העיקריים ביש"ע (ההסכמים המקוריים התוו רק תכנית עקרונית), התקבלו ב"קניית" קולותיהם של אנשי "צומת" בעבר, מפלגה שנבחרה לכנסת הודות למצע ימני, ובכל מקרה התקבלו רק בתמיכת הח"כים הערביים וללא "רוב יהודי". אפשר אפוא להסיק שהכרעה בדבר פינוי יישובים ביש"ע ברוב פוליטי וציבורי מוצק תהיה גורם מרכזי ממתן במאבק המתיישבים האידאולוגיים.

יתר על כן: גם כמה גורמים חיצוניים שאינם חלק מאוכלוסיית המתנחלים ורואיינו לצורך עבודה זו גורסים שהסכמה לאומית רחבה היא תנאי מוקדם לכל מהלך פינוי. חזי כאלו, מי שכיהן כראש "האגף היהודי" בשב"כ בתקופת רצח רבין, אף מגדיר זאת כ"תנאי מינימלי" (כלומר תנאי הכרחי אך לא דווקא מספיק) ואומר במפורש שהכוונה היא ש"מהלך של פינוי לא יוכרע בשום אופן על ידי אחוזים בודדים". פרופ' קליאוט נוקטת לשון מתונה ממנו, אבל גם היא מדברת על הסכמה רחבה כ"תנאי מרכזי" לעצם היכולת לקדם מהלך פינוי.¹⁵

● **צמצום מרבי של מספר המפונים:** ככל שיקטן מספרם של המפונים, וצריכה להיות התעקשות ישראלית בסוגיה זו, כך צפויה להתמתן

15 המתנחלים אינם מסתפקים בדרך כלל בדרישה לרוב אזרחי רגיל שיכריע בסוגיית יש"ע, אלא דורשים "רוב יהודי", כלומר רוב של אזרחי ישראל היהודיים. הבעייתיות בהסכמה לדרישה כזו בחברה דמוקרטית ברורה, אולם מבט כן והוגן במציאות הישראלית הייחודית, שחלק ניכר מאזרחיה הם בני העם שנגדו מתנהלת המלחמה על הארץ, יצביע שהדרישה איננה מופרכת לגמרי. כשם שמציאות ייחודית זו גוזרת פגיעה בכללי השוויון הדמוקרטי בנורמת הגיוס לצה"ל (כלומר אי-גיוסם של האזרחים הערביים), כך היא יכולה לגזור פגיעה בכללי השוויון בהצבעה הדמוקרטית בשאלת פינוי השטחים. אפשר לעקוף את הפגיעה המפורשת בנורמת השוויון באמצעות החלטה להכריע ברוב מיוחס: כך לא תיווצר פגיעה פורמלית במעמדו של "הקול הערבי", אך למעשה ינוטרל משקלו בתוצאות. מכל מקום, בהכרעה בסוגיה זו ראוי לשקול את שתי האפשרויות זו מול זו: אפשרות הפגיעה בציבור הערבי בשל נטרול קולו מול האפשרות למיתון תגובת המתנחלים והימין במקרה של הכרעה ב"רוב יהודי".

תגובתם של המתנחלים ושל תומכיהם. אמנם אלה שיפנו צפויים לכעוס גם על חבריהם ש"מכרו אותם תמורת הצלת עצמם", אבל מבחינת רוב המתנחלים ותומכיהם בחברה הישראלית, החלטה כזו תוכיח שנעשה המאמץ המרבי האפשרי לצמצם את גזרת הפינוי ככל האפשר.

- **המשך ההתיישבות בש"ע:** כמה אישים בציבור המתנחלים שרואיינו לעבודה זו גורסים שאחד הגורמים ממתני התגובה יהיה הקמה מחדש של היישובים המפונים, רצוי בשטחי יש"ע עצמם, בגושי היישובים שיישארו. וזאת מכמה סיבות: ראשית, משבר הפינוי הרי איננו רק אידאולוגי אלא גם חברתי, כלומר משבר אבדנו של המפעל ההתיישבותי ושל בניין הקהילה בעמל רב. אם ניתן יהיה ל"שחזר" את היישוב ואת הקהילה, יוקל המשבר וממילא גם התגובה. שנית, אם אכן יוקמו היישובים בשטחי יש"ע, יוכלו המתיישבים להרגיש שמפעלם לא היה לשווא וכי הם תרמו לפחות לעיבוייה של ההתיישבות היהודית שם ולשינוי תוואי הגבול, גם אם לא הכריעו את הכף באופן מלא. רבים מהמורואינים לעבודה מדגישים בהקשר זה את חשיבותו של "פיצוי אידאולוגי" (להבדיל מפיצוי כספי) מסוג זה כגורם ממתן בתגובתם של המתנחלים האידאולוגיים.

- **פינוי במסגרת הסדר קבע עם הפלסטינים:** "פיצוי אידאולוגי" כגורם ממתן נוסף יהיה פינוי במסגרת הסדר קבע, ולא כחלק מהסדרי ביניים או כנסיגה חד-צדדית. במקרה כזה, יוכל הפינוי להיחשב "תרומה" (או קרבן) של המתנחלים להבטחת עתידה ושגשוגה של מדינת ישראל. לעומת זאת, פינוי חד-צדדי או פינוי בהסדרי ביניים ייחשב קרבן שווא, וככזה יחריף את התגובה. אם הסדר עם הפלסטינים יכלול גם העברת יישובים של ערביי ישראל לריבונות פלסטינית בתמורה לפינוי יישובים בש"ע, קל יהיה עוד יותר למתנחלים להשלים אתו, משום שהם ירגישו שהם הקריבו את ביתם למען פתרון הבעיה הדמוגרפית בישראל. דברים ברוח זו כתב במפורש לפני כשנה וחצי אחד מבעלי הטורים ב"נקודה", ד"ר עמיאל אונגר.¹⁶

- **יחס חיובי ואמפתי למתנחלים:** למיתון המאבק של תושבי יש"ע, לפחות של "הרוב הדומם", חשוב מאוד שהנהגת המדינה תבטא במקביל לתהליך הפינוי יחס חיובי לציבור המתנחלים. הערכה למוטיבציה האידאליסטית

16 **נקודה**, גיליון 248, ינואר 2002; אונגר נימק את ההצעה ל"חילופי יישובים" גם בצורך להרתיע את ערביי ישראל.

של מפעלם ולכושר עמידתם, כמו גם לתרומתם לפריצת קווי '67, עשויה למתן מאוד את הרגשת האבדן ולחזק מאוד את ההרגשה שמפעלם היה משמעותי בחיי האומה. מובן שחשוב שאמפתיה כזו תעלה בקנה אחד עם הפעולות בפינוי: ביטויי אמפתיה מלווים בהתנהגות דורסנית רק יחריפו את ההתנגדות. לגיטימי גם שאמפתיה כזו תהיה "על תנאי", הווה אומר רק בתנאי שיקבלו על עצמם את עול הכרעת הדמוקרטיה הישראלית, ומכל מקום האמפתיה חשובה. רצוי ככל האפשר שביטויי אמפתיה כאלה לא יבואו רק מצד הממסד השלטוני אלא גם מצד שכבות בולטות אחרות: אנשי רוח, אקדמאים, ראשי ערים ומועצות והציבור הרחב. יהיו כמובן בין המתנחלים מי שיראו בכך "חיבוק דב" צבוע, אבל הרוב הגדול יעריך זאת.

● **כללים בתהליך הפינוי:** בתהליך הפינוי עצמו חשוב שהגורמים האחראים לפינוי יקפידו על כמה כללים: ראשית, יש להקפיד על עבודת הכנה רצופה בשיתוף מנהיגות המתנחלים, בין בדרג הכללי (מועצת יש"ע, ועד רבני יש"ע) ובין בדרגים המקומיים (מנהיגות של כל יישוב ויישוב). הקשר עם המנהיגות המקומית חשוב לא פחות מן הקשר עם המנהיגות הכללית, משום שבסופו של דבר התגובה בכל יישוב ויישוב לא תיגזר מהחלטות הגופים הכלליים אלא המקומיים. שנית, חשוב שהפינוי לא יהיה בהפתעה. אמנם ברור שמהלך הפינוי לא יהיה הפתעה, שהרי יבוא לאחר הכרעה ציבורית גלויה, אבל ייתכן שביישובים מסוימים, במיוחד הקיצוניים, יתפתו האחראים לפינוי לממש אותו "בהפתעה" כדי למנוע התארגנות נגדית מבעוד מועד. הפיתוי מובן, אך נראה שגישה כזו תהיה מוטעית בעליל; אדם המפונה מביתו בהפתעה מסוכן הרבה יותר מאדם שהספיק להתכונן לכך ומאדם שמנהיגיו הספיקו לנסות להרגיע אותו. שלישית, הכוחות המפנים חייבים להיזהר מאוד מפגיעה ברגשות המפונים, קל וחומר מהפעלת אלימות שאינה הכרחית. כאמור, רבים מבין הצעירים בעלי הגישה הממלכתית הבסיסית מוכנים כיום לביטויי מרי נגד הכוחות המפנים, רק משום שנתקלו בעבר בביטויי אלימות מוגזמים מצדם, בבחינת "חשבון פתוח". מאותה סיבה, ראוי להקפיד ככל האפשר בכיבוד סיכומים עם המתיישבים ועם מנהיגיהם. הסכם שאין כוונה או יכולת לכבדו, עדיף לא להסכים עליו. בכל מקרה, ראוי שהאחראים לפינוי יבינו שגם אם יש סיבה מוצדקת לאי-כיבוד הסכמים, שכרו של אי-כיבוד יצא בהפסדו, ולכן כל החלטה על הפרת סיכום צריכה להתקבל בדרגים בכירים.

- **הגורם המפנה:** בשאלת מי עדיף כגורם מפנה – חיילים או שוטרים – יש כמובן צדדים לכאן ולכאן. מבחינת החברה הישראלית הרחבה, עדיף כמובן פינוי בידי שוטרים כדי למנוע תמונות קשות של עימות חיילים עם אזרחים. יש גם צדק בטענה שלא ראוי לערב את "צבא העם" במעשה בעל אופי כה פוליטי וכה שנוי במחלוקת. מבחינת יעילות הפינוי עצמו, עדיף מאותה סיבה ממש, פינוי בידי חיילים כדי לנטרל מעט את תגובות המתנחלים, שנכוונותם להתעמת עם חיילים פחותה מנכוונותם להתעמת עם שוטרים. אם כן, נראה שבסופו של דבר עדיף בכל זאת פינוי בידי חיילים: ראשית, פינוי זה ינטרל, ולו חלקית, את תגובת המתנחלים, והנטרול חשוב מן האי-נחת בעימות חיילים-אזרחים; ושנית, לפינוי זה יש תימוכין מבחינה משפטית פורמלית, שכן אחרי הכול שטחי יש"ע הם בשליטה צבאית ולא בריבונות אזרחית.

המתנחלים

- **הכנה מראש של תרחישי הפינוי:** בהנהגת המתנחלים יש רגישות מובנת להתמודדות מראש עם תרחישי פינוי, משום שעצם הכנה כזו מהווה מעין השלמה עמם. ועם זאת, ככל שגישה כזו מובנת, אי-אפשר להסכין עמה לנוכח הסכנה בפינוי ללא הכנה, העלול להתגלגל לאירועים קשים שסביר להניח שגם הנהגת המתנחלים אינה מעוניינת בהם. לפיכך ראוי שמרגע ההכרעה הדמוקרטית בדבר פינוי תיערך במהירות הנהגת המתנחלים לא רק להסרת רוע הגזרה אלא גם להתמודדות נכונה עם מימושה. בהכנה כזו ראוי לשלב את כל הגורמים הרלוונטיים – פסיכולוגים, רבנים, אנשי חינוך וכד' – ובמוטת כנפיים רחבה ככל האפשר, כלומר לנסות להגיע לדרגי המנהיגות המקומית ביותר. לזכותה של מועצת יש"ע ייאמר שהיא כבר החלה לפעול ברוח זו לנוכח פינוי המאחזים. אנשי המועצה יזמו גילוי דעת משותף עם אחדים מן הרבנים הבולטים ביש"ע, ובהם דמויות המקובלות על החוגים הקיצוניים, כמו הרב דב ליאור מקריית ארבע והרב דודי דודקביץ' מיצהר. בגילוי הדעת נאסר באופן חד-משמעי לנקוט אלימות פיזית או מילולית כלפי הגורמים המפנים. בהיערכות לפינוי המאחזים גם "תורגלה" שיטת העבודה: הנחיות "הקווים האדומים" מועברות עד לדרג המקומי ביותר בכל מאחז ומאחז ונאכפות עליו.

חשובה מאוד היא עמידה תקיפה של הנהגת יש"ע – שוב, בכל הדרגים עד הדרג המקומי ביותר – לא רק נגד הפעלת אלימות פיזית כלפי המפנים, אלא גם נגד סרבנות פקודה או פגיעה במתקנים וברכוש צבאי (כאמור, כבר יש בין צעירי יש"ע מי שמתכננים פעולות מסוג זה). כמו כן חיוני מסר ברור וחד-משמעי נגד פגיעה בערבים, במסגדים או בפוליטיקאים התומכים בהסכמים. כל אלה, למרבה הצער, הם תרחישים מציאותיים שכבר אירעו או תוכננו בעבר, ולכן אי-אפשר להתכחש למידת הראליות בהם. באותה מידה חיוני גם שיתוף הפעולה המלא של כלל הגורמים ביש"ע עם גורמי הביטחון המבקשים לסכל תכניות מסוג זה.

3

פינוי יישובים בש"ע – ההיבט החברתי

השיח הציבורי באפשרות פינויים של יישובים בש"ע ובגולן מתמקד בעיקר בתגובה הפוליטית לצעד כזה: עד כמה תהיה חריפה, במי טמון פוטנציאל הסכנה וכד'. דומה שזהו מאפיין סמלי לחברה שהתעניינותה בשאלות הפוליטיות גוברת בהרבה על עיסוקה בשאלות חברתיות. אולי אפשר למצוא לכך צידוק בהיסטוריה הישראלית, שדווקא המתחים הפוליטיים בה איימו לקרוע את החברה יותר מאשר המתחים החברתיים. ואולי נובע הדבר מן ההנחה של מעצבי דעת הקהל (אנשי תקשורת ופוליטיקאים) שהמתחים הפוליטיים מאיימים על החברה כולה, ואילו המצוקות החברתיות מאיימות רק על הנתונים בהן. כך או כך, בפרשת פינוי היישובים בסיני הוכח שבטווח הארוך הטראומה הנפשית הנגרמת למפונים איננה פחותה מן הטראומה הפוליטית הנגרמת לחברה כולה בתקופת הפינוי.

כפי שכבר נקבע במחקר דלעיל של צוות חוקרי החוג לפסיכולוגיה מאוניברסיטת תל-אביב, גם ההשלכות החברתיות של תהליך פינוי נקבעות לפי ההבחנה בין ההתיישבות הכלכלית ובין ההתיישבות האידאולוגית. בהקשר החברתי, דווקא ההתמודדות של מתיישבים ביישובים אידאולוגיים עם תרחיש פינוי, קשה ככל שיהיה, קלה מזו של מתיישבים ביישובי איכות חיים, שכן מתיישבים אלה מגובשים, מונהגים במנהיגות נוסכת השראה ומוסכים את המשבר האישי והקהילתי שלהם בתפיסה אידאולוגית המעניקה למשבר משמעות. מצד שני, ברור גם שככל שאדם ראה את ישיבתו בש"ע כמימוש אידאולוגיה, כך יקשה המשבר האידאולוגי את התמודדותו הנפשית הכללית. בסופו של דבר, כפרטים, למתיישבים אידאולוגיים הפינוי קשה יותר מאשר למתיישבי איכות חיים, אבל קהילה אידאולוגית מגובשת תיטיב להתמודד אתו מקהילה שאינה מגובשת.

כאן ראוי לציין שלדעת העוסקים בסוגיית הפינוי גם לזהות הדתית יש משקל להקלת ההתמודדות הנפשית והחברתית, אם מפני שהזהות הדתית עצמה יוצקת משמעות אידאולוגית בחיים ולפיכך היא יכולה להעניק תקווה גם לנוכח משבר פינוי, ואם מפני שלכידותה הקהילתית של החברה הדתית גדולה במיוחד, שהרי אנשיה נפגשים בבית הכנסת לפחות פעם בשבוע, ורבים

מהם אף עושים זאת מדי יום ביומו. משום כך, אפשר לדרג את הקושי הנפשי בהתמודדות עם תרחיש פינוי בסדר הבא: הקושי הגדול ביותר יהיה לתושבי הערים, משום שלכידותם הקהילתית היא הקטנה ביותר; אחריהם יבואו תושבי היישובים החילוניים, ולבסוף תושבי היישובים הדתיים. מיפוי מדורג זה היה נכון כבר בהתמודדותם של יישובי יש"ע עם טראומת הטרור של השנים האחרונות, ואכן דגש ניכר הושם במיוחד בהעצמתם הנפשית והקהילתית של תושבי הערים והיישובים החילוניים.

אם מתעלמים לרגע מן ההבחנות בין סוגי היישובים השונים ומנסים לבודד את קבוצות האוכלוסייה שמשבר הפינוי עלול לפגוע בהן בצורה הקשה ביותר, יתקבלו שתי קבוצות מנוגדות, לדעת המומחים: האחת היא קבוצת המבוגרים, שאנשיה יתקשו יותר מאחרים להתחיל מחדש את חייהם במקום (יוצאים מכלל זה יכולים להיות בעלי מקצועות חופשיים, כמו עורכי דין ורואי חשבון, היכולים להתאים לכל מקום, אבל אפילו הם יתקשו ליצור קהל לקוחות חדש); השנייה היא קבוצת הצעירים ביותר, שבחבריה מצוי פוטנציאל הטרואומה הגבוה ביותר – לא מבחינת בניית עתידם האישי אלא מבחינת החשש לפגיעה ברמת האמון שלהם מכאן ואילך ב"ממסד" ובגורמי הסמכות השונים שהכזיבו בשאלה כה קיומית, כמו כפיית עקירה מהבית.

ד"ר מולי להד, מומחה למצבי חירום ומצוקה, שאף הקים מרכז לסיוע למצבי מצוקה במכללת תל-חי, מונה את "קבוצות הסיכון" הבאות במשבר פינוי:

- בני החמישים ומעלה, שיתקשו לבנות מחדש את עולמם במקום חלופי.
- אנשים בעלי אידאולוגיה ציונית חזקה במיוחד העומדים בפני שבר אידאולוגי קשה ביותר.
- אנשים בעלי מעמד נכבד בקהילה המפונה, שיתקשו להשלים עם אבדנו ועם הצורך להתחיל מחדש במקום שמעמדם בו נמוך בהרבה.
- הילדים ובני הנוער, שנטייתם המודגשת היא להתמקד בכאב המידי ולא בסיכויים העתידיים; במיוחד, לדברי להד, נכון הדבר לגבי מתבגרים, הנוטים ממילא לתמונת עולם קיצונית וחד-משמעית.

בהקשר לבני הנוער, ראוי לציין את מחקרה של ד"ר שפרה שגיא (צוטט לעיל בפרק הראשון), שהשוותה בין הטרואומות של הצעירים בחבל ימית ערב הפינוי לאלו של צעירי הגולן בשעת הדיבורים על פינוי אפשרי ב-1993. מסקנתה הייתה שתגובת הצעירים תלויה במידה רבה בתמונת העולם

שמציגים להם הוריהם בפרט והדור המבוגר בכלל. מסקנה כזו ממלכדת את ההורים בפרט ואת הממסד היישובי בכלל: משמעותה היא שככל שההורים נאבקים יותר נגד הנסיגה ומציגים אותה כאסון – להשגת פיצויים מוגדלים או כמחאה אמתית – כך צפוי לגדול המשבר המשפחתי והקהילתי מן הפינני. האינטרס המשפחתי והחברתי מתנגש אפוא באינטרס הכלכלי והאידיאולוגי.

יתר על כן: לפי מודל סיני, יש כמה שלבים אפשריים במשבר חברתי שהפינני מעורר. ראשית, צפויים מתחים פנימיים ביישוב עצמו בתקופת ההמתנה לפינני בשאלות חלוקת הרכוש המשותף או המו"מ על הפיצויים וכד'. שנית, צפויים מתחים במשפחות, שלרוב אינם אלא העצמה של מתחים קיימים. אמנם אחרי הפינני צריכה כל משפחה ומשפחה לעבור "תקופת שיקום" ממושכת, אבל ההערכה היא שמשפחות שהיו חזקות ביסודן יצליחו בסופו של דבר להתגבר על הטראומה, ואילו משפחות שהיו נתונות במצוקה ובמשבר לפני הפינני יישאבו למעמקי המשבר בעקבות טראומת הפינני. והוא הדין לגבי יישובים: יישובים שהיה להם חוסן קהילתי יצליחו את המשבר טוב יותר מיישובים שהיו חלשים ונתונים במשברים פנימיים.

פרופי נורית קליאוט מן החוג לגאוגרפיה באוניברסיטת חיפה הייתה בין החוקרות הבולטות של הפן החברתי של הפינני בסיני. אחת המסקנות המרכזיות במחקרה הייתה שאין לפצות את המתיישבים בכסף ישיר – מכל מקום לא בכסף שנועד לדיור חלופי (להבדיל מכסף כפיצוי לעגמת הנפש בפינני) – אלא לספק ישירות דיור זה ביישובים חלופיים שיוכנו בעבורם מראש. לפתרון כזה אמורים להיות, לפי קליאוט, כמה יתרונות בולטים: באשר למדינה, פיצויי דיור לרכישת דירה בשוק החופשי אמורים להיות יקרים בהרבה מבנייה ציבורית כוללת; באשר למתיישבים, הם לא יאלצו להתמקח התמקחות מתישה ומבזה על גובה הפיצוי, והם לא יהפכו לקרבנות של סוחרים ממולחים בשוק החופשי שיפקיעו את המחירים בידעם שאנשים אלה קיבלו זה עתה פיצויים נדיבים; ובעיקר, התיישבות חלופית אמורה להעניק למפונים הזדמנות להמשיך את חייהם מן המקום שהופסקו ועם האנשים שאתם חיו קודם, קרי האנשים שחוו טראומה דומה והיכולים להיות קהילה תומכת, וכך תיחסך מהם כניסה כבודדים שחוו טראומה קשה לעיר הגדולה.

המלצותיה של קליאוט הוגשו כבר לשרי ממשלת רבין, בעת שדנה באפשרות להסדרי שלום עם סוריה שיהיו כרוכים בפינני יישובי הגולן, ונראה שלפחות לגבי יישובי הגולן כבר החל בשעתו תהליך ברוח זו. בספטמבר

1995 חשף העיתון "ידיעות אחרונות" כי הממשלה החלה לפתח ביישובים קיימים בגליל שורה של יישובים חדשים ושכונות חדשות המיועדים למפוני הגולן. מקומות היישוב החדשים לא נקבעו במקרה: על הקמת שכונות חדשות במושבות יבנאל וכפר תבור, למשל, הוחלט בעקבות סקר פנימי בקרב מתיישיבי הגולן עצמם, ובו הצביעו הנשאלים על יישובים אלה כעל אתרי התיישבות חלופיים מועדפים. כלומר, גם המתיישיבים עצמם כבר נתנו בעקיפין יד להליך הפינני.¹⁷

גורמים ממתני משבר

- **יצירת יישובי המשך:** ברוח המלצתה של פרופ' קליאוט, נראה שכל שיעברו המתיישיבים ליישובי המשך שישמרו במידת האפשר על מסגרת ההתיישבות המקורית, כך יוקל המשבר הנפשי הכרוך בפנינו. תרחיש כזה יאפשר להם להמשיך לחיות במסגרת דומה למסגרת שעזבו, ובכך – להקטין את השינוי בחייהם. הוא גם יחסוך מהם את הצורך לנהל מו"מ מתיש ומשפיל על פיצויים אישיים ואת זיהוים כ"מתעשרים על חשבון המדינה" בקהילות החדשות שאליהן יבקשו להיכנס וכן יעניק להם סביבה אנושית תומכת שחוותה כמותם את אותו משבר. יתר על כן: חשוב שאותם יישובים יהיו, במידת האפשר, באזורים שבהם התגוררו המתיישיבים קודם, וזאת כדי לא להעמיק עוד יותר את המשבר הצפוי להם ממילא, גם בהחלפת מקומות העבודה (לפחות אצל אלה העובדים גם כיום בתחומי "הקו הירוק") והסביבה החברתית שלהם. משום כך, רעיונות בדבר "שיגורם" של מתיישיבי יש"ע להגשמה ציונית חדשה בנגב או בגליל הם אולי יפים מבחינה ערכית-אידאולוגית, אבל אינם מעשיים לנוכח הצורך שלהם לשמור ככל האפשר על סביבה דומה לסביבת חייהם המקורית.
- **חיזוק המסגרת הקהילתית:** גם אם לא יעברו המפונים ליישובי המשך, חשוב שבתקופת המעבר עד לפינוי יחזקו המסגרות הקהילתיות הנוכחיות שלהן, כדי להגביר את יכולת התמודדותן עם הטראומות של היחידים ושל היישוב כולו.

17 עופר פטרסבורג, "הגולן כבר כאן", ידיעות אחרונות, מוסף 7 ימים, 22.9.1995.

- **גילויי אמפתיה חברתית:** תפקידה של הנהגה ממלכתית וממסדית בנסיבת פינוי אינו רק לספק סיוע מקצועי בהתמודדות עם המשבר אלא גם להפגין אהדה פומבית למפונים ולכאבם, ובוודאי להיזהר מהצגתם כסחטנים. על נציגי הממשלה להתייזב באופן ברור נגד הצגתם של המפונים ככאלה. להתגייסות כזו יש גם כוח להשפיע על עמדות הציבור עצמו, ולא פחות חשוב – לתת למפונים תימוכין והרגשה שהשלטון מאחוריהם. ניהול מו"מ על פיצוי הוא סיטואציה לגיטימית ביותר במצב כזה, וכל עוד המו"מ איננו בוטה או נצלני במיוחד, ראוי לא להוסיף על כאבם האמתי של המפונים את הצגתם כ"סחטנים". יש חשיבות שמסר כזה יצא לא רק מנציגי הממשלה אלא גם מאנשי ציבור בשכבות רחבות. גם אופי הסיקור התקשורתי עשוי להיות משמעותי מאוד במיתון המשבר: אם יתמקד בכאבם של המתיישבים ויעורר אמפתיה כלפיהם, יוכל להקל עליהם את המשבר, אך אם יתמקד בדרישותיהם הכספיות, תושג כמובן תוצאה הפוכה.
- **מאמץ להפחתת עמימות ואי-בהירות:** נקיטת אמירה ברורה ומהירה ככל האפשר בדבר תנאי הפינוי, לוח הזמנים שלו, אופי הפיצוי וכד' תהיה כאמור אף היא גורם ממתן משבר.

השפעות כלליות על החברה הישראלית

לתהליך פינוי המוני של רבבות ישראלים מבתיים עלולות להיות השלכות קשות לא רק על המפונים עצמם אלא על כלל החברה הישראלית. אין פירוש הדבר שהתומכים בפינוי חייבים לבטל את עמדתם בשל ההשלכות הללו, אולם מן הראוי שכל העוסקים בנושא, בוודאי מקבלי ההחלטות, יהיו מודעים להשלכות הללו.

כך למשל, ההשלכה הבולטת ביותר היא פגיעה באופיה של החברה בישראל מעצם העימות הפוליטי סביב הפינוי. ככל שהעימות יהיה חריף יותר, כך ייפגע מרקמה של החברה הישראלית. הדבר צריך לעמוד לא רק לנגד עיניהם של מקבלי ההחלטות, אלא גם לנגד עיניהם של מתנגדי הפינוי ומנהיגיהם: גם עליהם מוטלת החובה לא להחריף יתר על המידה את אמצעי המאבק ולחשוב חשיבה ארוכת טווח על עתיד החברה. יתרה מזו: הם צריכים להביא בחשבון שדווקא אם יצליחו במאבק וימנעו את הפינוי, במיוחד אם יצליחו בכך לאחר שכבר התקבלה החלטה ציבורית ברוח זו, עלול הדבר

להשפיע על יציבות שלטון החוק והמערכת הדמוקרטית גם אצל קבוצות נוספות בחברה. ואריאציה לכך תהיה למשל גידול חד במספר סרבני השירות בשטחים.

השלכה משמעותית נוספת היא פגיעה בעתידה ובדמותה של הציונות הדתית. הרי זה המגזר החברתי שלא רק ריכז את המאבק הציבורי והפעילות ההתיישבותית למען יש"ע, אלא גם הפך אותו לעיקר בתעודת הזהות הציבורית שלו. בחלקים מרכזיים בציונות הדתית ההתיישבות ביש"ע גם הפכה לעיקר התפיסה התאולוגית הרואה בציונות כולה חלק מתהליך גאולה דתי. לפיכך פינוי חלק ניכר מיישובי יש"ע עתיד ליצור משבר תאולוגי וחברתי חריף בציונות הדתית. הסובלים העיקריים ממנו יהיו כמובן אנשי הציונות הדתית עצמה, אולם בעקיפין גם החברה הישראלית כולה, לא רק מכיוון שמדובר במגזר גדול ומשמעותי, אלא גם מפני שבשנים האחרונות מגזר זה הוא כאמור מוקד להתגייסות למשימות לאומיות שאינן קשורות דווקא ליש"ע, במיוחד שירות ביחידות קרביות ובתפקידי קצונה והתיישבות בערי פיתוח. משבר ביחסה של הציונות הדתית למדינה עלול אפוא לאיים על המוטיווציה להתגייסות למשימות הלאומיות הללו. אם כן, בעת פינוי תהיה חשיבות רבה להתגייסות של שכבות מנהיגות מגוונות בחברה הישראלית, ובכללן יריבים פוליטיים, למען הציונות הדתית, ערכה החברתי ומעמדה. מנגד, חשוב שמנהיגיה ומחנכיה של הציונות הדתית ייערכו לאפשרות פינוי ויכינו את עצמם להענקת משמעות תאולוגית וערכית למדינה ולמקומה החשוב של הציונות הדתית בה, גם בפינוי.

השלכה שלישית פוטנציאלית יכולה להיות על מעמדו של המגזר הערבי בישראל. לפחות בטווח השנים הסמוכות לפינוי, נראה שהרוב היהודי בישראל יגלה מעט מאוד סובלנות לתביעות פוליטיות של ערביי ישראל. תגובתם הצפויה של רבים, לאו דווקא אנשי ימין, תהיה מעין "שילמנו מחיר יקר על היענות לתביעות הפלסטיניות, ואם ערביי ישראל אינם מרוצים במדינה הם מוזמנים להצטרף לאחיהם הפלסטינים". ראוי אפוא ששכבות מנהיגות בחברה הישראלית יעניקו לאחר הפינוי תמיכה ציבורית גם לערביי ישראל ולזכותם להציג תביעות לגיטימיות כשאר אזרחי המדינה.

סיכום והמלצות

בניגוד לפינוי בסיני, דומה שלחברה הישראלית הרחבה (להבדיל מן המפונים עצמם) קל יותר היום לקבל הכרעה על פינוי יישובים ביש"ע, הן משום שהתקדים כבר התרחש ובעיקר משום שהחברה עיפה יותר ממצב המלחמה ובשל כך מוכנה יותר לפשרות כואבות. יתר על כן: בניגוד לפינוי סיני, שההכרעה בו התקבלה לא ממצוקה ביטחונית מיידית, נראה שהכרעה על פינוי ביש"ע תתקבל ממצוקה כזו, וממילא הדחף לקבלה יהיה בולט יותר מאשר אז.

יחד עם זאת, נתונים אלה עלולים דווקא להחריף את מצוקתם של המתנגדים לנסיגה ולפינוי וממילא גם את תגובתם, משום שהם עלולים להרגיש לא רק כמי ש"נבגדו" אידאולוגית על ידי יריבים אידאולוגיים, אלא גם כמי שהופקרו על ידי החברה הישראלית שנכנעה ללחץ הטרור. כך יוצא, לדידם, שלא זו בלבד ששילמו תקופה ארוכה את עיקר מחיר הטרור, הם עלולים לשלם גם את מחיר הכניעה לו. משום כך ומשום שפינוי מסיבי של עשרות אלפי מתיישבים הוא בכל מקרה טראומה פוליטית וחברתית, חשוב מאוד שבהכרעה מעין זו ינקטו המערכת הפוליטית והמערכת הציבורית צעדים שיסייעו להקל ככל האפשר את המשבר הצפוי למפונים.

ההמלצות העיקריות בתחום הפוליטי

- **הסכמה לאומית:** מומלץ לקבל הכרעה בהסכמה לאומית רחבה ככל האפשר. מומלץ אף לקבוע "רוב מיוחס" להכרעה כזו, בין בכנסת ובין במשאל עם, אם כי אסור שהרוב המבוקש יהיה דרמטי מדי. המלצה זו עשויה אמנם להידחות בטענה שיש בכך מתן זכות וטו למיעוט, אולם חשוב לזכור שהמפונים עתידים לאבד את בתיהם ורכיבים משמעותיים מעולמם, בעוד האחרים ימשיכו בשגרת חייהם.
- **תהליך ההידברות בין המפונים למפנים:** מומלץ לנהל הידברות ממשלתית מתמדת עם המיועדים לפינוי בהדגשת תרומתם לחברה. במיוחד חשובה ההידברות עם המנהיגות הפוליטית והדתית של המתישבים, לא רק במישור הפוליטי-ממשלתי, אלא גם בשיח הציבורי-תקשורתי הרחב.

- **דרוג התהליך:** מומלץ לנהל תהליך הדרגתי שיאפשר לאנשים לעכל את בשורת הפינוי, להיערך לה באופן מושכל ולהשלים אתה. נכון שתהליך כזה יותיר למתנגדים זמן לנסות לסכל את המהלך, אבל בסך הכול דומה שיתרון הדרוג עולה על חסרון ההיערכות, שכן פינוי מפתיע עלול לעורר תגובה קשה אף מצד מי שלא היו נוקטים אותה במצב עניינים רגיל.
- **הפיצוי למפונים:** מומלץ ליצור "פיצוי אידאולוגי" למפונים. יש להדגיש את התרומה שהרימו המתיישבים בקרבנם, והיא הרחבת גבולותיה של מדינת ישראל בגושי התיישבות נוספים ומתן אפשרות להגיע להסדר שלום; לפחות מסיבה זו, יש עדיפות ברורה לפינוי במסגרת הסדר קבע על פני פינוי בהסדרי ביניים או בנסיגה חד-צדדית. יש לחבר מחדש את המועמדים לפינוי, ששנים ארוכות גונו בחריפות בפי שכבות בולטות בחברה, אל הקונסנזוס הלאומי. יש להציע למפונים התיישבות המשכית – רצוי בגושי התיישבות ביש"ע – כדי להקל את המשבר החברתי הצפוי וכדי לעורר בהם הרגשה שמפעל חייהם לא היה לשווא ושכל זאת הצליחו להרחיב, ולו חלקית, את גבולות המדינה.
- **מספר המפונים:** מומלץ לנסות לצמצם ככל האפשר את מספר המפונים.
- **היחס לקיצוניים:** מומלץ לנהל מעקב מתמיד אחר קבוצות שוליים המסוגלות לנקוט צעדים אלימים, ולעשות זאת בקשר מתמיד עם הנהגת ביש"ע ואף עם הנהגות מקומיות באזורים רגישים במיוחד. מומלץ גם לבדוק בנפרד את תגובתה הצפויה של אוכלוסיית העולים ביש"ע לתרחיש פינוי, שהרי אפשר שגישה נצית מאוד הרווחת באוכלוסייה זו בצירוף גישה אנטי-ממלכתית עלולות לעורר תגובה קיצונית לפינוי.
- **תהליך הפינוי עצמו:** מומלץ לקיים קשר רצוף עם המנהיגות הכללית והמקומית ביש"ע, לרבות האנשים הנחשבים קיצוניים מבחינה אידאולוגית, שכן דווקא הם יהיו מסוגלים להשפיע על חסידיהם לא לנקוט צעדים אלימים. כמו כן חשוב שהכוחות המפנים ישמרו על אמינות מרבית בסיכומים עם המתיישבים וכמובן ייזהרו מאוד מנקיטת אלימות מיותרת.
- **הנהגת המפונים:** מומלץ להנהגת המתיישבים להעמיק ולהרחיב את מוטת השליטה שלה עד לרמות המקומיות ביותר, וזאת – כדי למנוע ככל האפשר תגובות קיצוניות, אפילו רק של קבוצות שוליות. המנהיגות הפוליטית, הרבנית והחינוכית חייבת גם להזהיר מראש ובחריפות רבה

מפני כל תרחיש שיש בו אלימות, לא רק נגד הכוחות המפנים אלא גם נגד ערבים או פוליטיקאים יהודיים. מבחינה ערכית וחינוכית מומלץ גם להתייצב נגד כל תרחיש המרדה (גם כזה שאין בו פגיעה פיזית במפנים). מומלץ, ויש לכך היגיון ציבורי, לא לשתף חיילים בני יש"ע במלאכת הפינוי, אולם במקביל חייבת להיות עמידה ברורה נגד כל סירוב פקודה, פגיעה בציוד צבאי או כל ביטויי מרי אחרים. הנהגת המתיישבים חייבת לזכור שהחברה הישראלית צריכה לתפקד גם אחרי משבר הפינוי, קשה ככל שיהיה, ושום דבר – גם לא פינוי – אינו מצדיק את ריסוקה של החברה.

ההמלצות העיקריות בתחום החברתי

- **מאמץ להפחתת עמימות ואי-בהירות:** מומלץ לומר אמירה ברורה ומהירה ככל האפשר בדבר תנאי הפינוי, לוח הזמנים שלו, אופי הפיצוי וכדומה.
- **אופי הפיצוי:** מומלץ לא לתת למפונים כסף ישיר לרכישת דיור חלופי, כי אם להציע להם חלופות מוכנות, ורצוי כאלה שאף ישמרו על המסגרת היישובית והקהילתית שבה חיו קודם.
- **סיוע מקצועי בהתמודדות נפשית עם המשבר:** סיוע זה חשוב לא פחות מן הפיצוי הכספי, ומומלץ לחזק לא רק את הפרט ב"טראומת פינוי", אלא גם את הכלל, קרי את המסגרות הקהילתיות העשויות לתמוך בפרט ובקהילה.
- **תמיכה ממשלתית גלויה במפונים:** מומלץ לממשלה – ורצוי גם לאנשי ציבור לא-פוליטיים – להתייצב פה אחד ובמפורש נגד הצגת המפונים כ"סחטנים" ולהדגיש פומבית את כאבם ואת המשבר שנקלעו לו, כמו גם את ההבנה למצוקתם.
- **טיב המו"מ בדבר הפיצוי:** מומלץ לשני הצדדים, הממשלה והמתיישבים, להימנע מהתמקחות כספית משפילה בסוגיית הפיצויים, כי שכרם של המתיישבים (הישג כספי בטווח הקצר) עלול לצאת בהפסדם (נוק נפשי וציבורי בטווח הארוך).

נספח – מספר התושבים ביישובי יש"ע

בראשית הרשימה מופיעים היישובים הגדולים בייש"ע שיש להם מועצות מקומיות נפרדות. לאחר מכן מופיעה רשימת היישובים במועצות אזוריות. הנתונים הם נתוני משרד הפנים, והם מעודכנים ליוני 2003. הרשימה איננה כוללת כמובן מאחזים ויישובים בלתי מוכרים.

המועצות המקומיות בייש"ע

אורנית – 5,135
אלפי מנשה – 5,550
אלקנה – 3,277
אפרתה – 7,088
אריאל – 17,464
בית אל – 4,581
בית אריה – 2,505
ביתר עילית – 21,554
גבעת זאב – 10,946
הר אדר – 1,832
חברון (היישוב היהודי) – 532
מודיעין עילית – 22,927
מעלה אדומים – 28,120
מעלה אפרים – 1,679
עמנואל – 2,813
קדומים – 3,100
קריית ארבע – 5,992
קרני שומרון – 6,403
סך הכול – 151,498

המועצות האזוריות בייש"ע

המועצה האזורית גוש עציון
אלון שבות – 3,023

- אלעזר – 886
- אספר – 286
- בת עין – 707
- הר גילה – 388
- כפר עציון – 514
- כרמי צור – 576
- מגדל עוז – 334
- מעלה עמוס – 314
- נווה דניאל – 1,081
- נוקדים – 677
- קדר – 566
- ראש צורים – 314
- תקוע – 1,093
- סך הכול – 10,759**

המועצה האזורית הר חברון

- אדורה – 211
- אשכולות – 216
- בית חגי – 329
- טנא – 477
- כרמל – 357
- מחנה יתיר – 21
- מעון – 328
- מצדות יהודה (יתיר) – 380
- נגוהות – 102
- סוסיא – 593
- עתניאל – 578
- פני חבר – 308
- שמעה – 334
- שני – 407
- תלם – 77
- סך הכול – 4,718**

המועצה האזורית חוף עזה

אלני סיני – 364

בדולח – 217

בני עצמון (עצמונה) – 574

גדיד – 320

גן אור – 323

גני טל – 375

דוגית – 76

כפר דרום – 363

מורג – 178

נווה דקלים – 2,533

ניסנית – 957

נצר חזני – 410

נצרים – 390

פאת שדה – 96

קטיף – 354

רפיח ים – 145

שליו – 25

סך הכול – 7,700

המועצה האזורית מגילות (צפון ים המלח)

אלמוג – 141

בית הערבה – 51

ורד יריחו – 202

מצפה שלם – 202

קליה – 280

סך הכול – 876

המועצה האזורית מטה בנימין

בית חורון – 817

גבע בנימין – 1,709

גבעון החדשה – 1,317

דולב – 896

חלמיש (נווה צוף) – 1,031

חשמונאים –	2,290
טלמון –	1,533
כוכב השחר –	1,356
כוכב יעקב –	3,551
כפר אדומים –	1,894
מבוא חורון –	668
מנורה –	1,364
מעלה לבונה –	484
מעלה מכמש –	1,018
מצפה יריחו –	1,251
מתתיהו –	412
נחליאל –	286
ניליי –	786
נעלה –	555
עפרה –	2,229
עופרים –	830
עטרת –	329
עלי –	1,966
עלמון –	710
פסגות –	1,290
רימונים –	574
שילה –	1,618
סך הכול –	32,774

המועצה האזורית ערבות הירדן (בקעת הירדן)

ארגמן –	179
בקעות –	170
גתית –	127
גלגל –	174
חמדת –	103
חמרה –	170
ייטי"ב –	140
יפית –	145
מחולה –	353

מכורה — 153
משואה — 176
נעמי — 137
נערך — 61
נתיב הגדוד — 178
פצאל — 276
רועי — 154
שדמות מחולה — 484
תומר — 315
סך הכול — 3,494

המועצה האזורית שומרון

אבני חפץ — 909
איתמר — 512
אלון מורה — 1,119
ברכה — 819
ברקן — 1,254
גנים — 168
חומש — 199
חיננית — 624
חרמש — 227
יצהר — 464
יקיר — 1,003
כדים — 152
כפר תפוח — 523
מבוא דותן — 301
מגדלים — 136
מעלה שומרון — 589
נופים — 426
סלעית — 480
עלי זהב — 449
ענב — 514
עץ אפרים — 629
פדואל — 990

צופים – 944

קריית נטפים – 351

רבבה – 661

ריחן – 140

שא-נור – 28

שבי שומרון – 668

שערי תקווה – 3,768

שקד – 577

סך הכול – 19,624

סך כל תושבי יש"ע – 231,443

רב-שיח בנושא המשמעות הפוליטית והחברתית של פינוי יישובים ביש"ע

התקיים בתאריך 22.10.2003, כ"ו בתשרי התשס"ד

רשימת הדוברים (לפי סדר האלף-בית):

ח"כ חיים אורון – מרצ

אלוף יצחק איתן – לשעבר אלוף פיקוד המרכז

פרופ' משה ארנס – לשעבר שר הביטחון והחוץ

הרב יואל בן-נון – ראש ישיבה, רב ומחנך

פרופ' רות גביזון – הפקולטה למשפטים, האוניברסיטה העברית

שאול גולדשטיין – ראש המועצה האיזורית גוש עציון

הרב אבי גיסר – רב היישוב עפרה

אורי דרומי – המכון הישראלי לדמוקרטיה

ישראל הראל – לשעבר יו"ר מועצת יש"ע ועורך "נקודה"

ח"כ רן כהן – מרצ

ברוך כהנא – פסיכולוג קליני, תושב נווה דניאל, גוש עציון

פרופ' אריק כרמון – נשיא המכון הישראלי לדמוקרטיה

עדי מינץ – מזכ"ל מועצת יש"ע (ביום הדיון, בינתיים פרש)

עו"ד דן מרידור – עמית בכיר, המכון הישראלי לדמוקרטיה

פרופ' שלמה קניאל – בית-הספר לחינוך, אוניברסיטת בר-אילן; תושב

נווה צוף

פרופ' אבי רביצקי – עמית בכיר, המכון הישראלי לדמוקרטיה; החוג

למחשבת ישראל, האוניברסיטה העברית

הרב דניאל שילה – דובר ועד רבני יש"ע; רב היישוב קדומים

במבי שלג – עורכת כתב העת "ארץ אחרת", בעלת טור ב"מעריב"

יאיר שלג – חוקר בכיר במכון הישראלי לדמוקרטיה; חבר מערכת "הארץ"

מרים שפירא – פסיכולוגית, מועצה אזורית שומרון; ממייסדי ארגון "בסוד

שיח"

עו"ד גלעד שר – לשעבר ראש לשכת ראש הממשלה אהוד ברק, ממנהלי

המו"מ עם הפלשתינאים בשנים 1999-2001

דברי פתיחה

❖ **אריק כרמון:** הנושא שלפנינו נמצא בלב השסע הבעייתי ביותר בחברה הישראלית, וברצוני להדגים לכם זאת: כשחברי פרופי רביצקי יזם את ההתמודדות עם הסוגיה לפני זמן רב, הכוונה הייתה אמפתית. המחשבה להעלות את סוגיית המשמעות הפוליטית והחברתית של פינוי יישובים ביש"ע, אין בה מבחינתנו שמץ של התרסה או כל דבר מהסוג הזה. באכסניה כמו המכון הישראלי לדמוקרטיה, השאלה העולה בקשר לנושא מסוג זה היא מהן המשמעויות של דמוקרטיה, בסוגיה שהיא שסע בלב החברה הישראלית. כשהפרויקט הגיע לבשלות השתנתה הקונסטלציה הפוליטית [הקמת ממשלת שרון – העורך], וחשבתי שאולי תהיה זאת טעות להעלות זאת אז, מסיבה פשוטה: לו העלינו זאת באותו רגע, היינו משייכים את עצמנו למחנה פוליטי, ולא כך – איננו שייכים לשום מחנה פוליטי.

הנושא עלה שוב כאשר ממשלת ישראל הכריזה שהיא מאמצת את מפת הדרכים, והחלה להתקדם לכיוונה. החלו להישמע זמירות אחרות גם מכיוון הממשלה הנוכחית. חשבנו, אם כן, שגם אם הנושא אינו אקטואלי באופן מיידי, מן הראוי להעלות אותו לדיון. אני חושב שהאתוס המרכזי שהמכון הישראלי לדמוקרטיה בנוי עליו הוא האתוס של דרך האמצע, שביל הזהב, דרך ההידברות. למעשה, האתוס הזה מתורגם אצלנו גם לאסטרטגיה, הן ברמת המחקר והן בפעילות הציבורית – להשקיע מאמץ ביצירת אמפתיה בכל נושא שאנו עוסקים בו. סביב השולחן הזה יושבים כמה עדים השותפים לכך, בתחום שאנו קוראים לו "חוקה בהסכמה". כשמעלים את הנושא הזה – נתקלים בציניות, "אין סיכוי". אנו חיים במציאות שבה רוב לא גדול יכול לכפות את החוקה, ומראש בחרנו בדרך הקשה והמייגעת – לשתף ולשלב במאמץ הזה גם חוגים שלכאורה, לפחות מבחינה ציבורית, נראה שאינם יכולים לשתף פעולה. אני רואה בכך את עיקרם של הדברים לקראת הדיון. לכן אני מקווה מאוד שהדיון כאן ישתחרר מאותם רגשות, מאותה צורת דיבור והתנסחות שלעתים נגמרת בהתלהמות, ולעתים בדבר חמור יותר, שכן השאלות שעומדות לדיון כבדות מאוד.

❖ **יאיר שלג:** כאשר ביקש ממני פרופי רביצקי לכתוב את הדוח הזה, היו לי לא מעט פרפרים בבטן, משתי סיבות: ברמה העקרונית, מדובר בסוגיה שמשמעותה, היא בסופו של דבר, עקירת בני אדם מבתיים. אני מזכיר זאת גם במבוא: המילה "פינוי" היא מילה "מכובסת". בסופו של דבר מדובר בעקירה, בגירוש של רבבות בני אדם מבתיים. זה לא דבר של מה בכך –

בכל תפיסת עולם, פוליטית או אידיאולוגית. מעבר לכך, ברמה האישית, רבים מחבריי הטובים ביותר, וכמה מהם יושבים פה, חיים במקומות האלה. לכן התחושה בכתובת דוח כזה היא מאוד לא נעימה. ההסכמה לעשות זאת נבעה מתחושה שלא בכדי הנושא הזה עולה על סדר היום בצורה חריפה כל כך: שאלת האחיזה הישראלית בשטחי יהודה, שומרון ועזה מביאה אותנו למגוון של שאלות קשות – מוסריות, מדיניות, בטחוניות ודמוגרפיות, וממילא המשמעות כוללת גם שאלה של פינוי יישובים, ואין ברירה אלא לקפוץ למים העמוקים. ואם כבר לקפוץ – חשבתי שראוי שיעשה זאת מישהו שיש לו אמפתיה בסיסית מאוד, זיקה וקשר עמוק לאנשים שיושבים במקומות האלה. אני חושב שמי שקרא את הדוח יכול היה לחוש זאת בהחלט, גם אם הדברים היו קשים בעבורו.

הדוח כולל שלושה מרכיבים: מרכיב אחד הוא הצבעה על מוקדי סכנה אפשריים בתגובה פוליטית להכרעה של פינוי, והתגובה הזאת נחלקת לשתי רמות: האחת – מה שמוגדר "מתנחלים קיצוניים ותומכיהם", וזה יכול להיות מצב של פיגועים אלימים מול ערבים כתסריט קשה בתהליך עד הפינוי, או אפשרות של פגיעה בכוחות מפנים בזמן הפינוי עצמו. השנייה, של שכבה רחבה יותר – יצירת מעין מרי אזרחי קיצוני עד כדי פגיעה, לא בכוחות המפנים עצמם, אבל בצידו צבאי, או בסממנים של ריבונות, כדי להפריע למהלך הפינוי. גם מצב כזה עלול להכניס את החברה הישראלית למעגלים קשים מאוד.

המרכיב השני שיש בדוח הוא המשמעויות החברתיות של הפינוי. יש לכך השפעה על בני אדם, על קהילות ועל היצירה הקהילתית והאידיאולוגית שהם יצרו, וחייבים להתייחס גם לכך.

המרכיב השלישי הוא ההמלצות. בעניין זה ברצוני להדגיש כמה דברים: האחד – נקודת המוצא: תגובת המתנחלים ותומכיהם לפינוי תיטלטל בין שני קטבים – בין הכעס והזעם האישי-קהילתי-אידיאולוגי לפינוי, לבין החיבור הבסיסי שקיים בין האוכלוסייה המתנחלת לחברה הישראלית. כדי שלא יגבר הקוטב של הזעם על פני הקוטב של החיבור, צריכה גם החברה הישראלית לחזק את החיבורים האלה.

דגש שני: הדוח מדבר על "פיצוי אידיאולוגי", ולא רק על "פיצוי כספי". פיצוי אידיאולוגי בעיניי אינו הכרה בלבד בתרומתם של המתנחלים למדינה, אלא קודם כול ניסיון לפנות כמה שפחות אנשים ולהעביר, בהסכמה כמובן, את אלה שמעוניינים בכך, לגושי יישובים שיישאו ביש"ע. דבר נוסף, שלא נכתב בדוח אבל עלה במוחי במחשבה שלאחר כתיבת הדוח: אם החברה

הישראלית אכן מכריעה על פינוי, בין היתר ובמידה רבה מאוד מנימוקים דמוגרפיים, חשוב שייכללו בשיח הישראלי אלמנטים של חיזוק אופייה היהודי של מדינת ישראל גם בהקשרים אחרים, לבד מפינוי יישובים. כל זאת יעשה באמצעות חקיקת יסוד, או מרכיבים אחרים שמחזקים את אופייה היהודי של המדינה, שהם חשובים כשלעצמם, אבל בהקשר של פינוי ותגובת מתנחלים לפינוי – הם יכולים גם למתן את התגובה הרגשית לפינוי, משום שהם יתנו לפינוי משמעות שיש בה גם "תמורה חיובית", מנקודת השקפתם של המתנחלים עצמם. אני חושב שזהו אולי "הפיצוי האידאולוגי" החשוב ביותר.

מושב ראשון:

ההיבטים העקרוניים והאידאולוגיים של סוגיית הפינוי

❖ **ישראל הראל:** איש לא חייב אותי להגיע לכאן, בוודאי לא להיות בין הפותחים, ואף על פי כן אני נמצא כאן, בהתנגדות פנימית לא פשוטה, ובמידה רבה בעל כורחי. קשה לי מאוד עם ההתכנסות הזאת, משום שיש לי קשיים עם הלגיטימיות של עצם ייצורו של נייר העמדה, שמניח כמובן מאליו שהבעיה העיקרית היא להציע שיינתן מצנח טוב והוגן לאלה שייזרקו מהמטוס ולא לגבי עצם הלגיטימיות של זריקתם, היינו עקירתם של יהודים מאדמתם, מיישובם ומקהילתם. ומכיוון שזה לגיטימי ואף רצוי, כל שנתר לעשות – שהרי שוחרי טוב אנו במכון הזה – הוא להציע למקבלי ההחלטות להכין להם נחיתה רכה יותר; להציע לחברה הישראלית לגלות אמפתיה כלפיהם, וכפי שאמר יאיר שלג זה עתה – ולא במקרה הוא זה שנבחר, או הציע את עצמו לפרויקט זה – לדאוג לפצותם, לא רק כספית כי אם גם אידאולוגית. למשל, לחזק את אופייה היהודי של המדינה – שהרי ההנחה הסמויה, גם כאן, היא שלקנות ניתן כל אחד, כל דבר, והשאלה, לפי הבדיחה הצינית הידועה, היא רק של מחיר.

יותר מכך, פרופ' אריק כרמון הזכיר קודם את הדיונים החשובים האחרים המתקיימים כאן, למשל על החוקה. לא אומרים שבחו של אדם בפניו, אך פרופ' כרמון יודע עד כמה אני מכבד ומעריך את המקום הזה, שזים והזיז דברים כה רבים במדינה, כמו למשל שינוי שיטת הבחירות. זהו מקום בעל השפעה רבה, ועצם נטילת היזמה הזאת אינה נטילה אקדמית אלא פוליטית. המקום הזה הוא מקום פוליטי. כששואלים אותי למשל: "בקשר לחוקה בהסכמה, אתה באמת מאמין?" אני אומר שכן, ללא כחל ושרק. משום

שברגע שהמקום הזה, בראשות אריק כרמון, לוקח על עצמו משימה, זה ייקח אולי עוד זמן, אבל הם יעבירו זאת. ולמה? כי הם יודעים לעבוד. יודעים כאן איך להפוך ניירות עבודה לפקודות מבצע, בעוד שבלא מעט מקומות אחרים המחקרים וניירות העמדה מעלים אבק על המדפים או מהווים מעמסה על הזיכרון של המחשבים. לכן, העובדה שהמקום הזה יום זאת; העובדה שיאיר שלג, על הביוגרפיה שלו ועל איך שהוא תופס את עצמו במרקם הדין הפנימי של הציבור הציוני-דתי – הכין את נייר הפוסט התנחלותי הזה, והעובדה שתחת חסותו של המכון הישראלי לדמוקרטיה הוא נוצר, והמכון הוא שמקדם אותו, גרמו לי לסערת הנפש הזו.

אני מודה שמשותקרב הזמן שבו הייתי צריך לשאת דברים אלה, לא ידעתי היכן בדיוק לשים את מרכז דבריי. אני יכול לנתח כל עמוד, להציע הצעות חלופיות, אבל אני רוצה להצהיר הצהרה. דווקא אני, שנחשב או נראה מתון, אומר לכם, אנשי המכון לדמוקרטיה: חברים יקרים, את הפרויקט הזה אל תקבלו על עצמכם, משום שבו לא תצליחו. אם חשבתם, כפי שאמר אריק כרמון, שלפני שנתיים לא היה העיתוי נכון וכעת כן – הרי שכעת זהו ודאי לא העיתוי הנכון. אחרי שלוש שנות הדמים ומה שהן חוללו לאידאולוגיה, להרגשת היחד ולגיבוש ההרגשה הקהילתית – הכנה ל"פינוי" (לטעמי "עקירה"), הוא הדבר האחרון שצריך לעשות.

יתר על כן: הדבר שעלה כמעט בכל שורה בנייר העמדה הוא עמדתו האישית-פוליטית, הידועה למדי, של המחבר. יש בו מן רפרוף מאפיין מעל לדברים האמתיים. הוא בוחן מה ניתן לעשות כדי שזה יהיה יותר קל, איך לפצות ולאילו רבנים לפנות. יצא מזה משהו קר ומנוכר. אין בו התמודדות רוחנית, ולו בסיסית, עם השאלה איזו השפעה תהיה לפינוי כזה לאו דווקא על המתנחלים אלא על כלל רוחניותה של המדינה, על המפעל הציוני כולו, שדווקא בשעה שאיננו נמצא בשיאו בלשון המעטה, מעמיסים עליו עוד משבר, מבחינה אידאולוגית, אולי הקשה מכולם. המצב היום אינו דומה למצב שהיה בזמן פינוי סיני. כולם יודעים, בוודאי גם הכותב עצמו, אילו מפעלים כבירים המזינים, בידועין או שלא בידועין, את החוסן של החברה כולה, הוקמו בדור הזה ביש"ע. האולפנא בעופרה למשל, או המכינות הקדם צבאיות ששינו את פני צה"ל. ואם תבוא, חלילה, העקירה, לא מדובר בהעברת מפעל מפה לשם. אי אפשר להעביר את עופרה למקום אחר. "אנחנו ניטילים" אמר פרופ' כרמון בפתחה, אבל ההמלצות של נייר העמדה מראות שהמסמך – עמדת המכון לדמוקרטיה, רחוק מאוד מלהיות ניטרלי. למעשה, מה שנעשה כאן הוא הסכמה, מלכתחילה, עם תכנית העקירה, אולם המכון קיים מעין

קונסוליום כיצד לבצע את הניתוח, את כריתת הראש, במינימום כאב ובמקסימום אמפתיה.

ברצוני להציב לפניכם אתגר. אם תיענו לו, ייתכן שחברי ואני נאמין לכם כשאתם מדברים על "ניטרליות". בואו נדמיין מהלך הפוך – המכון הישראלי לדמוקרטיה, מתוך היענות לרחשי לב לא מבוטלים בחברה הישראלית, יוזם נייר עמדה דומה לגבי התוצאות של פינוי יישובים ערביים. מהן המשמעויות הפוליטיות והחברתיות של פינוי שכזה? משפט קשה? לא לגיטימי? הבטן של חלק מכם מתהפכת? כך היתה הרגשתי – כך, אני מאמין, היתה גם הרגשת חבריי כאשר הוזמנתי לדיון הזה. אדרבה, אני רוצה לשמוע מכם מדוע לגיטימי לדון בעקירת יהודים, ולא לגיטימי לדון בטרנספר של ערבים? יתרה מזו: המכון היה דוחה בשאט נפש דיון שכזה. ואם, רק לשם התרגיל האינטלקטואלי, הוא בכל זאת היה משתכנע לקיימו, מי מכם היה מגיע לדיון על פינוי ערבים? ייתכן שאחד או שניים אפילו היו דואגים למנוע דיון כזה, כי זה דבר שמעורר מדנים בין האוכלוסיות ועלול להגיע לאלימות, ואולי היו מבקשים צו בית משפט לאסור זאת. חישובו על כל השאלות האלה, הן המהות ולא התפאורה של הדיון הזה. הכנתי כמה דברים על כמה מסעיפי הנייר, אבל בדיעבד אני מחליט לעצור כאן. אשמח מאוד אם האתגר שהטלתי כאן יעלה באופן שאליו התכוונתי. אני חושב שבלי להשיב לנו על האתגר הזה, על הכנת נייר התכנות של פינוי ערבים, יהיה קשה מאוד לאותו אגף שרואה בפינוי דבר שאי אפשר להסכים אתו, לקבל את עצם הדיון הזה כדיון לגיטימי, כדיון שאין בו מלכתחילה, כוונות פוליטיות.

❖ **אריק כרמון:** קשה מאוד לבוא ולטעון לניטרליות בנושא בעייתי וטעון כל כך. מראש אני מצהיר שיש כאן בעיה. אני חושב שדיון על משא ומתן בגבולות של המדינה חייב להיות בתוכנו, ובמסגרת הזאת אני בהחלט חושב שיש מקום ויש הכרח שנלבן שורה של תרחישים, כולל זה שהצבעת עליו. אני מוכן להרים את הכפפה.

❖ **רות גביזון:** אני מודה למר הראל מפני שאין ספק שדברי הפתיחה שלו הבטיחו שנתמודד עם הבעיות הרציניות שהשאלה הזאת מעוררת. אני מסכימה לגמרי שהדיון כאן הוא דיון פוליטי, מפני שמר שלג והמכון עשו לעצמם עבודה קלה. הם דנים בשאלה היפותטית: אם צריך יהיה לפנות – כיצד יפנו. ברור לגמרי שאנשים שהעמדה הקיומית הפוליטית שלהם היא שלא צריך לפנות, לא מתפעלים מהדיון הזה, וביננו – זהו דיון שקשה להם מאוד להשתתף בו. אבל זה עמוק יותר מכך. אני חושבת שהניתוח של מר שלג הוא ניתוח נכון לאחר שהתקבלה הכרעה על פינוי. אבל המצב בחברה

הישראלית הוא שלא התקבלה הכרעה על פינוי, בין השאר מפני שהצורך להכריע על פינוי נעשה קשה כל כך. איננו רוצים לדון בבעיה התאולוגית, בבעיה האידאולוגית, בבעיה האנושית ובבעיה החברתית. באיזה שהוא מקום החברה הישראלית מחכה שמישהו יכריח אותה להתפנות, שיהיה לנו פינוי כפוי, כי מה שכופים עלינו – איתו אנחנו מסתדרים.

אני חושבת שאת הנייר הזה כתבו אנשים שמוכנים לקחת אחריות על החלטה של פינוי. במובן מסוים מה שמר הראל אמר מאוד נוגע ללבי, אבל במובן מסוים הוא לא לגמרי הוגן: הוא אומר: "קשה לי כל כך לשמוע דיון על האפשרות של הרס מפעל חי, בייחוד כשחלק מהמשתתפים בדיון אינם אמפתיים". (במאמר מוסגר: האמפתיה שמר שלג מדבר עליה אינה מובנת מאליה. אני חושבת שבאולם הזה יושבים אנשים שהם בעיקרם אמפתיים, אבל בחוץ יש הרבה מאוד אנשים שאין להם האמפתיה הזאת. איננו יכולים לקחת אותה כמובנת מאליה).

ישראל הראל בעצם מבקש מאתנו שמשום שהדבר קשה לו כל כך, אנחנו כחברה לא נדון בשאלה מהו היעד ארוך הטווח של החברה הישראלית, מבחינת המקום שלנו באזור הזה. אנחנו מדברים על פינוי יישובים מתוך תפיסה של הגנה וקידום של דבר שאנו רואים בו את האינטרס הקיומי של החברה היהודית בישראל. מר שלג ניסה (ואולי גם המכון) לעשות לנו קיצור דרך. הוא אומר: לא נדבר על השאלה מה באמת מקדם את האינטרס הקיומי של החברה היהודית בישראל, כי על כך יש לנו מחלוקת. נטפל בבעיה ההיפותטית – אם יקרה, אם יכריעו, איך כדאי להתפנות? אולם לדעתי אפשר לקיים את הדיון רק עם אנשים שרוצים להתפנות או לפחות מסכימים שצריך להתפנות. לא בהכרח מפני שהם רוצים להתפנות, אלא מפני שהם חושבים שזה קיומי למדינת ישראל, לציונות ולעתידי היהודי של מדינת ישראל. את המחלוקת הזאת, מר הראל, אנחנו מוכרחים לברר למרות הכאב שלך. את הוויכוח הזה אנחנו מוכרחים לנהל, גם מפני שאנחנו צריכים לשמוע את הקולות. צריך לומר באופן ברור ביותר: לחלק גדול מהציבור הישראלי יש קושי עם המשך ההגנה על חלקים גדולים ממפעל ההתיישבות בשטחים.

ככלל, אני רואה שיש היום בציבור בישראל שלוש קבוצות התייחסות עיקריות לנושא שלפנינו: קבוצה אחת שמבחינה אידאולוגית, תאולוגית, ציונית, ערכית, חושבת שצריכה להישאר התיישבות יהודית וריבונות יהודית בכל השטח – מהים עד הנהר. זו קבוצה חשובה, איכותית, מעניינת, ולדעתי היא מיעוט בציבור היהודי. אין ספק שלדעת האנשים בקבוצה הזאת לא רק

שלא צריך להתפנות, אלא צריך לנסות לגייס את כל היישוב בישראל לעמוד מאחורי ההתיישבות הזו, מתוך אמונה עמוקה שאם נעמוד – נצליח. קבוצה שנייה גם היא מיעוט, אולי היא אפילו קטנה יותר מהראשונה, והיא חושבת שחובה מוסרית על ישראל להתפנות. לדעתה, השטחים אינם שלנו. זו היתה טעות לקחת משהו שאינו שלנו, ולכן עכשיו מוכרחים להתפנות מבחינה מוסרית, בלי קשר למציאות פוליטית. הקבוצה השלישית היא זאת שרואה בהמשך השהייה של מתיישבים בשטחים סכנה קיומית. רוב הציבור בישראל ראה במפעל ההתנחלות ובשטחים קלפי מיקוח. התפיסה לא הייתה שזו הזדמנות להתיישב בכל השטח בין הים לנהר, אלא שאנחנו רוצים לחיות פה בשלום, מדינה יהודית בארץ ישראל, להיות עם חופשי בחלק מארצו, מפני שאנחנו יודעים שיש פה עוד עם. אם זה היעד, מתעוררת השאלה איך אנחנו מתנהלים בתפיסה הזאת. נדמה לי שחלק גדול מהציבור בישראל היום חושב שהנתונים הדמוגרפיים, הגאופוליטיים, האזוריים והבינלאומיים, הם כאלה שאנחנו צריכים לחזור לשיטה של חלוקה. איננו יודעים מהם הגבולות. חלק עושה זאת בכאב של התנתקות, חלק עושה זאת בקבלה, חלק עושה זאת בשמחה. נדמה לי שזהו השיפוט של רוב גדול של הציבור היהודי בישראל.

אם אני צודקת בקריאה הסוציולוגית שלי, אנחנו צריכים להבין שמול העוצמה האידאולוגית הגדולה של אותם אנשים שחושבים שאסור לעזוב את השטחים האלה יש עוצמה אידאולוגית לא פחות גדולה של האנשים שהם או מודאגים מבחינה קיומית, או חושבים שהעמדה האחרת משחיתה אותנו מבחינה מוסרית. ההשחתה המוסרית אינה עניין של יפי נפש. נדמה לי שכולנו מבינים שתחושה של השחתה מוסרית היום עלולה לפגוע ביכולת שלנו לעמוד במאבק הזה לטווח ארוך.

אני שייכת לקבוצה השלישית. והעמדה הזו היא באמת עמדה פוליטית. המטרה שלנו היא לעשות את החישוב הטקטי, אבל לא לבלבל את עצמנו. היעד שלנו אינו להישאר בכל השטח מן הים עד הנהר, היעד שלנו הוא מדינה יהודית בכמה שיותר מארץ ישראל. יש נתונים וצריך לנהל משא ומתן, ולא חשוב כל כך כרגע מהם פרטיו, היעד הוא מדינה יהודית בארץ ישראל. מהיעד הזה נגזרות הטקטיקות – מהאסטרטגיות שלנו, ומהיעד הזה נגזרת השאלה איפה צריכים להתיישב יהודים. פעם אולי האמנו שיהודים יכולים להתיישב גם באזור שיהיה בריבונות ערבית. היום, אחרי שנות הדמים, זה לא אפשרי כל כך. ייתכן שנעשה מהלך, נתכנס לגבולות אחרים ואז יהיה אפשר ליישב יהודים בהסכמה. אני בעד שיהודים יישבו

בכל חלקי ארץ ישראל, אבל לא כעת. כעת היעד שלנו הוא להגיע למדינה יהודית באותו חלק מארץ ישראל שהמדינה הזאת יכולה להיות בו יהודית. כל השאר נגזר מכך. אם צריך להתכנס לגבולות אחרים, היהודים שהיום יושבים מחוץ לגבולות האלה צריכים לעזוב את בתיהם. זאת לא מפני שהם עשו משהו לא טוב, לא מפני שהמפעל שלהם לא מוערך, אלא מפני שזהו חלק הכרחי מההגנה על היעד המרכזי שלנו – מדינה יהודית בארץ ישראל. אתה אומר: "אתם מתכוונים איך לכרות את הראש". לו היו מתכוונים לכרות את הראש, אתה צודק, היה מדובר בהתאבדות. אבל נדמה לי שאיך שאנו רואים זאת, אנחנו מתכוונים לכרות רגל או שתיים, או רגל ויד. כדי להתקיים נוותר על משהו יקר וחשוב וגדול, ואנו מבקשים ומתחננים לפניכם שתעזרו לנו לעשות את הניתוח הכואב הזה. קשה גם לנו. אתם לכאורה משלמים את כל המחיר, ואנחנו מבקשים מכם שלא תתנגדו ושתבינו אותנו. נכון שאנחנו לא תמיד נחמדים אליכם, ואתם אומרים לנו – "אתם מפקירים אותנו". אבל רובנו איננו מאיימים שלא נילחם לצדכם, אנחנו רק מבקשים שתבינו שגם אתם צריכים לתת לנו מענה. אם בתנאים הדמוגרפיים שלנו אנחנו הופכים למדינה דו-לאומית, בגלל ההתיישבות המפוזרת הזאת, אתם צריכים לתת לנו תשובה לשאלה לאן לדעתכם אנחנו הולכים. ומה לדעתכם יקרה כשנאבד את הרוב היהודי בין הים לנהר.

אם הרמז שלך, ישראל, על פינוי של ערבים אומר שכדי לקיים את השליטה היהודית מן הים עד לנהר, אין לנו ברירה אלא להוציא מן הארץ באופן כפוי מיליונים של ערבים, אני אומרת – נכון, האופציה הזאת מבחינתי אינה קיימת. מכיוון שאין לי אופציה כזאת, אני מוכרחה להתרכז במקום שבו יש לי רוב יהודי יציב.

ברצוני להוסיף עוד נקודה לדיון האידאולוגי. יש פה עניין של דמוקרטיה, יש פה עניין של סולידריות. בסך הכול אנו בונים מענה לקולקטיב היהודי שאנו חברים בו ורוצים בהמשך קיומו. אנו יודעים שהדעות שלנו על משמעות הקולקטיב הזה שונות. אנחנו יודעים שחלק מהתפיסות על הקולקטיב היהודי הזה מחייבות (לפחות אצל חלק מהאנשים הן נראות כמחייבות) שליטה יהודית בכל ארץ ישראל. איך אנחנו מקבלים זאת, ובכל זאת יוצרים את השותפות? לדעתי התשובה לשאלה הזאת חשובה, מפני שאנחנו צריכים להסכים בינינו על היעדים ועל הדרכים. אני חושבת שאחת הטעויות הגדולות שלנו היא שמרוב בהלה, אותו חלק של הציבור שחושב שאסור לנו להתעקש על "בין הים לנהר", שכח את ההיסטוריה היהודית והישראלית בארץ ישראל. אני מציעה שנחשוב על כך מתפיסה אחרת: אומרים "די לכיבוש". אני

אומרת – לא "די לכיבוש"! חלק מהתובנה, שלי לפחות, היא שיש פה שתי סוגיות, יש פה סכסוך בין שני עמים, והסכסוך הוא סכסוך דמים. ייתכן שהעם שעומד מולנו אינו מוכן לעמדה שאני משמיעה כאן, חלוקה בין שני העמים. אם יש לנו מלחמת עולם, ומישהו אומר: "כולה שלי", אומר ופועל ועושה דברים למען זאת, אז למה שאני לא אומר: "כולה שלי"? נכון, התשובה היא – אם הוא רוצה "כולה שלי", גם אני רוצה "כולה שלי", ואני לא מוותרת. אבל איננו יודעים אם הם באמת רוצים "כולה שלי", ואם הם רוצים – האם הם יכולים? יש לנו פה אפשרות ליצור מצב הרתעתי של שתי מדינות לשני עמים. כדי לעשות זאת לא צריך להפסיק את הכיבוש, כי זה מסוכן. צריך להבחין בין הכיבוש הצבאי, שמטרתו היא להבטיח שהסיכונים שהיו ב-67' לא יחזרו, וישנן דרכים להבטיח זאת, לבין ההעברה של האוכלוסייה האזרחית שמשדרת שייכות ובית לא רק במעשיה כי אם גם באידאולוגיה שלה. היא אינה משדרת "זה שלנו וגם שלכם", אלא – "זה שלנו, ומכוחנו זה לא שלכם". אני רוצה שניתן להם לנסות חלוקה שלפיה זה יהיה שלנו, ובכוחנו אנחנו נשלוט פה: המדינה הזאת תהיה שלנו, אנחנו לא נפגע בזכויות אדם ולא בשוויון, אבל היא תהיה המדינה היהודית, וכאן אני מסכימה עם יאיר לגבי "הפיצוי האידאולוגי". יחד עם זאת, יהיה לכם חלק קרקע שבו אתם תהיו הריבוניים על השטח, על הכבישים ועל המים – אך לא על הביטחון, כל עוד אין הסדר שיבטיח לנו שזה לא על חשבוננו. לא "די לכיבוש", הכיבוש יישאר, הצבא ישמור על הגבולות, אבל באופן הדרגתי אנחנו צריכים לחדר לעצמנו ולעולם שהאזרחים שלנו יחיו במדינה יהודית. מר הראל פתח בוויכוח שהחברה הישראלית מסרבת להתנווכח: האם ההחזקה שלנו בשטחים היא יעד, או האם היא נעשית רק כדי לא לתת פרס לטרור? אם זהו יעד – יש לנו מחלוקת, וכדאי להכריע בה. לדעתי אין רוב בציבור שחושב שזהו היעד שלנו. אם זאת אסטרטגיה ביטחונית, צריך להבחין בין היישובים לבין הצבא, וצריך להמשיך להשאיר את הצבא עד שיהיה פתרון מתקבל על הדעת לבעיה הביטחונית. צריך לתת לנו, לחברה הישראלית, לעשות את מה שצריך לעשות, מבחינה תרבותית וזהותית. צריך לזכור שאנחנו חברה חזקה, וכשיהיה לנו כוח – נשתקם ונבנה חברה יהודית ריבונית. אני מבקשת ממך את הדבר הקשה מכול: שלא זו בלבד שלא תתנגד שנכריע, אלא שתבין למה חשוב לי כל כך לא להישאר בחלק מהמקומות האלה, אף על פי שהם ערש תרבותנו. אני מבקשת שתבין שכדי לחזק אותנו כמדינה יהודית ודמוקרטית, אתה צריך לשמוע גם את המצוקה שלי, ולבוא אתי לדבר הזה שאיני יכולה לשער אפילו כמה הוא קשה לך מבחינה אידאולוגית,

דתית, מבחינת אורחות החיים, מבחינת המפעל, מהבחינה האנושית. וצריך לומר גם שאם תהיה התנגדות קשה מאוד לפינוי, ברמה האידאולוגית האמפתיה שאנחנו חייבים ליצור לא תהיה, מפני שאז תומכי הפינוי יצטרכו להתגייס למלחמה נגד מי שיסרב לו. כדי שנוכל לצלוח את הדבר הזה בשלום, מוכרחים להתעשת ולעשות את המעבר הזה, בין הרגע של "אנחנו נתנגד כמה שאפשר", לבין הרגע של "אנחנו נלך יחד על מה שנחליט שהוא העיקר בשבילנו".

❖ **משה ארנס:** אני חושב שהנחת היסוד בדיון הזה, וגם בפרויקט שמר שלג לקח על עצמו, היא שעשיית שלום עם הערבים חייבת להיות מלווה בעקירת יישובים מאזורים שיועברו לשליטה הערבית, ביו"ש, בעזה או ברמת הגולן. אני חושב שיש לתפיסה הזאת קונוטציה שלילית, ולמרות זאת אני נוטה לקבל שהיא השתרשה. התפיסה הזאת מנוגדת לנורמות המקובלות בעולם שבו אנחנו חיים. היכן עקרו יישובים? היכן הוציאו אנשים מבתיהם? באיזו מדינה בעולם עשו דבר כזה? מי טען שבלי זה אי אפשר לעשות שלום? לצערי הרב, אם רוצים לאתר לכך תקדים בהיסטוריה, נמצא אותו כנראה רק במקום אחד – בסיני. אולי אני במיעוט זעיר, אבל לדעתי הייתה זאת טעות היסטורית, ללא כל הצדקה, ללא כל תקדים בהיסטוריה. מעשה שלכאורה נותן לגיטימציה למי שמדבר אתנו על אפשרות לעשות שלום אי פעם, לדרוש להוציא את היהודים משם. גרמנו לכך שגם אצלנו נוצרה התפיסה הזאת, שכנראה זה מה שצריך לעשות, ושה לגמרי בסדר ולגיטימי.

לדעתי זה לא בסדר, זה לא לגיטימי. אינני יודע היכן יהיו הגבולות בסופו של דבר כשנגיע להסדרי שלום עם הפלסטינים, הירדנים, הסורים. אבל כשיוצאים מנקודת הנחה שמכל שטח שיהיה בסופו של דבר בשליטתם, יצטרכו להוציא את היהודים – לדעתי זה ההפך משלום. את התקדים הזה אנחנו יצרנו, לצערי, וצריך להשתחרר מכך. צריך להגיד בפה מלא: "זה לא תנאי לשלום, זה לא שלום אמתי אם זהו התנאי לשלום". ועד שהסורים לא יבינו זאת – לא יהיה שלום גם ברמת הגולן, ולכן אני נוטה להסכים עם מר הראל: איני בטוח שהיה נכון בכלל להשיק את הפרויקט הזה.

❖ **גלעד שר:** הדיון הזה קורע את לב כולנו. איני עושה כאן הבחנה בין חובשי הכיפה שבינינו, בין אלה שהגיעו הנה מהשטחים כדי להשתתף בדיון הזה, ובין שאינם כאלה. לכן הוא גם לגיטימי. הוא לגיטימי משום שהוא עוסק בנושא מאוד לא תיאורטי, במצב שבו אנו מצויים שלושים וכמה שנים, והוא – איך לשמר את אופייה היהודי והדמוקרטי של מדינת ישראל, את האופי ואת הזהות, כיצד הם ישתמרו לדורות ולא רק עד המלחמה הבאה

או עד האקט החד-צדדי הבא. הוויכוח בינינו הוא ויכוח רב-ממדים יותר מאשר הסכסוך שבינינו לבין הפלסטינים, שהוא עצמו מצוי בלב הסכסוך הישראלי-ערבי. אני חושב שהנחת היסוד צריכה להיות שאי אפשר להתמיד בשליטה על עם אחר לאורך זמן, לא מבחינת המוסר היהודי, לא מבחינת הביטחון הלאומי במובנו הרחב והאמתי, ולא מבחינת החברה שלנו והלכידות החברתית-כלכלית.

נושא ההתנחלויות הוא חלק מהאמירה הזאת. התסריטים יכולים להיות מגוונים, מהיפרדות שאנו יוזמים, כדי להתכנס לגבולות בני-הגנה לגיטימיים, ושהם כן משתמר הרוב היהודי במדינה דמוקרטית-ציונית, ועד להסדר, אם וכאשר יושג הסדר מדיני, כמו"מ בין הצדדים. הכול תלוי בהקשר. ההקשר הזה לא טופל בעבודה, גם לא טופל בה השוני המהותי שיש בין הקשר או הזיקה המסורתית שלנו לשטחי יו"ש לבין השטח בעזה. האם אנו בעצמנו מחליטים היום על התכנסות אל גבולות שאנו סבורים שבהם תוכל להיות מדינה בריאה יותר ומוצקה יותר מבחינת הלכידות החברתית שלה, וגם בטוחה יותר לדורות? זאת החלטה כמעט בלתי-אפשרית בהקשר הפוליטי היום. וכשהיא תלויה בעקירת אנשים מבתיהם, היא הופכת קשה שבעתיים. אך באופן פרדוקסלי, כדי להציל את רוב מפעל ההתיישבות היהודית בשטחים, צריך לעשות זאת, חייבים לצאת מן המקומות המבודדים שיושבים כגיבנת, ולא כראש, כיד או כרגל.

זאת גיבנת שמובילה במשך עשרות שנים את המחשבה הפוליטית במדינת ישראל, הורסת מפעלי חיים של אחרים שגרים בתוך מדינת ישראל גופא, תוך כדי הצלת מפעל חיים של מיעוט. איני כופר בתפיסת העולם הרואה חשיבות להתנחלויות מבחינה ציונית, אבל אני חושב שכדי להציל אותן, צריך להתכנס אל גושי ההתיישבות הגדולים. אפשר לכנס בהם 70%-80% מהמתיישבים. שם צריך לשרטט את הקווים, שיהיו קווים זמניים עד לפתיחת מו"מ עם ההנהגה הפלסטינית, הנהגה אחראית שידעת להגיע להסכמים וגם ליישם אותם, לשם שינוי. אני חושב שהבסיס לכל הדיון כאן צריך להתבסס על העיקרון של שתי מדינות לשני עמים. זהו ההיגיון הפנימי של התהליך המדיני במזרח התיכון בינינו לבין הפלסטינים, זה עשור ויותר. וצריך לצאת מתוך הנחה שבמדינה אחת לשני עמים אין שום דרך לחיות לאורך זמן. מכאן צריך להתחיל את הדיון, כי אנחנו בדרך לקריסה שלטונית, חברתית, קריסת הביטחון.

אשר לפינוי התנחלויות, יש חשיבות רבה לאופן שבו הדבר ייעשה. אם אנו יוזמים יציאה מההתנחלויות המבודדות או מחלקן, בין אם כפו עלינו

לעשות זאת ובין אם זה ייעשה בדרך של הסדר, נכון לסרטט את הפיצוי האידאולוגי הזה באמצעות קביעת סדר עדיפויות ציוני חדש. מעתיקים את אלה שיש להעתיק את בתיהם ואת מקומם אל המקומות החדשים, ומחבקים אותם פנימה אל החברה הישראלית בחיבוק חזק, אמת וואהב. ברצוני להזכיר שבתקופה שהתנהל מו"מ מדיני והיה צפוי שנגיע לנקודת ההחזרה הזאת, בתקופה הזאת ניהלנו שיח עם המתנחלים, עם הרבנים בהתנחלויות, בחלקם הקיצוניים ביותר, וזאת כדי להגיע לדבר שמר שלג ממליץ עליו – ליצור הבנה גם לאינטרסים, גם להגנה עליהם וגם לשימור המרב האפשרי ממפעל ההתיישבות היהודי, תוך כדי ההיפרדות בין העם הפלסטיני לעם ישראל.

❖ **אבי גיסר:** אני מודה למר הראל על הפתיחה שלו, ששמה על השולחן את הצד הרגשי-אידאולוגי יותר מאשר את הצד המעשי-טכני. אני גם רוצה להודות למר שלג על הנייר שהוא כתב. קראתי אותו, לא מתוך תחושת שבר עולם. קראתי אותו בהנחה שהוא מיועד לשלב מאוחר מאוד, אם בכלל יגיעו דברים לידי כך שהוא יהיה מעשי. את החזונות, החלומות והתקוות של כל אחד מאתנו לא נביע באמצעות נייר כזה. כיוון שמר שלג יצא מנקודת הנחה שזאת אולי שאלה שהוכרעה כבר, נייר העמדה הזה הוא מאוד סימפטי ואמפתי, והוא נזהר בהרבה נקודות. כמו שכתוב בו נכון: "אל תגידו פניו, זה גירוש ועקירה". הכול נכון. אבל כאן ליד השולחן הזה החזירו אותנו לדיון על עצם סוגיית השטחים. אנחנו מנהלים עכשיו את הדיון של 30 השנים האחרונות.

הנייר שלך, מר שלג, הוא עניין חשוב מאוד לפסיכולוגים ולמחנכים ולעוד הרבה אנשים טובים, כשזה יהיה רלוונטי. אבל הדיון שלנו כרגע חוזר אל העניין, חוזר אל המהות. אולי אנחנו עושים קצת אי-צדק לנייר שלך, אבל איננו "שם", איננו יכולים לדבר עליו. כרגע יש לנו חולה, כל צד מציע תרופות שונות לרפא אותו, ואתה מציע כיצד לסדר טקסי הלוויה מכובדים, נאותים, ראויים, וגם לבשר למשפחה בצורה המקצועית ביותר את בשורת האויב. אנחנו עדיין נלחמים על חיי החולה ומנסים לרפא אותו, איש איש בדרכו. כמה הערות מהותיות על הוויכוח הישראלי הישן הזה, גם כדי לדבר על עתיד היישובים והשטחים ומה נכון ומה לא נכון במדינת ישראל: אני מחייב את הצורך לגבש חוקה בהסכמה. אגיד כאן דברים קשים על העבר הקרוב שלנו: מה שחולל את המתח ואת השנאה עד רצח רבין וגם אחריו, הוא במידה רבה מאוד משום שאין לנו חוקה בהסכמה. ומשום שאין "כללי משחק" ברורים, עלול להתרחש הכול. הדבר המזעזע שמישהו יחשוב שהכלי היחיד שיש לו הוא אקדח. לכן חייבים לגבש בבירור את "חוקי המשחק"

הציוני בארץ ישראל. איך קובעים גבולות במדינת ישראל? קונסטלציה פוליטית? מחטף חוקי יסוד? איך מפנים יישובים ואיך מקימים יישובים? איזה רוב צריך לכך? שום מדינה לא הייתה מטפלת בזה בלי חוקה ובלי רוב מיוחס. הביטו איך מדינות מצטרפות לאיחוד האירופי. יש באיחוד קריטריונים נוקשים, אני מקנא בהם. צריכים להיות לפחות 50% מבעלי זכות הבחירה, צריך לקבל שני שלישים. רק אצלנו כל צד בחוסר הסבלנות שלו מנסה לחטוף היום ולשנות את ההיסטוריה. מי שמחזיק בהגה "שובר שמאלה" כדי שכולם יפלו חוץ ממנו. כך אי אפשר. השאלות הן: איך מגבשים חוקה, איך כובשים, איך מפנים, איך מחזירים, איך נותנים, איך בונים יישובים. הסכמי אוסלו, לדעתי, הם שורש הרע של העניין. הסכמי אוסלו שברו הסכמה ערטילאית: לא הייתה לנו הסכמה כתובה, אבל הייתה לנו הסכמה שבלב. הסכמי אוסלו שברו את המוסכמות שבלב בלי לעבור שום תהליך ציבורי הוגן. הם "שברו את הכלים" הדמוקרטיים ואז בא איזה רוצח מנוול ושבר גם את הקווים האדומים הפליליים. מן הצד הביטחוני יש לי תביעה מוסרית נוקבת מאדריכלי אוסלו ומתומכיו עד היום. יש לי תביעה מוסרית נוקבת מהם על 1,200 הרוגים. אף אחד מתומכי אוסלו לא אמר: "הלכנו לשבר נורא לכיוון אחד, והבאנו שבר נורא פי שניים לכיוון אחר, ועכשיו באו נרפא את החולה שוב. טעינו בדרכים שהלכנו בהן". ייתכן שמפעל ההתנחלויות טעה גם הוא, ואני יכול להעיד על כמה טעויות, בעיקר בחלומות. חשבנו שעל ידי בניין יישובים נהפוך את "קלפי המיקוח" ליעד ציוני. חשבנו, וטעינו. לתנועת המתנחלים הייתה אשליה שנצליח להפוך את השטחים ליעד ציוני, לכיסופי הנפש שלנו – והתאכזבנו.

ככלל, האינתיפאדות עשו שמות באידאולוגיות השונות, גם בימין וגם בשמאל. הדברים לא נעשו כפי שרצינו שיעשו, אבל אנו חוזרים כעת לטיפול באותו חולה ובאותו מחיר שיש לשלם בחברה הישראלית על מה שקורה היום, ולדעתי חיוני יותר מתמיד לגבש מנגנוני החלטה בהסכמה, ולא מנגנוני טיפול בביצוע החלטות. כל החלטה לגבי פינוי יישובים צריך שיקדם לה תהליך גלוי ובהיר של דיון ציבורי מתוך ידיעת פרטי ההסכם כולו. לפני קבלת ההסכם ולא לאחריו. על זה ואפילו רק על זה ראוי לקיים בחירות כלליות מיוחדות. כמובן שההחלטה צריכה לעבור ברוב מוצק והחלטי את כל מעגלי ההכרעה השלטונית, ממשלה וכנסת. בלא כל אלה נשוב וניכנס לסחרור מסוכן.

❖ **חיים אורון:** ברצוני להיענות לאתגר של מר הראל ושל הרב גיסר. ישראל הציג סימטריה בין דיון על פינוי יישובים יהודיים לדיון על פינוי ערבים.

ברצוני להציג סימטריה אחרת: טרנספר שלי או טרנספר שלך. איני יכול להיות תושב הארץ הזאת לאורך שנים, אם כך היא נראית. איני בטוח שאגיד לבניי, המשרתים בשטחים כעת, שימשיכו לחיות פה ולחנך את נכדיי, אם זאת הארץ שאתה רוצה להקים פה. עד ששנינו לא נבין שהמצוקה שלי היא כמו המצוקה שלך, ושליך כמו שלי, לא יהיה דיאלוג אמתי. אני מתנצל, אני אומר מילים קשות מאוד. יש איזה אלמנט מתנשא בדיון הזה, כאילו אתה צריך לוותר יותר ממני. מר הראל, אני יוצא כל בוקר מהבית ורואה את היישוב אשכולות, קילומטר מעבר לקו הירוק מזרחה, ואני קילומטר מעבר לקו הירוק מערבה, וזה מוציא לי את העיניים.

יתכן שפרופ' גביון צודקת, אולי אני מציג עמדת מיעוט, בסימטרייה בין הגוש של ארץ ישראל השלמה, לבין העמדה האידאולוגית הנגדית. איתכם יש לי מחלוקת נוראית, והמון ביקורת. אבל הכעס שלי הוא כלפי אנשי "קלף המיקוח". למה? כי הם רימו את כולנו. כשגלילי אמר לי לפני 30 שנה: "אם נצטרך לפנות נפנה", הוא ידע שלא יפנו. הוא לא התכוון לפנות, אבל הוא שכנע אותי שיפנו.

בהיותי שר החקלאות עליתי פעם לביקור ראשון בקיבוץ 'גשור' של השומר הצעיר ברמת הגולן, שאני התנגדתי להקמתו. רוב חברי הוותיקים קרובים אליי מאוד. אמרתי שם: "חברים יקרים, אני בממשלה שרוצה לפנות אתכם, ואני בעד". אחר כך הייתה פגישה ונכחו בה כל אנשי ועד רמת הגולן, ויהודה הראל. החברים מרמת הגולן אמרו: "איך אתה, איש התיישבות, אומר דברים כאלה?" ויהודה הראל אמר בפני כולם: "מה אתם רוצים מאורון, הוא אמר זאת כשאני עליתי לקונייטרה. הוא אמר שאם אני עולה לקונייטרה, התיישבות לא מפנים". אם זה קלף מיקוח – אל תעלה להתיישב. קלף מיקוח – משאירים שטחים וצבא.

איני ממציא את הטעוניה האלה עכשיו, כשאני חותם על מסמך זינבה. אני במקום הזה 36 שנה, ואני אומר לכם – אני חושב שההתיישבות בשטחים מסכנת את קיומה של המדינה. תתמודד עם זה, לא עם הקושי שלך. אני מכיר יותר ויותר אנשים עם רובד אידאולוגי קטן יותר משלי, שאומרים לבנים שלהם: "תישאר בחו"ל". אני לא משתתף בדיאלוג על טרנספר של יהודים מול טרנספר של ערבים, אפילו לא בתור תרגיל אקדמי. אנחנו נקיים את הדיון [על עתיד הישובים היהודיים – העורך], ונחפש את הפשרה.

מר הראל, אני נאבקתי על הפשרה הזאת לפני שבועיים, על 70% מהמתנחלים, שנגד רובם הפגנתי בכל מקום אפשרי. וצחקו עליי – איזה קרב אני עושה על גבעת זאב, ואיזה קרב אני עושה על גוש עציון – ואני לא

מבקש ציון מאף אחד מכם. אני מבין מה שנמצא פה סביב השולחן. אתם באים היום ואומרים לי עוד פעם: "תשמע, כל הדיון הזה לא לגיטימי בכלל, אל תעסוק בזה. או תעסוק בזה רק כשיבואו האמריקנים ויגרשו אותנו מפה, או כשהחברה הישראלית תקרוס", כשיהיה פה רוב לא יהודי.

עלינו להגיע למצב שבו הדו-שיח הזה מתנהל כשכולנו ברמה שווה. כל זאת, אף על פי שבהיותי איש התיישבות אני חושב שאני מבין מה עובר עליך. אני מבין מה היה קורה לי לו באו ואמרו לי: "עזוב את הבית!" אבל יש כאן הרגשה ששאלה אחת היא לגיטימית, והשאלה האחרת אינה לגיטימית. אך אם השאלה הזאת אינה לגיטימית – אין לי בסיס לדיון איתכם. זהו בעיניי מוקד הדיון היום, כי אנחנו מתקרבים לנקודת ההכרעה, על פי בחירתנו או על פי אילוצים חיזוניים. ייתכן שיש מי שאומר שעדיף שאנחנו נקבל זאת כאשר נחטוף את המכות בראש מערפאת, או אולי מבוש. התפקיד של פורום מסוג זה הוא אולי לנסות לראות אם אפשר חלק מהמכות להטיל על עצמנו ולקבל אותן.

❖ **שאל גולדשטיין:** עצם נוכחותנו כאן אינה אומרת שאנו מסכימים לפינוי. מבחינתי אפשר להוסיף לדיון כמה דברים, שאיני בטוח שהם ידועים, בדו-שיח השטחי המתנהל בחברה הישראלית דרך המדיה. לדעתי קיימת הדחקה רבה. מישהו כאן אמר: "כשנגיע לפינוי – נדון בכך". אבל הגענו לפינוי. מה זה 'פינוי מאחזים'? מישהו מבין באמת את עומק הקשר של האנשים כלפי מאחז שהם גרים בו? יום יום לקום במקום מסוים, לפתח, לשתול שתיל, לחנך את הילדים שלך שזהו המקום שלכם, ואז לבנות בית קברות ולקבור אותם לידך, ועכשיו מישהו בא ואומר: "אתה צריך לצאת משם, בהחלטה ישראלית". למרות זאת, אני מסכים שהדיון הזה לגיטימי לגמרי. עם כל ההסתייגויות שביטא מר הראל, על-מנת להיאבק העם צריך להגיע כתף אל כתף, יחד, ושלמות העם לא פחות חשובה משלמות הארץ.

בגוש עציון וביישובים אחרים שאינם בקונצנוס, יש כבר דור שלישי ורביעי. הבאתי פעם כתבת של Fox, והיא דיברה אתי על פינוי. הצעתי לה להיכנס ליישוב, וביקשתי: "אמרי לי, איך עושים דבר כזה?" זאת שלמות של חיים, היסטוריה שלמה. איך בכלל מדברים על דבר כזה? מביאים משאית ומעלים את כולם לאוטובוס ממוזג?

מצד אחר, אמרתי כבר פעם: אני מוכן לוותר על הבית הפרטי שלי, אם זה יביא לשלום אמתי. אבל אף אחד לא מציע לי את זה. לו היתה אפשרות קלושה שאולי זה הפתרון, הדיון היה אחר. למען האמת, אחרי אוסלו נתתי לאופטימיות לזרום בתוכי, אבל כשאתה רואה את שני הנערים מתקוע

שחוטים – אין אמון עוד. כשאני מסתובב בעולם ואני מגיע לסידני, יהודים שלא רוצים לעלות לארץ ישראל וליטול חלק במפעל הציוני אומרים לי "שורפים לנו את את הכנסת". אף אחד לא ישכנע אותי שזה בגלל השטחים. אסון התאומים גם הוא בגלל השטחים: לדעתי המאבק רחב הרבה יותר. יש פה גנבת דעת מצד התקשורת, ועוד חלקים בציבור הישראלי שאומרים: "חבריה, תוותרו קצת – תקבלו הרבה". מבחינתי לא זה המצב. אנשים הדומים לי בחשיבה אומרים: "רגע, בשביל מה לוותר? מה זה ייתן לנו?" עוזי דיין אומר: "לא מעניינים אותי פתרונות, אני רוצה חומה מכאן עד הירח. כל הציפורים בתוך הגדר שרות עברית, וכל הציפורים שמעבר לגדר – לא מעניין אותי מה הן שרות, לא מעניין אותי המצב הכלכלי שלהן". אבל ברור לחלוטין שיבואו שני מיליון או חמישה מיליון פליטים פלסטינים. מחוץ "לחומה הזאת" ויווצרו תנאים שישרפו את המזרח התיכון. מצד שני, אם זה הפתרון – אז מה הבעיה שנישאר ביישובים שלנו? אנחנו נהיה אזרחים ישראלים כמו אותם ישראלים שגרים בניו-יורק. אם זה שלום – אז מה הבעיה?

שאלה שלישית: איך ייתכן שאלה שצועקים היום "תצאו מהשטחים כי אנחנו רוצים מדינה יהודית!" הם אלה שמבחינתנו כל הזמן פוגעים במדינה היהודית? אותם אנשים שרצים לכל כיכר אפשרית ועושים כל דבר כדי לקעקע את האופי של המדינה היהודית, פתאום עכשיו מטיפים לנו: "בואו תצאו מהבית שלכם כדי לעשות מדינה יהודית".

אני מצדיע לך, פרופ' גביון, על המסמך שלך, האמנה עם הרב יעקב מדן. אני מצדיע לפועלכם וחושב שחייבים לאמץ אותו וללכת אתו קדימה. אבל מבחינתנו המתנחלים, כשאומרים לנו: "חבריה, צאו מהבית שלכם למען המדינה היהודית", אנחנו מחייכים בחוסר אמון מוחלט.

דבר אחרון, קלפי מיקוח ויישובים של איכות חיים. אני חושב שהמלחמה של השנים האחרונות מוכיחה שרוב מתיישרי יש"ע הגיעו לגור במקום שהם גרים בו מסיבה ערכית, ואינם רוצים מהר כל כך להתפנות. כל ההכרזות שאלפי אנשים מגיעים למשרדי מרצ רק לקבל את הפיצויים – אין בהן ממש. מבחינתנו אנחנו חלוצים של ציונות, יש לנו מסירות נפש לעניין; זה לא שפשוט לוקחים אוטובוס ומעבירים אותנו מנקודה אחת לנקודה אחרת. אגב, בחשבון פשוט, רוב אוכלוסיית העולם בעדנו. בחג הסוכות האחרון באו 3,500 נוצרים לחזק אותנו. דרך הזווית של המספר הזה: מה המשמעות הפוליטית-חברתית של פינוי ישובים? למה מיעוט רוצה לכפות עלינו כנגד דעת רוב העולם שאנחנו צריכים להישאר?

❖ **אבי רביצקי:** אני מבקש לא להתווכח על השאלה האם להחזיר שטחים או לפנות יישובים, אלא לדון במשמעות של מסמך שלג, שבגללו התכנסנו, גם אם עמדתו של מר הראל כלפי המסמך איננה עמדתו. אני אדם בעל עמדה פוליטית, ובמקרים רבים היא גם מוצהרת, אבל לעולם לא אנסה להפוך את המכון הישראלי לדמוקרטיה למכשיר לקידום העמדה הפוליטית שלי. יש לי מכשירים אחרים. כפי שאני לעולם, לפחות בתודעתי הסובייקטיבית, לא אעשה את עבודתי באוניברסיטה העברית לכלי לקדם את מטרותיי הפוליטיות, יש לי מסלולים אחרים ואני מנסה לעשות זאת שם. לכן, קודם כל צריך לכבד את התפיסה הסובייקטיבית הזו.

ברצוני להסביר מדוע אני חושב שהפריקט הזה מוצדק מבחינת המכנה המשותף שלנו, כפי שאני תופס אותו. לא מדובר בנושא היפותטי, מדובר באפשרות ראלית שרובינו מסכימים שיתכן שתתממש, אלא אם כן עמדתך היא – שהקדוש ברוך הוא יניח לכך לקרות. אבל מכיוון שאני יודע שלא זו עמדתך, הרי איננו עוסקים רק בעניין היפותטי ויש לבדוק אותו.

לדעתי, אינך מבחין בין סוג מסוים של פרויקטים של המכון, כמו שינוי שיטת הבחירות או חוקה בהסכמה, כאלה שנועדו להשיג משהו בחברה הישראלית, "לדחוף פרויקט", לבין פעילות אחרת שנועדה ליצור הבנה, השלמת דו-קיום. והאחריות לא באה לקדם עמדה פוליטית מסוימת, אלא לברר כיצד לאפשר לחברה יהודית ודמוקרטית להתקיים יחד. כך אני מבין את הפרויקט הזה.

אגב, המכון דן גם בשאלה מה יקרה אם תהיה סרבנות המונית. באותה מידה אני חושב שאם היפותטית, מחר "זכות השיבה" תהיה דבר ראלי, נצטרך לדון בשאלה מה הדבר עושה לחברה הישראלית. אני כמובן מתנגד ל"זכות השיבה", אך אם כך יהיה, גם אז יהיה מקום לדון. יושבים פה אנשים אידאולוגים, אבל אני חושב שאלה אנשים הגונים שמנסים להפריד בין עבודתם לעמדותיהם האישיות.

מר גולדשטיין, לפי דעתי החקיקה האחרונה של מנהיגי ישראל עם 3,000 פונדמנטליסטים נוצרים – זה היה חילול השם, ואחד הביזיונות בתולדות מדינת ישראל, אם לא בעם היהודי. באו הנה אנשים שמצהירים בכתב ובעל פה, יום אחרי יום, שהיהודים צריכים לחזור לארץ מכיוון שכאן הם חטאו את החטא הקולקטיבי נגד ישוע, ורק כשהם יחזרו לארץ ישראל השלמה, ויחזרו בתשובה נגד החטא, ויקבלו את ישוע – רק אז תבוא הגאולה. זאת האידאולוגיה הגלויה שלהם. והנה, מנהיגי עם ישראל, כולל בני אלון, יוצרים הזדהות גמורה עם האנשים האלה, שבמובן העמוק מכחישים את זהותנו

ומצפים לסיום תולדותנו, להתנצרותנו הקולקטיבית שתביא אותנו תחת כנפי המשיח הנוצרי. בשבילי אין חילול השם גדול יותר מאשר מעשה זה. לכן, אין לנו בררה אלא להבין שנקודת המבט שלך ושלי, פוליטית ורוחנית, היא שונה בתהליך ועם זאת אנחנו רוצים לחיות האחוה ולשבת יחד. לולא המחלוקת האידאו-פוליטית, מעט אנשים בחברה הישראלית קרובים לי כמו ישראל הראל, גם מבחינת תפיסתנו הדתית, גם מבחינת המנטליות וגם תפיסתנו הלא-משיחית. אנחנו רוצים להיות אחים, אך אנחנו חלוקים עמוקות. הבה נכבד עובדה זאת, ונפרש את הפרויקט הזה בדיוק בהקשר הזה.

ישראל הראל, אמרת שהמסמך צריך לעסוק בשאלה מה יקרה למפעל הציוני אם יהיה פינוי של חלק מההתיישבויות. אבל עליך לזכור שיש אנשים, לא רק מר אורון, גם אני, ששואלים מה יקרה למפעל הציוני אם דווקא המצב הנוכחי יימשך. אתה רוצה שיאיר שלג יפסוק ביניהם? גם לא צריך לזלזל באמפתיה. שמעתי בדברך, זלזול בבעלי אמפתיה. אבל אני נפגש גם עם אנשים לגמרי אחרים ממך, עם אנשים שאומרים: "עם מי אתה יושב לדון? עם אנשי יש"ע? הרי אתה יושב עם הנאשם, עם בעל האינטרס". אולם יש אנשים בציבור הישראלי, מימין ומשמאל, שיש להם אמפתיה לזולת, עם טעותו הכבדה.

הערה אחרונה: אפילו אם אתה חושב שתסריט של נסיגה לא יקרה, מפני שהציבור הישראלי לא ייתן לזה לקרות, עדיין ישנה אפשרות של כפייה חיצונית, אני זוכר שאחרי מלחמת ששת הימים, אבי אמר לי: "אני לא מעריך שנוכל להחזיק את הנחלות האלה, אבל אני מקווה שזה יהיה באמצעות כפייה רוסית-אמריקנית". כך לא יהיה זה חלק מההיסטוריה היהודית, הפנימית, אלא ארוע שנכפה מבחוץ. כך לא אנחנו נטשנו. אני זוכר גם שהרב בן-נון כתב פעם – דיאלקטית – שאם תהיה נסיגה – הוא דווקא מעוניין שזה יהיה מכוח הכנסת אך מבלי רוב יהודי. החלטה כזו תחייב את ממשלת ישראל אבל לא את ההיסטוריה היהודית. זו עמדה מעמיקה מאוד, אף כי אינה דעת.

כשמתקוממים נגד עצם העיסוק בנושא צריכים לזכור: היה שלב, אולי הוא עוד יחזור, שנראה היה שראש הממשלה מעוניין שמפת הדרכים תהיה כפויה עליו. האם השלב הזה יחזור – אינני יודע, אבל מה יותר ראוי לאנשים שרוצים אחווה, דו-קיום, סולידריות ומשטר דמוקרטי – מאשר לדון בתסריטים האלה? זאת, כל עוד התסריט חוצה את החברה הישראלית באופן ראלי, ואינו היפותטי לגמרי כמו פינוי של סכנין או כמו זכות השיבה.

❖ **יואל בן-נון:** גם אני היסטתי מאוד אם לבוא, בגלל הכותרת של הערב הזה והפרשנות שתתלווה לו – כאילו הנה עוד פעם אורון וחבריו, קבוצה קטנה יחסית אבל מאוד מכובדת בעיניי, מכתיבים את סדר היום של מדינת ישראל ואנחנו נאלצים לבוא כדי להביע לפחות משהו מעמדותינו. החלטתי לבוא בכל זאת, ורציתי לומר חלק מהדברים שישראל הראל כבר אמר, אבל בצורה אחרת: יש דברים שהוכרעו כבר, וחבל שאנשים נגרים לחזור עליהם. אנחנו לא נשלוט על הפלסטינים. נקודה. בלתי-אפשרי לגלגל את המצב חזרה, ואיני רוצה לדון בדברים בלתי-הפיכים. כשצה"ל יצא מערי יו"ש, משכם למשל – ואני הכרתי אותה היטב – קרעתי את החולצה, ונגמר. העניין מבחינתי הוא בלתי-הפיך, ואני חושב שאין שום אדם אינטליגנטי שיכול לחשוב אחרת. עכשיו אנחנו בשכם לצרכים צבאיים, זה הכול. אם צה"ל יישב בשטח מסוים, רק קקלף מיקוח, לבסוף הוא יברח משם כמו מלבנון. לולא ההתיישבות הישראלית היינו כבר מזמן בגבולות 67', בלי שלום.

דבר נוסף שהוכרע כבר הוא שרוב יהודי מסיבי חשוב הוא תנאי קיומי למדינת ישראל. לא צריך לגייס את כל התחמושת, זה מיותר. זה ברור וזה הוכרע וגם זה בלתי-הפיך. זה רק מתקדם לכיוון מסוכן עוד יותר. הדמוגרפיה היום מסוכנת יותר מהביטחון. יחד עם זאת, אני אומר לכם את דעתי: גירוש אנשים מבתיים הוא בלתי-מוסרי, ערבים או יהודים. אני נגד טרנספר, נגד גירוש ערבים מבתיים ונגד גירוש יהודים מבתיים, בגלל עקרון מוסרי. אני חושב שלו היינו מקבלים שזהו עיקרון מוסרי, היינו מאמצים את ראשו למצוא פתרונות אחרים. הנחת היסוד שבתשתית הדיון היא שיישוב יהודי בעופרה, פירושו שליטה על הכפרים שמסביב, על רמאללה וכו', ואי-אפשר אחרת. אני כופר בכך.

אמרו זאת לפניי, אני אגיד זאת חד יותר: בתנאי שלום, אין סיבה שלא יהיו בעלי אזרחות ישראלית בתוככי המדינה הפלסטינית, ובעלי אזרחות פלסטינית בתוככי המדינה היהודית, כולל אלה שמגדירים את עצמם פלסטינים בלאומיותם. לא מדובר במליונים, בכל תסריט של גבולות יש בערך אותו מספר של ערבים פלסטינים שאינם אזרחי ישראל וקשורים לרשות הפלסטינית, שאמורים להיות אי בתוך גבולות ישראל. האם מפנים אותם? כמה ערבים פלסטינים מפנים? אבל, אם אין ברירה אחרת אני מוכן ל"יעסקות שבויים" אחד על אחד, כפר פלסטיני מול יישוב ישראלי. אלף תמורת אלף, 70 אלף תמורת 70 אלף. בגבולות המזעריים ביותר [של גושי יישובים ביש"ע המיועדים להיכלל בשטח ישראל; העורך] יש 70 עד 100 אלף פלסטינים. אז אם אתם אומרים שאין ברירה, וצריך לפנות יישובים למען

ההשלמה ההיסטורית, צריך לפנות גם אותם. אני נגד כל פינוי, אבל אם כבר פינוי, אז משני הצדדים, וביחס שווה.

חברים מהתנועה שלך, ידידי פרופ' אבי רביצקי, חברים שקוראים לעצמם 'ציונות דתית שפויה', כתבו זה עתה במפורש את הדבר שבלבי זמן רב: אנחנו עם קצת תלוש, קצת נודד, 2000 שנה הסתובבנו, הציונות גם היא פרויקט של עקירת אנשים מבתיהם והבאתם לארץ אחרת. הערבים מושרשים באדמה, ערבים לא תוציא. אם ינסו לערוך דיון על עקירת כפר ערבי, אתם יודעים שלא יהיה שלום ולא יהיה דיון ולא יהיה כלום. יהודים אפשר. נגד המשוואה הזו אצא בכל כוחותיי. זאת נשמת הציונות, מבחינתי. איננו עם תלוש ונודד, איננו סחורה שאפשר להעביר. אנחנו מושרשים באדמה כמו הערבים, ולא גרם אחד פחות. אם אפשר להזיז את עופרה, אז אפשר להזיז את חאבלה, ואם אי אפשר – אז אי אפשר. הרי מבחינת הערבים הכיבוש התחיל כבר ב-48, ואם נשדר להם שיהודים הם תלושים, שיהודים אפשר להעביר, אנחנו מסכנים את המפעל הציוני לא פחות מאשר את שאלת הרוב היהודי. אנחנו מסכנים את המפעל הציוני, כי הם אומרים: "נסראללה, עוד קצת לחץ והם יעופו, כי הם תלושים". אנחנו לא תלושים ולא סחורה ולא יעקרו אותנו, ואם רוצים לעקור – בבקשה, כפר מול יישוב, אלף מול אלף. הבעיה שנוצרה בשנים האחרונות היא אחרת: האם ניתן להגן על היהודים היושבים ביישובים האלה, בתנאים שאנחנו צופים אותם עד שנגיע להסדר? אבל אז השאלה הופכת להיות ביטחונית: על כמה יישובים אפשר להגן, ועל אילו יישובים ובאיזה אופן אפשר להגן בתנאים הנוכחיים? אז בואו נדון בכך כבשאלה ביטחונית.

❖ **אורי זרומי:** כמה הערות קצרות: אחת, אישית, יצא לי לעבוד עם יצחק רבין בתקופת אוסלו, ואני זוכר במיוחד פגישה אחת עם מועצת יש"ע, שהיה בה חוסר אמפתיה רב משני הצדדים. זאת הייתה התקופה של הביטויים הקשים, שבדיעבד התברר שנאמרו בכוונה כדי "להרגיז את הגיינג'יי". לכן, עלינו להיות קשובים יותר למצוקות של האחר, ונשמעו פה מצוקות אחדות, קשות מנשוא. הערה שנייה, אני חושב שישראל הראל זרק לפתחו של המכון אתגר רציני [ליצוב תרחישים שונים לעתיד, כולל פינוי ערבים; העורך]. האמת היא שלפני כשנתיים שקלנו לבחון כמה תרחישים, וחבל שלא עשינו זאת – סיפוח השטחים ומה המשמעויות שלו, פינוי כל השטחים, המשך המצב הקיים. כעת, למשמע דבריך, אולי צריך לפרוץ את המחסום המחשבתי של כמה מאיתנו ולהוסיף גם תרחיש של פינוי ערבים, ותרחיש של שלום שבו כל היישובים נשארים במקומם. אם אנחנו שמים חמישה תרחישים

לפני הציבור הישראלי, עם כל החסרונות והיתרונות שלהם, אני חושב שנתרום תרומה גדולה לשיח הציבורי. אני מניח שהתסריט של שלום שבו כולם יישארו במקומם הוא לא בדיוק הדבר הכי ראלי, ואני צופה במקרה כזה מצב של בוסניה יותר מאשר מצב אחר.

הערה נוספת: היציאה הצרפתית מאלג'יריה בקיץ '62, 1.3 מיליון אזרחים צרפתיים שישבו שם 132 שנה, קמו וברחו עם שתי מזוודות בידיים. לתדהמתם התברר להם שלציבור הצרפתי לא איכפת כלל, כי הוא מאס באלג'יריה. אני מציע לכם לחשוב על כך, ותראו שיאיר שלג אינו מדבר על דבר תלוש מהמציאות. להפך, עכשיו בחברה הישראלית יש אמפתיה אליכם. חלילה לנו להגיע למצב שבו, החברה הישראלית תמשוך את ידיה מכל השטחים ותגיד: "רק תנו לנו לצאת", או "הלוואי שיבואו האמריקנים ויסלקו אותם משם". במקרה כזה לא ימצאו מקורות של תמיכה בכם, וחבל מאוד אם נגיע למצב כזה.

❖ **דניאל שילה:** לדעתי, נקודות המבט הראשוניות היו צריכות להיות ההיבט המשפטי, ההיבט הערכי, ההיבט האידאולוגי וההיבט ההיסטורי, לפני שמוציאים את נייר העמדה הזה. באותה מידה שמר שלג ראיין אנשים לדעתם על התפיסות החברתיות ועל מה שמשערים שיקרה, היה מקום לראיין משפטנים, פילוסופים, היסטוריונים ודומיהם, כדי לתת לחברי הכנסת כלים אידאולוגיים אמתיים ולא מתלהמים לדון בנושא הזה. לפי דעתי הקדימו כאן את המאוחר.

שאלה משפטית: האם אנחנו באמת חייבים לסגת משם, כפי שטוענות למשל קבוצות מסוימות בפוליטיקה הישראלית – שהכיבוש אינו מוסרי, ושהוא משחית ולא חוקי מבחינה משפטית? אני חושב שהוא כן חוקי. אדרבא, נעלה זאת לדיון קודם. יש כאן עוד שאלות חמורות מאוד. מדינת ישראל מלמדת את כל העולם שהטרור הוא כלי מועיל, כי חלק גדול מהעמדות הפוליטיות, הערכיות, הרוחניות מושפעות מהטרור. זהו מעשה בלתי-מוסרי – אנחנו משחיתים לא רק את עצמנו כי אם את העולם כולו. מכאן שלא הכיבוש משחית, אלא הוויתור על הכיבוש בתנאים האלה – הוא עצמו דבר משחית. אני חושב שצריך קודם כולל לסלק את איום הטרור, לגרום לצד השני להבין שבטרור הוא לא ישיג דבר, ואז נוכל לדון דיון "סטרילי" ומנוטרל מאימת הטרור. גם אנחנו יכולים לעשות זאת, לו מצאנו בנפשנו אומץ וכוח וצידוק רוחני.

אני גרתי שבע שנים ברמת הגולן, וייתכן שהייתי ממשיד לגור שם. גרתי שם בתנאים נפלאים, ואיש לא יכול לספר לי שתנאים כאלה נותנים לייקלפי

מיקוח". רק במדינה שאיבדה את עשתונותיה נותנים לאנשים שהם "קלף מיקוח" תנאים כפי שקיבלתי ברמת הגולן. ואם אכן הייתי "קלף מיקוח", זה נעשה בלי לבקש אישור מוועדת הלסינקי לניסויים בבני אדם. מי נתן לכם רשות לעשות ממני קלף מיקוח?

מעבר לכך, אם באופן פרטי קניתי קרקע ובניתי בית ואני יושב בו ולא עושה שם שום דבר בלתי-חוקי, האם רק מפני שמישהו שונא אותי ולא סובל את נוכחותי שם אני צריך לוותר על ביתי? זאת דמוקרטיה? זאת התפיסה הפוליטית של שלום? האם על זה אנחנו לא מוכנים לצאת למלחמה? אנחנו חוקקנו 'חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו'. יש לך פגיעה קשה יותר בכבודו של אדם ובחירותו מאשר כשאתה מגרש אותו מביתו, משום שמישהו שונא אותו ולא מוכן לסבול את נוכחותו. האם לא ראוי להילחם על 'חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו'? או שאתם אומרים: "חוקקנו את החוק הזה והוא פסגת מאוויינו, אבל אנחנו לא מוכנים שמישהו ימות בגלל החוק הזה"? אז בשביל מה כן?

❖ **רות גביזון:** אין ספק שאנחנו במים עמוקים מאוד. ברצוני לומר כמה דברים שלדעתי אינם שנויים במחלוקת, או לפחות אינם צריכים להיות שנויים במחלוקת. הכיבוש הוא חוקי. מבחינת החוק הבינלאומי, הכיבוש צריך ויכול להימשך עד שיהיה הסכם שיסיים את המצב שגרם לכיבוש. המחלוקת אינה על החוקיות של הכיבוש, אלא על החוקיות של ההתנחלויות. על פי רוב החוקרים, מעשה ההתנחלות, כלומר העברתם של אזרחים ישראלים לשטחים כבושים, הוא בלתי-חוקי. פרופ' ארנס, אומר שגם אזרחים שהועברו באופן בלתי-חוקי אינם נדרשים לעזוב בכוח, בדרך כלל. נכון, אלא שבדרך כלל המצבים האלה הם פחות או יותר בזמני שלום. לכן, הבעיה שלנו אינה האם מבחינה משפטית אפשר היה לבקש שמתיישבים יישארו בריבונות פלסטינית. המצב אצלנו הוא שהמתיישבים שהתיישבו אחרי 67, התיישבו תחת צל הכידונים של צה"ל. הם לא התיישבו סתם כך, הם התיישבו מכיוון שאנחנו כבשנו. השאלה האם הם יכולים להישאר שם כשהכיבוש מסתיים תחת ריבונות פלסטינית, היא שאלה של היחסים שנוצרו. כרגע נראה שהדבר הזה בלתי-אפשרי.

אני הצעתי לא לסיים את הכיבוש. כשאני מדברת על הצורך לחשוב על החזרה של אזרחים ישראלים לתחומי מדינת ישראל, אני מדברת על סיום הכיבוש. להפך, אני עושה זאת כדי שאפשר יהיה להחזיק את הכיבוש. אני מקבלת את מה שפרופ' ארנס אומר בקשר ללבנון. אני מדברת על תהליך הדרגתי שבו איננו מפנים אנשים, אלא מציעים לאנשים להתפנות. חלק

מהמתיישרים בשטחים הכבושים הלכו לשם תחת ציפיות שכרגע אינן מתממשות, והיו רוצים אפשרות מכובדת להגיד: "המפעל הזה כנראה ללא עתיד, ואנחנו רוצים לחזור". אני חושבת שמדינת ישראל והחברה הישראלית צריכות לאפשר להם לחזור הנה.

איננו מאפשרים לחזור בין השאר בגלל טקטיקה, לדעתי מוטעית, שאומרת שאם אנחנו עכשיו מאפשרים להם לחזור, כלומר בונים מפעל חיובי שמאפשר להם לחזור גם לציונות אחרת, אנחנו נכנעים לטרור. ברצוני להזכיר שהייתה קבוצה גדולה בציבור הישראלי, שההתנגדות שלה להתיישבות של אזרחים בשטחים קדמה בהרבה לטרור. גם אני שייכת לקבוצה הזאת. אם ניכנס למצב שבו לא נקדם את היעדים האמתיים שלנו משום שאיננו רוצים לתת פרס לטרור, אנחנו בצרה. לכן נראה לי שהשאלה האמתית שנשאלת כאן, היא בכל זאת מהם היעדים האמתיים שלנו. איים של אזרחות הם דברים אפשריים, ואפשר לחשוב עליהם, אולם הנקודה המרכזית היא שצריכה להיות מסה קריטית בגבולות ניתנים להגנה של הקולקטיב היהודי, כדי שלא יהיה מצב שבו יתממש האיום הכי גדול על המדינה היהודית. האיום הגדול על המדינה היהודית אינו הטרור, ואינו האיום הדמוגרפי. האיום הגדול ביותר על מדינת ישראל היום הוא המצב שבו יותר ויותר אנשים בארץ ובעולם חושבים שהמצב הזה בלתי-הפיך, ושהדרך לטפל בו היא ליצור מדינה אחת בין הים לנהר. ואם זה יקרה, ואם לא נוכל להיפרד יהיה פה 'קול אחד איש אחד'. אם יהיה 'קול אחד איש אחד', תהיה פה מדינה פלסטינית, ואנחנו נעשה בדיוק את מה שאתה פוחד ממנו, אנחנו נברח. לא מפני שאנחנו לא מחוברים לאדמה. אנחנו נברח מפני שאנו חיים כאן, חלקנו הגדול, משום שזה המקום היחיד בעולם שנותן לנו לחיות בתרבות יהודית. ואם לא יהיה לנו הדבר הזה, אם אנחנו נחיה כאן בתרבות לבנטינית, דו-לאומית, שהשפה הרשמית תהיה ערבית, ששפת המדינה לא תהיה עברית, חלק גדול מאיתנו לא ירצו לחיות כאן.

על הדבר הזה כולנו צריכים לשלב ידיים ולהילחם, ועל האתגר הזה אנחנו צריכים לענות: איך נבנה את דפוס ההתיישבות היהודית כך שכשנרצה נוכל להגיד: "אנחנו רוצים פה מדינה שיש בה רוב יהודי"? אף על פי ששמעתי פה דברים חזקים מאוד, עוד לא קיבלתי תשובה לשאלה הזאת.

❖ **ישראל הראל:** אשר ללגיטימיות של הדיון, שבה פתחת: כמובן שאיני יכול לשלול לגיטימיות של דיון כזה, והוא מתקיים למעלה מ-36 שנים. מה שהתכוונתי לומר הוא שהמכון, שמשחק על כלל השטח הדמוקרטי ולא מוציא שום אגף בחברה החוצה, עושה זאת כאן לגבי האגף שמתנגד לעקירה.

אני לוקח את האתגר של פרופ' גביזון, ואני רוצה גם להעלות כמה נקודות למחשבה בעניין זה. את ודאי יודעת שברצועת עזה, בשטח של 376 קמ"ר, חיים היום קרוב למיליון וחצי ערבים. היום הם עוד יכולים לשכב אך בעוד דור לא תהיה להם קרקע מתחת לרגליהם. הריבוי הטבעי שלהם הוא הכי גדול בעולם – 7%, והם מכפילים את עצמם כל 15-17 שנה. בעוד 17 שנה הם כבר לא יוכלו לעמוד. לאן תלך האוכלוסייה? לאן יהיה הדחף? אם נקים גדר עד השמים, הם לא ידחפו כדי למצוא לעצמם מקום ופרנסה? הפתרון צריך להיות רדיקלי. המחשבה מה עושים עם הדבר הזה, צריכה להיות רחבה ונועזת הרבה יותר, אחרת היא תיגמר אצלנו. האם אתם יודעים מהו השטח של כלל המדינה הפלסטינית אם מחר ניסוג לחלוטין? 5,500 קמ"ר, וקרוב לארבעה מיליון איש. כלומר, מדינה בין הצפופות בעולם, בעוד הם רואים כיצד אנחנו ממשיכים לשבת באותם מקומות שמהם הם ברחו או גורשו, ותעשיית הנוסטלגיה שלהם ותעשיית החינוך וכו' עצומות. אם כך, גם אם יהיה הסדר פורמלי, מן הבעיה הדמוגרפית לא נצא...

הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה פרסמה לפני ראש השנה דוח: גודל המשפחה היהודית הממוצעת – 3.2 איש, ונמצא בירידה די תלולה. גודל המשפחה הערבית הממוצעת בתוך מדינת ישראל – 5.3 איש, ונמצא כל הזמן בעלייה. לא צריך להיות מתמטיקאי כדי לדעת מתי הצירים ייפגשו. הבה נבחן מה יהיה העתיד היהודי אם הגידול הדמוגרפי של הערבים יוסיף להיות כפול מזה של היהודים, בתוך המדינה. בתקופה שפרופ' גביזון ישרה כאן עם עאדל מנאע חלק לא מבוטל של ערביי ישראל הגדירו עצמם "ערבים אזרחי ישראל". היום, לאחר המרד של אוקטובר 2000 כ-90% מערביי ישראל מגדירים את עצמם קודם כל כפלסטינים ורק אחר כך כישראלים. עקירת יהודים לא תעזור לעצירת המגמה הדמוגרפית הזו, היא אפילו לא "אקמול" לבעיה של איבוד הדרגתי של הרוב היהודי במדינה. אני שוב מציע אתגר למכון: הרימו את הכפפה והכנסו לדיון גם בנושאים הנוגעים והאמתיים הללו.

❖ **אריק כרמון:** 12 שנים המכון קיים, ואני זוכר דיון אחד בלבד שמבחינת העוצמות שלו היה דומה למה שמתחיל להתפתח כאן. היה זה דיון שהתקיים כאן כמה שבועות אחרי רצח רבין. הצלחנו להביא סביב השולחן אנשים שמאוד חלוקים בתפיסת עולמם, וגם באופנים שהם תופסים את המציאות, ונדמה לי שאירוע טראומתי מסוים הביא למשהו שקשה לי להסביר אותו. אני לא רוצה לעשות אנלוגיות, אני רק רוצה להביע תקווה. נדמה לי שלמען השלמות של המכנה המשותף מוטלת עלינו חובה להמשיך ולברר זאת.

ייתכן שרוב הדברים שנאמרו במושב הזה אינם מתיישבים בדיוק עם הדוח הזה. אבל אם הנייר הזה הוא גירווי לחשיפה של דברים, אני כבר רואה בכך הצלחה גדולה. מה גם, שההשלכות הן מעבר למה שאפשר להעלות על הדעת.

מושב שני: ההיבטים המעשיים של סוגיית הפינוי

❖ **אריק כרמון:** הכותרת של המושב היא ההיבטים המעשיים של הפינוי. אני מקווה שבעקבות שתי הפתיחות שנשמע, של האלוף איתן ושל פרופי קניאל, נוכל להתייחס ולהפיק הרבה דעת. ברצוני להודות לאלוף יצחק איתן על הסכמתו להשתתף בדיון, ולהודות גם לצה"ל על שאפשר לו להשתתף בדיון הזה.

❖ **יצחק איתן:** הציפייה ממני לדבר על היבטים צבאיים של התחום הזה אינה רלוונטית כל כך בעיניי. כמו במקרים רבים בהוויה הישראלית, ישנה היתלות בצה"ל שיוציא ערמונים מהאש ויפתור את הבעיות המדיניות שראינו, שהן מורכבות ומסובכות מאוד. מטבע הדברים הצבא הוא גוף ביצוע של מדיניות, וזאת בתנאי שהמערכת המדינית יודעת להגדיר או להנחות, ומאפשרת למערכת הצבאית לפרש את המדיניות שלה. כמובן שהיכולת היא סובייקטיבית, לצבא יש יכולת לתרגם את הפרשנות הזאת להיבטים אופרטיביים, להכין תכניות צבאיות ולהתמודד עם סוג כזה או אחר של בעיות. כמובן, הנכון ביותר יהיה שצבא לא יגיע כלל להתמודדות מהסוג שלפנינו.

לעצם המדיניות של הצבא בשטחים בכלל, וביו"ש בפרט: בשנים האחרונות, המדיניות הכללית היא לפעול ביחד עם התושבים בכל היבט. כלומר, יש פה שיתוף והכנסת ההוויה של התושבים לתוך המערכת הביטחונית, מעצם המסה הגדולה והפריסה הרחבה בשטח, דרך מוסד שנקרא "הגנה מרחבית", באמצעות הפנייה של אנשי ישי"ע לתעסוקות המבצעיות הצבאיות שלהם בתוך השטח. יש ניסיון ליצור מערכת אחת – הצבא עם ההתיישבות בכל מהלך. אכן ישנה מערכת הדוקה מאוד של תיאום ושל שיתוף, מערכת של קשרים ושל עשייה משותפת בדברים רבים. זה עבד היטב בתקופות הקשות של הלחימה, זה עדיין נמשך, ובהחלט ימשיך להיות חלק מהעניין כאשר הצבא יצטרך לפעול בצורה כזאת או אחרת בתוך השטח מול האוכלוסייה האזרחית.

כמובן שפינוי שלא יהיה בהסכמה, אם בסופו של דבר אכן נגיע לכך, יגרור עימות שונה מהפינויים הבודדים שהיו, למעט מודל סיני שהוזכר בחוברת, שהוא אולי קצה של דוגמה למשהו. אבל צריך לזכור שביו"ש יש מעל 200 אלף תושבים, ובסיני היו 6,000 תושבים. משום כך, אין פה דיון על ההיבט הצבאי בתחום הזה כלל. אין ספק שאם נגיע לתחום כזה, היכולת של צבא להתמודד אתו בעייתית מאוד, אבל אני מעריך שהוא ימצא דרכים כאלה ואחרות להתמודדות. לא יהיה פשוט, אבל צבא, כפי שאמרת, מבצע מדיניות.

נשאלה פה השאלה של מלחמת אזרחים, או מרי אזרחי. אין ספק שיש קבוצה בהתיישבות שמסוגלת לירות בנשק חי. זו קבוצה קטנה, מצומצמת מאוד, שאינה מאפיינת את האוכלוסייה הרחבה של יו"ש, אבל היא קיימת. ההשפעה שלה יכולה ליצור עימות אחר לגמרי מהעימות שהאנשים שמתנגדים ושיתנגדו מתכוונים אליו. בעניין הזה, הצורך לנטרל ולטרפד את החברות האלה יהיה חשוב ביותר.

וכמובן, ישנה תופעה שאנו נתקלים בה לאחרונה – הסרבנות. אני מניח שכמו שיש מתנגדים לקו הזה, יהיו מתנגדים לקו האחר. עד היום, גם בנושא הזה הצבא הצליח למצוא את דרך הזהב להתמודדות עם הבעיה באמצעות המפקדים. לסיכום אני חושב שהמפתח הוא גיבוי חזק של הדרג המדיני. כלומר, אם מדינת ישראל לא תקבל החלטות ולא יהיה קונסנזוס, וכך התחום הזה יהיה מסובך הרבה יותר וקשה הרבה יותר, שלא לומר בלתי-אפשרי. זהו המפתח לכל פעולה של גוף צבאי – שמאחוריו יש גוף מדיני שיודע לתת לו את הכיוון, שמאחוריו יש מערכת מכוונת, גם אם היא לפעמים צריכה לרמוז לו בלבד, גם אם אינה יכולה להגיד זאת באופן גלוי. כשהוא קיים, הצבא יודע לעבוד; כשלא – הצבא מתחיל לאבד את המחט המכוונת אותו. ❖ **יאיר שלג:** אולי אתה יכול להבהיר למה אתה מתכוון: הרי ברור שהחלטה צבאית תתקבל על ידי דרג מדיני, לא ייעשה פינוי באמצעות הצבא בלי החלטה של הדרג המדיני.

❖ **יצחק איתן:** בעניין זה ההחלטה צריכה להיות חד-משמעית, בלא אפשרויות לפרשנות אחרת, או לפרשנות שאינה ברורה. יושבים כאן פוליטיקאים, הם יכולים להתייחס לכך טוב ממני. מפקד צבאי עומד בקשיים רבים עד מאוד, כשאומרים לו: "תעשה ככה!" ומנגד אומרים לו: "אל תעשה ככה!" ובסוף הוא נשאר לבד, והוא צריך לעשות את מה שהוא צריך לעשות. לא מעט פעמים ההנחיה מה רוצים שהגוף הצבאי יעשה אינה ברורה. צבא אינו יודע להתמודד עם מציאות כזאת. איני חושב שקברניט מדיני יכול לתת פקודות,

ואי אפשר לצפות ממנו לתת פקודות, אולם, הוא בהחלט צריך לתת כיוון שהמצביא הצבאי יידע לפרש בצורה שתאפשר לו לבצע את המשימה הצבאית. לעתים קיים כפל משמעות, בשעה שחשוב שפקודה תהיה ברורה כדי לאפשר לבצע את המשימה הצבאית. תפקידו של הדרג הצבאי להשמיע את דברו לדרג המדיני, ולשמוע את מה שהדרג המדיני אומר לו. המפקד הצבאי מנסה להבין למה מתכוון הדרג המדיני. רק כך הפעילות תוכל להתבצע בצורה נכונה.

❖ **שלמה קניאל:** לדברים שלי הייתי קורא "נרטיב של מתנחל שעומדים לפנות אותו". מכיוון שאני גם פסיכולוג וחוקר, אחרי שסיפרתי לעצמי את הנרטיב הבטתי בו גם בעיניים מקצועיות. כשמר הראל דיבר גם לי הייתה תחושה קשה, זאת אחרי שהסכמתי בלי לחשוב פעמיים לבקשת מר שלג לבוא ולהתמודד עם החומר. בדומה לדיון בירושה של אדם שעדיין שוכב חולה.

זאת הייתה התחושה הראשונה שלי, ואז פשפשתי בזיכרונותיי, כחלק מהנרטיב. גיליתי שבתקופת רבין ז"ל, כשהוא לחץ מאוד על המתנחלים, עשינו בנווה צוף סימולציה של פינוי: היינו צריכים להדריך את האנשים, התחלקנו לחוגי בית, התגבשנו חברתית והתחלנו את התהליך. מתחילת ההתנחלויות, הפינויים ואיומי הפינויים קיימים בערך באותה עוצמה כפי שהם היום. אגב, אני מעדיף את המילה 'טרנספר', אף על פי שיש לה קונוטציה שלילית – לי יש קונוטציה חיובית. 'טרנספר' הוא להעביר ממקום למקום. אם יהיה טרנספר – יעבירו אותנו ממקום למקום, ולא יפנו.

דבר נוסף שהייתי רוצה להדגיש: הגורמים להתיישבות שמנה מר שלג – אלה שהגיעו בגלל איכות חיים, בגלל אידאולוגיה מתונה ובגלל אידאולוגיה קיצונית – גורמי העלייה אינם רלוונטיים היום. מרגע שעלינו – כקלף מיקוח או לא כקלף מיקוח, בגלל אידאולוגיה (ובדרך כלל תמהיל של אידאולוגיות), בגלל איכות החיים, חינוך הילדים ועוד כמה וכמה גורמים – המציאות הזיזה אותנו, שינתה אותנו. ישנה דינמיות רבה, מורכבות רבה, ולכן צריך לראות את התגובה לעקירה בהתאם לזמן שבו הדבר יתרחש.

אני חושב שאני דגם די מייצג של מתנחל ממוצע, לא קיצוני לשום צד. בהיותי דור שני לשואה אני מרגיש שאנו בסכנה קיומית. העולם סביבנו מאוד לא בטוח. בתפיסת העולם שלי, זכותי על ארץ ישראל היא זכות דתית, ומובן שגם זכות היסטורית, והיא בהחלט אינה בזכות "המסכנות", כאילו היינו מסכנים וקיבלנו מדינה, ועכשיו יש עם ערבי מסכן ולכן גם לו מגיעה מדינה.

אני נמצא פה משום שזו הארץ שלי, והיא המקור האידאולוגי שלי. אני רואה סביבי עם שהולך ונחלש. הצבא, שהוא הצבא הכי טוב בעולם, גם הוא צבא חלש, ואני מרגיש המון חולשה מבחינת העוצמה שלי. התנפצה לי ההנחה שעמה עליתי בזמנו להתיישבות, ויחד אתי אנשי גוש אמונים, ההנחה שיש אפשרות לדו-קיום עם הערבים. האינתיפאדה האחרונה ניפצה אותה. שכני הערבים בגדו בי במובן זה שהם עצמם שולחים את המתאבדים. אין לי אותו אמון בערבים כפי שהיה לי לפני 10-20 שנים. הוא הלך ונעלם.

מנגד, האינתיפאדה גם מאוד חיסנה אותי. זאת בעקבות הקרבנות שהשארנו על הדרכים, את בתי הקברות שישנם ביישוב ואת המצבות לאורך הדרך, את הדם שהשארנו שם ואת הבתים והכרמים ועץ התאנה והכול. אני מרגיש מחובר מאוד לאדמה, ולא נווד שלוקח את היד ומעלה את כלי הכסף על שכמו, ומוכן ללכת.

אם חס וחלילה יפנו אותי, בעוד 20-30 שנה אשב בבית אבות, והנכד שלי ישאל אותי: "מה עשית אתה בטרנספר, סבא? איפה היית? איך הרשית לדבר הזה לקרות?" זו המשמעות שאני נותן למציאות היום, והיא מרכזית מאוד וחשובה, כי היא חלק מפרמטר של זהות. כלומר, יכולות להיות לאדם זהות אידאולוגית, זהות קבוצתית, זהות דתית, אבל השאלה היא עד כמה הזהות הזו שולטת על יתר הזהויות, עד כמה היא נמצאת בגרעין. הזהות הדתית והזהות של המתנחל, שלפני 20-30 שנה היו קצת שונות, חברו להיות זהות אחת שמקיפה את הכול. מצד שני, אני רואה שאצל האדם הלא דתי – שמקור הסמכות שלו, לטוב ולרע, הולך אל האדם ותבונתו – בעידן הפוסט מודרניזם הכול יחסי, הכול משתולל, וגם הערכים שהיו לו מתערערים. הדבר הנוסף קשור לערך הסולידריות שדיברנו עליו: מאז מלחמת יום הכיפורים יש אובדן אמון במנהיגים. זה קו שבר שממשיך וממשיך וזו ודאי תופעה כלל-ארצית, ולדעתי כלל-עולמית. יש צמצום המחויבות שלנו כעם, ומנגד יש נטייה לעבור לזהות של קבוצות קטנות יותר, לא אינדיבידואליזם אלא קבוצות קטנות יותר, והזיקה לעם, לאומה, הולכת וקטנה. התחושה שלנו, המתנחלים, היא שיפקירו אותנו, וגם הפינוי הוא הפקרה, התחושה הזו גורמת לייאוש. אין לנו תקווה לאמפתיה. זה כמו מישהו שמוציא אותך להורג, נותן לך אפשרויות בחירה, ומגלה כלפיך אמפתיה.

המסקנה המרכזית מכל זה היא שהטרנספר יהיה הרבה יותר קשה ממה שנעריך, והאיכויות שלו תהיינה שונות – הלחץ ימשוך לקצוות ולאלימות, לנקמה, למחתרות יהודיות. יש לי מחקר על מתיישבי הגבעות שמרמז על הכיוון. אנשים כמוני, שמעולם לא חשבו לנסות להתנגד התנגדות

אקטיבית כל שהיא ותמיד ראו עצמם פסיביים, מתחילים להרהר פעמיים ושלוש בנושא הזה. הדור הצעיר שלנו ילחץ עלינו, ולא ייתן לנו לוותר על הערכים שבגללם הבאנו אותו לשם. זה ייצור לחץ נוסף. יהיו כמובן אנשים שיקבלו את הכספים ויעזבו, אבל במקומם יגיעו אנשים של מחתרות. ובסופו של דבר, במאבק שלנו בין חוק המדינה לבין המוסר, אני מעריך שהמוסר יגבר. מה שנחשוב שהוא מוסרי, ערכי, לפי תפיסת העולם שלנו – נוביל אותו עד לקצה. ההערכה שלי היא ש-20% ינקטו "התנגדות אקטיבית" ומתוכם איני יודע כמה בדיוק יהיו אלימים. אבל זכרו: כשמאה אנשים יורדים להפגין על הכביש, מספיק אחד אלים כדי שעוד 30%-40% יהיו אלימים, אף על פי שבשאלונים הם לא יתכננו התנגדות אלימה.

עשיתי לעצמי מעין תרחיש מה יקרה כשיגידו לנו להתפנות: איך זה יקרה, מה יהיה שם חוץ מהפגנות. אני רואה בדמיוני את אווירת יום הכיפורים: מוציאים ספרי תורה; אנשים מסתובבים עם 'כל נדרי', נותנים את העוצמות החזקות ביותר של הדת, עם רבנים שמובילים. איני זוכר מאורע עם עוצמה אמוציונלית כל כך, ואנחנו ניתן לאירוע את העוצמות האמוציונליות החזקות ביותר.

בטווח הארוך ייווצרו מיתוסים של גבורה שיזינו אנשים לאורך זמן, ולך תדע מה יקרה בעקבות זאת – כמה אנשים ינסו לפלוש, להקים, לעבור לצד השני של הגבול. מכיוון שאלה תהליכים, אני חושש שזה ייצור שבר חזק מאוד בעם. קחו את השבר שנוצר אחרי רצח רבין ז"ל, והעלו אותו לעוצמות הכי גבוהות של שני צדדים, זה מול זה.

❖ **אריק כרמון:** הניתוח שלך מתסכל מאוד. לדידי הוא עומד במידה רבה מאוד בניגוד לדיון הקודם. אני חושב שבדיון הקודם, קשה ככל שהיה, נישא על גבי מחלוקת עמוקה, היה מאמץ אצל כמעט כל הדוברים שלא לוותר על תחושה של שותפות הייעוד ושותפות הגורל – בינך לבין חבר הכנסת אורון, ובין הציבור שיושב בצד הזה של הקו הירוק לבין הציבור שיושב בצד השני. שותפות הייעוד ושותפות הגורל שלנו תחת הדגל הציוני הן ראשונות במעלה. התחושה שאני יוצא עמה בתום הניתוח שלך היא שאתה ויתרת על שותפות הייעוד ועל שותפות הגורל, שאני מאוד מקווה שהיא התשתית הבסיסית שמאחדת אותנו, שונים ככל שנהיה.

דבר נוסף ומדאיג מאוד: דיברו כאן על הפן המוסרי ועל הפן הערכי. לפרופ' רביצקי ולמר גולדשטיין יש הרבה מאוד מהמשותף, ויש מקום שבו הם נפרדים. אני מניח שביני לבין מר גולדשטיין יש קצת פחות מכנים משותפים, אבל הם עדיין קיימים כתשתית ערכית. אתה מדבר במונחים

כוחניים. אתה מדבר על הצבא שנחלש, על העם שנחלש, אתה מחפש את העוצמות הכוחניות להתמודד. כך אני מקבל את הדברים שלך.

❖ **יואל בן-נון:** הוא אינו מדבר אידאולוגיה, הוא מדבר פסיכולוגיה.

❖ **אריק כרמון:** לכן פתחתי ואמרתי שהדברים מתסכלים. אתה מדבר פסיכולוגיה ואני מקבל את הפרספקטיבה הזאת. אני מקווה מאוד שאתה טועה. אני מקווה מאוד ששותפות הייעוד ושותפות הגורל עקרוניות לכולנו. מר דרומי זרק כאן את האנלוגיה לפינוי אלג'יר, דבר שאף אחד מאיתנו לא אוהב לשמוע. המושג "יפקירו אותנו", אני חושש מאוד שעל ציר הזמן עלול רק להתחזק, מתוך אותם דברים ששמענו ממך. איני אומר זאת כהתרסה ולא כהתרעה. אני רק מביא לך תגובה ראשונה, מה מעוררים הדברים שנאמרו, ואולי זהו הבסיס הבריא ביותר לדיון משותף.

❖ **ברוך כהנא:** דובר בדיון הקודם על אמפתיה, והיו פה כל מיני ביטויים על החיבוק החם שצריך לחבק את המתנחלים. הוזכר שיש כל מיני אנשים לא אמפתיים "אי שם בחוץ". ממש הרגשתי הקלה מסוימת כשדיבר חבר הכנסת אורון והחזיר אותנו לשיח שכיח ומציאותי קצת יותר בחברה שאנו חיים בה. החברה שלנו, מבחינת העוצמות האמוציונליות של הדיון, אינה חברה מנומסת ורגישה כל כך במובן הזה, כמו שאנחנו אולי רוצים באמת לחשוב. מדברים על ציבור המתנחלים, צריך להזכיר קודם כול שהציבור הזה עבר תהליך רב-שנים של הדרה מתוך השיח הציבורי. אני זוכר שבתקופת המאבק נגד הסכמי אוסלו, ישבתי בהפגנה ושמעתי ברדיו דיווח על ההפגנה הזאת. הייתה הפגנה המונית, שקטה ותרבותית להפליא. התראיין אחד ממנהיגי השמאל, שאלו אותו מה הוא אומר על כזו הפגנה המונית, והוא אמר שאין שם אף ישראלי אחד, כולם מתנחלים. כאשר מדובר על הדרה חריפה כל כך, כאשר מדובר על סיקור עיתונאי מסוים מאוד, אז ממילא נוצרים אותם תהליכים שעליהם מדבר פרופ' קניאל, כמעט באופן בלתי-נמנע.

עניין נוסף: דובר פה הרבה על אמפתיה, ומר דרומי אמר שהיום יש מציאות של אמפתיה. אני רוצה שלא נבלבל אף פעם בין אמפתיה לבין רחמים, אלה שני דברים שונים לחלוטין. בתקשורת הישראלית, המתנחל יכול להופיע הרבה פעמים כאדם שמרחמים עליו, ולא כסובייקט. אמפתיה אינה לרחם על מישהו, אלא לשמוע אותו.

המתנחל, כשהוא מופיע בתקשורת – או שמרחמים עליו, או שהוא אובייקט לבדיקה איך הוא יגיב למה שנעשה לו. אבל אין לו קול שנשמע. הפירוש שלי למציאות אינו נשמע בשיח הציבורי הרחב. זה לא רק בתקשורת,

אלא גם באקדמיה. זה עניין רחב מאוד. אני חושב שבמצב הזה של חוסר תקשורת, של חוסר דיאלוג, כל התהליכים שתיאר פרופ' קניאל הם בלתי-נמנעים, אי אפשר להתעלם מכך. הפתרון היחיד הוא דיאלוג שמגיע לתשתית הדברים, לעומק הדברים ממש.

אם קבוצה מלומדת כל כך, נכבדה ומשכילה של אנשים שיושבים פה, חלקם לא שמעו את המונח "חבקוק" [ראשי תיבות של כינוי לתפיסה הדתית החווייתית המאפיינת רבים מבני הדור הצעיר של הציונות הדתית: חב"ד, ברסלב, קוק וקרליבך; העורך] ואינם מודעים לתסיסה הרוחנית העצומה שהמונח הזה מסמל, משמע שאנו חיים בעולם מאוד לא דיאלוגי, ואז כל התהליכים האלה אכן בלתי-נמנעים. אני משוכנע שכאשר יהיה דיאלוג מעמיק כזה, יהיו גם פתרונות יצירתיים לשאלות הראליות, המהותיות, הביטחוניות והדמוגרפיות; פתרונות יצירתיים שאולי אנחנו לא חושבים עליהם כיום. אבל הפתרונות האלה יכולים להיווצר רק מתוך דיאלוג, שלדעתי אינו מתקיים כרגע.

❖ **אריק כרמון:** אשר לעניין ההדרה, אני חושש שהסיכוי לקיים את הדיאלוג הולך ופוחת. נדמה לי שאנחנו מתקרבים לאותה דקה אחרונה שבה אפשר יהיה למצוא את אותם אלה שמוכנים לרדת זה לנבכי עולמו של זה כדי ליצור את הדיאלוג. אנו מסכימים שלדיאלוג יש חשיבות עצומה מבחינת השלמות של החברה והקולקטיב. אבל החריצים, הבקיעים והסדקים בחברה שלנו הם כאלה שאנחנו כמעט מתקרבים לדקה האחרונה שאפשר עוד לשאת אותם.

❖ **דן מרידור:** הדיון הזה גלש, ולדעתי לא במקרה, מהעניין הטכני לכאורה מנושא הפינוי אל המקורות האידיאולוגיים של כל העניין. משם הוא בא ולשם הוא הולך.

ברצוני לומר משהו על ההיבט הקשה של האידאולוגיה, היבט שלא תמיד רואים אותו, והוא בעצם המוליך האמתי של האנשים בהיסטוריה. הציונות, פרט למשיחיים, מעולם לא הסתפקה בקביעה שיש לנו זכות על הארץ. היא תמיד תבעה רוב יהודי בארץ ואמרה שנשלב את השניים, את הזכות עם הרוב. לא נשלוט מכוח הזכות לבדה, בלי רוב. זה היה אתוס מרכזי של הציונות כמעט כולה, פרט לשוליים.

כולם מדברים על הצורך ברוב גדול, על הבסיס הדמוקרטי, על חוקה בהסכמה. הציונות היא תנועה דמוקרטית, תנועה דמוגרפית. להביא הנה רוב יהודי ולשלוט מכוח הרוב – בעיניי זה אל"ף ב"ת, הלחם והחמאה, זהו הבסיס שממנו מתחילים. אני מתנגד למה שפרופ' גביון אמרה קודם. היא אמרה שהכיבוש הוא לגיטימי. אני מקבל – "הותקפנו, לחמנו, כבשנו בצדק"

וכן הלאה. אבל מצד שני היא אמרה שהתיישבות, לפי דעת רוב המומחים, איננה לגיטימית. אני חושב אחרת, אבל בתנאי – וזהו תנאי שאני גדלתי איתו בבית הרוחני שאני בא ממנו: בלא "חבוקקים". יהודים התיישבו בארץ כדי להביא לשלטון יהודי. זאת המטרה האמתית של המתנחל בחניתה, בכפר עציון ובאלון מורה – שהמדינה היהודית תכיל גם את השטחים האלה. כשיהודי בא ללונדון או לתל אביב כדי לגור וקונה שם דירה, הוא קונה אותה כי הוא רוצה לגור שם. הוא לא מתכוון לקבוע דבר, הוא לא מביע עמדה פוליטית. ההתיישבות לפי דעתי ובניגוד לדעת פרופ' גבזיון הייתה ניסיון לגיטימי. זאת ארץ שלא הייתה שייכת לאף אחד, והייתה פתוחה מבחינת הריבונות, לדעתי, ומותר היה לעשות זאת. אולם, יש לי תנאי הנוגע לעומק המחלוקת האידאולוגית עם ה"חבוקקים": אני לא מוכן לשלוט בארץ אם אין לי רוב בארץ. זכותי לשבת בחברון, זכותי לשבת בשילה, בתנאי שאני מוכן שהרוב ישלוט. כל זאת משום שאני חי בעולם דמוקרטי שבו שולט הרוב, ולא המיעוט, אלא אם אני רוצה להיות דרום אפריקה. זאת המשמעות של דמוקרטיה. בראש ובראשונה – שוויון האדם, הערבי והיהודי שווים זה לזה. ואם יהיה רוב ערבי, אזי אין ציונות.

אני לא מרגיש פחות בבית בכפר אדומים, עם אחי ואחותי, מאשר בסכנין, אף על פי שזה "כאן" וזה "שם". אבל אני אמרתי בלבי שאם נצליח [במפעל ההתנחלות; העורך] – נחיל את הריבונות וכל ערבי יוכל להיות אזרח ישראל. כשבגין הציע את האוטונומיה ב-77' בכנסת, הוא אמר משפט שהוא לדעתי משפט מפתח: "אם נחיל אוטונומיה, כל ערבי שירצה אזרחות ישראלית יקבל אותה. למה? כי לא נהיה רודזיה". זה עניין עמוק ומוסרי מאין כמותו. היינו אז ברוב יהודי של 60%-70%. זה קשה, זה כואב, אבל אני חי עמם בסכנין ובעכו, נחיה עמם גם בחברון. כך חשבתי שיהיה. אני מודה שהיום אנו במצב אחר מבחינת ההתפתחות הדמוגרפית, למרות עלייה מבורכת של מיליון איש.

זה בעיניי סיכון המפעל הציוני כולו. זה כואב מאוד, כי אני יודע על בית לחם, על הר חברון, על שילה, על בית אל ועל שכם הרבה יותר מאשר על אילת. אבל ההבדל בין כל הדיונים שקיימנו בעבר לדיון הזה הוא שהזמן קריטי. הוא פעל לטובתנו בכל הפרמטרים האחרים, אבל בעניין הדמוגרפי אנחנו מתקרבים לנקודת משבר. לכן איני קושר זאת לא לביטחון ולא לטרור כלל. אני מוכן לעמוד 200 שנה בטרור, אם אני יודע שכשאצליח אני מנצח. פה אני אומר שאם אצליח, הערבים יגידו: "הרמנו ידיים, ספחו אותנו בבקשה", הפסדתי את הציונות – את המאבק הזה איני מוכן להיאבק.

לא שאני רוצה פינוי או טרנספר או כל ביטוי אחר, זה לא הדבר המרכזי בעיניי. אבל אחרי הכל, הדבר הנורא הוא לא שיהודי, אפילו פרופי קניאל או אחי או מישהו אחר, יצטרך לעזוב את מקומו. אותו נכד של פרופי קניאל יתחרה בנכד שלי, שיגיד לי בעוד 30 שנה: "מה, לא ראית שעומד להיות רוב ערבי? איפה היית?" ולא תהיה לי תשובה. הדבר העיקרי שבפניו אנחנו עומדים הוא הסכנה לציונות, ואני רוצה להציל את הציונות. אני אומר זאת אפילו לצורך מלחמה ולא לצורך שלום. הלוואי שיהיה שלום, אך איני רואה אותו, לצערי הרב. איני מניח שהם צודקים – חבר הכנסת אורון וחבריו בזינבה – מבחינת הנחתם על העמדה הערבית, אבל אם יש מלחמה, כדי שנוכל לנצח במלחמה הזאת צריך ליצור גבול שמאחוריו יהיה רוב יהודי מסיבי.

מה לגבי היישובים שיימצאו מעבר לגבול הזה? לפי דעתי, מסיבה ביטחונית לא טוב שיהיו שם כי זה יזיק. זכותם לחיות בכל מקום בעולם, ודאי בארץ ישראל. זה כמו מפקד במלחמה, שמחליט שאת הכיתה הזאת הוא מזיז מהגבעה כי היא בסכנה. הזכות לגור בכל מקום קיימת לכל אדם, אבל אז האדם צריך להיות מוכן לחיות לפי חוקי המדינה שהוא חי בה, כמו הערבי בחיפה. האם יהיה אפשר בהסדר שלום להגיע להסדרים של מצבי ביניים? להוציא אדם מביתו, אף שהוא מוכן לחיות לפי חוקי המקום, זאת שגיאה. מצד שני, אדם שרוצה לגור במקום, ואומר: "אני אחיה פה, וכל שכני לא יצביעו ולא יחליטו מי יהיה הצבא, מי תהיה המשטרה, איפה בונים", זו אפליה וזה גם לא יצליח.

לכן, עכשיו צריך להסכים על כללי המשחק של ההכרעה. בעניין הזה, אני רוצה להגן על פרופי קניאל, וגם לא להסכים אתו. אני מגן עליו משום שהוא איש מקצוע המתאר את המצב הפסיכולוגי, והוא צריך להגיד מה שהוא רואה. אני מודאג מהמסקנה שלו. נניח ש-90% מהעם יחליטו שהם רוצים גבול מסויים, וחלק יהודי מסויים יהיה מחוץ לגבול, אז אותם אחוזים בודדים יכפו את עמדתם על השאר?

❖ **אריק כרמון:** אף על פי שהדיון כבר עבר לפסים אחרים, אני חייב לומר שאני עדיין המום לגמרי מן הדברים של פרופי קניאל. בסך הכול אני מכיר קצת מחקריים חברתיים. אני מניח שהנייר הזה מביע את מה שהאנשים אומרים במר ליבם. אני יכול לומר שיש בעיה של היעדר הכרת התשתית האידאולוגית של "המתנחלים האידאולוגים". אני הייתי נחלאי, ולפני כמה זמן פגשתי בפעם הראשונה בחיי פנים אל פנים אחד מוותיקיה של אחת ההתנחלויות. השאלה הראשונה שהוא שאל אותי הייתה: "באיזה מחזור

בנח"ל הייתה: "כולנו הלכנו לנח"ל, היו נחלאים עם כיפות ונחלאים בלי כיפות, אבל כולם היו בנח"ל. מה קורה עם הציבור המתנחלי הזה? תנועת הנוער שגדלתי בה הייתה תנועה משולבת מאוד, ברוח החלוצית של ארץ ישראל, והיו שם חובשי כיפות. דניאלה וייס, לדוגמה, גדלה בבית רביזיוניסטי, והמוטיבציות שלה היו המוטיבציות של ז'בוטינסקי ובגין. אבל כשהיא הגיעה להתנחלות ופגשה את הרב לוינגר ואת מנחם פליקס ואת בני קצובר, נעשו שמות במוטיבציות, והן הפכו ממוטיבציות לאומיות-אידאולוגיות למוטיבציות דתיות מובנות.

❖ **שלמה קניאל:** זה מקבל חיזוק רב כל שנה מהחומש ומההפטרות. צריך להבין זאת. מי שחווה את קריאת ספר בראשית כל שנה, את קריאת ההפטרה כל ראש השנה, המדברת על עליית אלקנה לשילה, במחשבה שבמשך 2000 שנה רק קראנו על כך, והנה, היום אתה מוציא את הראש מהחלון וזה קיים. המשמעות של הדבר היא שנושא ארץ ישראל היום מובנה הרבה יותר ממה שחושבים. איני רוצה להסכים בהכרח עם כל מה שכתוב כאן, מפני שאם הכוח הדתי הוא מוטיבציה אזי הוא גם כוח מרסן. איננו חושבים שלאדם שומר מצוות מותר לעשות הכול בשביל המצוות שהוא מקיים. למשל, המגמה להעביר אדמות בארץ ישראל מרשות גויים לרשות יהודים – יש הנחות רבות בנושא בכל מיני תחומים. בשום מקום לא נאמר שמותר לך לגזול קרקע מנכרי בארץ ישראל. בוודאי לא את הזיתים שלו, בוודאי לא את החמורים שלו ושום דבר כזה. מי שיאמר אחרת, פשוט מסלף. יחד עם זאת, אני משוכנע שהשבר הפנימי, שבלב, השבר הזה יהיה היום גדול הרבה יותר מכפי שיכול היה להיות לפני 30 שנה. לא אמרתי ש-20% יאחזו בנשק. אני מדבר על השבר הפנימי ועל הקרע, וכתוצאה מכך ייתכן מאוד גם המאבק. אני חושב שהחידוד הדמוקרטי של זכויות הפרט מחלחל גם לתוך אנשים שאינם שומרי תורה. נניח שאני דמוקרט-חילוני, איני מוכן לקבל בשום פנים ואופן את הרעיון שמפני שאסד שונא אותי, ומפני שהוא עשה הסכם עם ראש ממשלת ישראל, מחמת שנאתו עליי לעזוב את ביתי, שרכשתי כחוק, ברמת הגולן או ביו"ש. לא חקרתי זאת, אני אומר זאת מתוך הערכה – ההתנגדות של אנשים חילוניים באריאל ובמעלה אדומים ובמקומות נוספים תהיה עזה יותר, ולהם אין המרסנים ההלכתיים שיש לנו. להם אין רבנים שיכולים לבוא ולהגיד להם: "חבר'ה, עד כאן!" וגם זאת צריך להביא בחשבון.

❖ **עדי מינץ:** הנושא שהעלתה פרופ' גביון ואחריה עו"ד מרידור הוא נושא קרדינלי בעיניי. אני חושב שהפן המשפטי של האחיזה של עם ישראל בשטחי ארץ ישראל בכלל, והלגיטימיות המשפטית לפי החוק הבינלאומי של

ההתיישבות ביש"ע בפרט, יש להם חשיבות עצומה. כלומר, יש הרבה ניירות וספרים שיצאו בנושא, אבל ההנחה בחלק מהחברה הישראלית ובמסדרונות השלטון באירופה ובא"מ היא שיש פה כיבוש, שהכיבוש אינו חוקי וממילא גם ההתיישבות ביש"ע, על פי האמנה הרביעית של זינבה, אינה חוקית. ההנחה הזו פשוט לא נכונה, לפחות על פי הרבה מאוד משפטנים.

השאלה היסודית היא על מה הוחל המנדט הבריטי, ומהן הסיבות למנדט הבריטי שכתובות בהחלטת חבר הלאומים בשנת 1922. יש בכך חשיבות גדולה למדינת ישראל. פניתי בעניין לשרי המשפטים, גם הקודם וגם הנוכחי, וגם לשר החוץ, בפרט בהקשר לדיון בבית הדין הבינלאומי בהג, אבל היכולת הפוליטית לטפל בכך כנראה מוגבלת כרגע. אני חושב שיש בכך חשיבות גם לדיון שאנו דנים בו היום.

נקודה נוספת: אני מסכים עם מה שאמרה פרופ' גביון באשר ליעדים המרכזיים של העם היהודי. כלומר, לכך שהעם היהודי אינו מצליח כרגע להגדיר לעצמו את היעדים המרכזיים שלו ושל הציונות. המחלוקת – מהם היעדים של הציונות – ליוותה אותנו במשך שנים ארוכות, ולמעשה התפרצה פעמים מספר – ופעם אחת בעניין אוגנדה, בעצמה בלתי-רגילה, בתחילה הוכרעה לכיוון אחד, אבל בסיכומו של דבר הוכרעה לכיוון האחר. מה משמעות הציונות ולצורך מה היא באה? האם היא באה להציל את העם היהודי? אולי היא באה לממש את זכותו של העם היהודי אחרי 2000 שנה, לחזרה לציון – לאו דווקא במובן המשיחי, אלא במובן האמתי.

❖ **אריק כרמון:** ב-48 הוקמה ריבונות המוכרת על ידי מדינות העולם. הציונות מימשה את יעדה, לפחות בעניין הזה.

❖ **עדי מינץ:** בעיני הציונות מימשה יעדים חלקיים מאוד, ובסיכומו של דבר, אין משמעות אמיתית לציונות בלי שילה, בלי בית אל ובלי חברון, וכמובן בלי ירושלים. אנשי זינבה ויתרו על הסיבה האמתית והיסודית שבגללה חזרנו לארץ. דא עקא, ישנה בעיה יסודית, בעיה דמוגרפית, שאני חושב שצריך לתת לה פתרון אחר. חייבים למצוא פתרון אחר לבעיה הזאת, משום שהסיטואציה שבה אנחנו שולטים על אוכלוסייה שאין לה זכויות אזרח, ואני אומר זאת גם בהיותי מנכ"ל מועצת יש"ע, היא רעה.

כאשר קיבלתי את הנייר הזה והתבקשתי לבוא לדיון, את אותה שאלה ששאלו עצמם המתנחלים שאלתי גם אני, במיוחד בהיותי מכהן בתפקיד מייצג. לא יכולתי לוותר על ההשתתפות בדיון בגלל הסקרנות. היה לי חשוב להגיע ולשמוע את הדוברים ואת הרעיונות. אני חושב שהנייר הזה הוא אינדוקציה של העבר, כלומר, הנייר עוסק במקרי גירוש שנעשו בעבר. הייתי

בשלוש פעולות דומות לכאורה: הפינוי הראשון בחווארה, בגין היה שם, ואריק שרון גם היה שם, והוא רדף אחרי אלה שפינו את חנן פורת, וצעק להם לסרב פקודה. מבחינתי, כמפונה, זה היה האקט כמעט הכי טראומתי, ואני זוכר, אחרי שהצליחו לעלות אותנו לתוך האוטובוס, את הרב יואל בן-נן ואותי מתחבקים ומבטיחים זה לזה שנחזור לפה.

הייתי גם בימית וחוויתי את הטרואומה של הפינוי משם, ובתקופה הנוכחית, הייתי בתקופת פינוי המאחזים. פחדתי מאוד ממה שעומד להתרחש, מהשבר ומההתנגשות בתוך החברה הישראלית. בעיניי הסולידריות והאחדות של החברה הישראלית הן יסוד מוסד, או חלק מהדברים היסודיים ביותר שעליהם מושתתת החברה הישראלית ושאליהם היא כמהה, וצריך למצוא דרך להימנע מהמשבר ומהקרע שעלולים להיווצר. לכן כינסנו למועצת יש"ע עוד באותו לילה את ועד רבני יש"ע. ישבנו סביב שולחן, שניים-שלושה רבנים מתונים ושניים-שלושה רבנים קיצוניים, וביקשתי שלא נצא מפה עד שלא נוציא נייר משותף שבו נגדיר מהם גבולות ההתנגדות לפינוי הזה. למדנו לנסח את המסמך, הוא נחתם בידי כל ועד רבני יש"ע והנהלת מועצת יש"ע ונשלח לכל תושבי יש"ע, ואני אומר לכם, הייתה לו בהחלט השפעה. אבל, אשר לאינדוקציה הבלתי-אפשרית, מי שחושב שפינוי של מצפה יצהר דומה לפינוי של דולב, שם אני גר, טועה. מי שחושב שדומה לכך פינוי של 4,500 תושבים מימית אחרי שכבר התרוקנה, טועה לחלוטין. פה מדובר בחורבן של מפעל חיים. אמנם אני מהנדס אלקטרוניקה, ועבדתי בהיי-טק עד לפני שנתיים, אבל ההתיישבות היתה הלזו של החיים שלי, וכמוני יש רבים מאוד. אנשים גדלו ככה, התחנכו ככה, הקימו מפעל חיים, ופה מדובר בחורבן מוחלט של דרך החיים, של מפעל החיים, של השקפת העולם. לכן אני סבור שהגירוש הזה בלתי-אפשרי, הוא לא יכול לקרות, והוא לא יהיה.

איני רוצה להיכנס לתרחישים אפוקליפטיים אבל אין בהסטוריה תקדים לכך שעם מבצע הגליה וגרוש של אחיו. יש כמובן תקדימים של גרוש יהודים מספרד, מצרפת ומגרמניה. יש תקדימים של טרנספר המוני שנעשה לגרמנים בשלהי מלחמת העולם השנייה, אבל אין תקדים שעם מגרש את אחיו. אני משוכנע שזה לא ניתן לביצוע ואפילו הדיבורים על כך גורמים לקרע חריף בין איש לאחיו בעם היהודי.

עם זאת, המוסכמה שמאחדת כאן את כולנו, שאחדות העם היהודי קריטית וחשובה מאוד ליכולתו לעמוד באתגרים שעוד נכוונו לנו. וכנראה הפתרון לבעיותנו הוא אחר ובוודאי לא גרוש יהודים מביתם.

❖ **אריק כרמון:** נתאר לנו תרחיש, אולי בלתי-אפשרי, שלא יהיה גירוש. מדינת ישראל תחליט שהיא מקימה גדר לאורך הקו הירוק, מגיעה להסכם או לא מגיעה להסכם עם הפלסטינים שהם יהיו אחראים לביטחון, ואתה תצטרך להחליט בעצמך איפה אתה חי. התרחיש הזה אינו בלתי-אפשרי. אני אתנגד לו, אבל ככל שיעבור זמן – קולות ההתנגדות האלה יילכו וידעכו, אם האלטרנטיבה היא הצעקה ששמעת מחיים אורון – טרנספר מול טרנספר. אורון שאומר לך: אני, הפטריוט המתיישב, אייעץ לילדיי ללכת מהארץ הזאת. אתה תיקח בחשבון את העוצמות שיש גם בצד השני.

❖ **יואל בן-נון:** אני מצר מאוד על הנייר, ועוד יותר אם נכון מה שהנייר הזה מתאר – זאת חברה נרדפת, חברה במצור, רק חברה כזו מגיבה כך. אם חברת המתנחלים תסתגר לתוך עצמה, אם היא תהיה חברה במצור וחברה נרדפת על ידי הציבור במדינת ישראל, שיעמוד מאחורי החלטת ממשלה, זה אסון חמור יותר מאשר חלוקת הארץ, גם אם הפינוי לא יצלח.

האחריות לתהליך הזה משותפת. אפשר להאשים את כלי התקשורת, ואפשר להאשים את כל התל אביבים שלא מעניין אותם מה קורה בבית ספר בעופרה. אם זה יגיע למצב של נרדפות, זה אסון. אי אפשר להגיד שרק התקשורת אשמה, ורק הפוליטיקאים אשמים, ורק השמאל אשם, כי במקרה כזה גם אנחנו, המתנחלים ומנהיגיהם, אשמים. אם יש לנו עמדה אחראית, צריך לעשות הכול כדי שזה לא יוכל להיות, קודם כול בתודעה של הבית פנימה.

אישית, איני מרגיש רע, איני מרגיש שמסתכלים עליי כעל מתנחל, עשיתי כמה דברים בשביל לא להיות במצב כזה. איני מסכים שמדינת ישראל היא מין בסיס שילוח של "אנחנו" – ויש קולקטיב אחר שקוראים לו 'מתנחלים'. גם איני מסכים שהעם חלש, שהצבא חלש, זה שקר וכזב. לדעתי, הדבר הזה הוא אתגר בראש ובראשונה למר מינץ ולרבני יש"ע. אם זהו המצב, כבר לא משנה אם יפנו.

❖ **שלמה קניאל:** למה?

❖ **יואל בן-נון:** מפני שפינוי בתנאים כאלה יהיה כמו שהיה ביום הכיפורים ברמת הגולן, לרוץ ברגע האחרון לאוטובוסים, זה מה שיהיה. לכך אתה רוצה להגיע? אני לא. אם זהו המצב, אנחנו הפסדנו את המערכה, זה הכול. אני חושב שהמצב אינו בהכרח כזה. המצב שאתה מתאר חמור ביותר מבחינת המבט של תנועת ההתיישבות, של תפיסת יש"ע כהרחבת גבולות המדינה. זאת לא הרחבת גבולות המדינה, אלא התבצרות של כת. אמנם, חוששני שזה מה שקורה בגבעות, ואם אכן כך – אז נכשלנו, אז אין מפעל התיישבות. לדעתי שאלת השליטה בפלסטינים כבר הוכרעה, וחבל להשחית עליה מילים.

לעולם לא נשלוט בהם. השאלה היחידה היא האם בתנאים הקיימים אפשר לקיים את ההתיישבות. אני חושב שכן, צריך לקיים את הדיון על השאלה איך ניתן לקיים את ההתיישבות בתנאים שבהם איננו שולטים על האוכלוסייה הפלסטינית, והאם יש תנאים כאלה.

הסיבה היחידה שמצדיקה פינוי של יישוב יהודי, הוא מצב שבו אי אפשר להגן על יישוב כזה בתנאים הצפויים, כמו רמת הגולן ביום הכיפורים תחת לחץ, או משואות יצחק וגוש עציון אחרי נפילת כפר עציון. הרי באמת יכולות להיות סיטואציות נוראות, וייתכן שיכולים להגיע מראש למסקנה, שיש יישוב שאי אפשר להגן עליו בתנאים שממשלת ישראל קובעת. ואם אי-אפשר להגן על יישוב מסוים, אין לי שום ספק מה תהיה הפסיקה של הרבנים. אבל לא בא בחשבון מבחינתי, שקבוצה מסוימת עם אידאולוגיה שמאלית מתוקף 36 שנות ויכוח, תגיד: "אנחנו אמרנו לכם מהתחלה, ואנחנו לא נרפה מכם עד שתגידו 'צדקתם' ותכו על חטא ותחזרו בכס, ואנחנו גם נשדר לכל העולם שיהודים אפשר לעקור". אם זאת הכותרת של פינוי, וחוששני שזאת הכותרת של פינוי, אסור שיהיה פינוי, אף לא של בית אחד.

❖ **אריק כרמון:** אתה לוקח תרחיש קיצוני מאוד.

❖ **יואל בן-נון:** התרחיש הזה מצטייר בתקשורת הישראלית.

❖ **אריק כרמון:** אני אגיד לך מה התרחיש הראלי מול הדברים שאמרת. התרחיש הראלי הוא שיהיה סחף בלגיטימציה שהציבור עדיין נותן למתנחלים.

❖ **יואל בן-נון:** כל סיפור ה"מחתרת" נולד מתוך התפיסה שאי אפשר לפנות אותנו ולכן יפקירו את בטחוננו, וכנגד זה קמו קנאי ה"מחתרת", שאני התנגדתי ומתנגד להם בכל כוחי. ברגע שייאמר בצורה כלשהי שמשאירים את המתנחלים, בלי הבטחת ביטחונם, המחיר של הסיפור הזה עלול להיות עוד ארגון טרור יהודי שיעלה את כולנו בלהבות. אני מתחנן: הפסיקו לשחק באש! זאת אינה סולידריות, זה אינו חיבוק, זהו איום. כל הדיבור על "ייבוש" ולהשאיר אותם שם, עם הערבים, פירושו של דבר "מחתרת". אמנן שחק הבין זאת, ולתדהמתו הוא אמר שאם הממשלה לא מספקת ביטחון לאזרחיה, אי אפשר לבוא בטענות למי שייקחו את החוק לידים.

❖ **אבי רביצקי:** אני חושב שהדברים של פרופי קניאל עצובים אך כנים. הוא לא אמר שזה הרוב, אבל הוא הבהיר את פני המיעוט. יחד עם זאת, כמה פעמים אמרת: "זה חלק ממחקר הנרטיב שלי". אני מאמין שזה הנרטיב שלך, אבל בעיניי הערב הזה, ובעצם גם המסמך של מר שלג, הוא האפשרות להאזין לנרטיב אחר. אני מתיימר להכיר חלק מהנוער שאולי כמה מכם

אינם מכירים. הייתי יכול לתת נרטיב של רבבות בני נוער, אם לא מאות אלפים, שאומרים שאם התסריט של המשך הכיבוש יתרחש – זה לא יהיה ביתם עוד. אני מציע לבדוק כבר עכשיו את התחלת הארוזיה בשירות הצבאי. אני מעוניין שתראו כמה הדברים האלה מורכבים.

אחר כך, הניחו כאן שציונות היא כיבושה ויישובה של כל ארץ ישראל. הציונות שלי היא תחיית העם היהודי. אמנם אין לעם היהודי תחייה אלא בארצו, אבל הארץ היא המשועבדת לעם ולא העם משועבד לארץ. לי אין שום חובה לארץ אבל יש לי כל החובות לעם היהודי ומכיוון שלעם היהודי אין תחייה אלא בארץ חלומותיו ותפילותיו, אזי אני קשור עמוקות לארץ ישראל.

❖ **רן כהן:** איני אוהב לעשות הכללות, אני מעדיף לראות את הדברים בעוצמות האמתיות שלהם, ככל האפשר.

עם חלקכם התעמתתי עימותים רבים לאורך כל ההיסטוריה של ההתנחלות, ותמיד האמנתי שלעומות הזה יש עוצמות אדירות מהבחינה הרוחנית, הערכית, ההיסטורית, המחויבות, הערכים של כל אחד מהמחנות. אולם, אני מודה שתמיד האמנתי שיש מכנה משותף, ושביסומו של דבר, כאשר תעמוד ההיסטוריה בסכנת חורבן בית לעם היהודי, אנחנו נתאחד. הערב איני בטוח בכך, ואני אומר לכם גם למה: משום שנדמה לי שבכל הדיון הזה איננו רואים כלל את מצבו האמתי של העם היהודי בכלל, ואת מצבו האמתי של העם היהודי בארץ ישראל. לא רק משום ההרס והחורבן הרוחני, ולא רק משום הרס הסולידריות החברתית, שראיתם הנכונה היא כורח אם אנחנו רוצים להיות מאוחדים מול אויבים, ויהיו לנו אויבים.

איני בטוח בכך בגלל עניין אחר לחלוטין: עד לפני שלוש שנים סמכתי, וטעיתי, על כך שמה שהולך להיות בין ישראל לפלסטינים הוא גבול של אזורי תעשייה, עבודה, פרנסה וקיום, ועבדתי על כך יחד עם שר התעשייה הפלסטיני. מהאזור בו ניסיתי לבנות אזור-תעשייה, באזור גינין, משם יצאו גדולי המרצחים לישראל, לחיפה ולעפולה ולכל מקום אחר. כעת איני מאמין בגבול של אזור תעשייה. כעת אני רוצה גבול שיגן על עם ישראל פיזית. איני רוצה לעמוד כאן בארץ באותם אסונות שעם ישראל עמד בהם בכל ההיסטוריה. איני רוצה לשוב לזיכרון הראשון מילדותי בעיראק, של פוגרום ברחובות היהודים. זאת תמצית קיומי הציוני. מה מסתבר? שאנחנו נריב על עמדתנו ואתם תריבו על עמדתכם, אבל מדינת ישראל תעמוד בהתנגשות טוטאלית בין שני קרחונים, כמו הטיטניק, עם שני עולמות. מצד אחד ישנו העולם הדמוקרטי, ואם מדינת ישראל לא תהיה דמוקרטית היא תתנגש עם

העולם הדמוקרטי. הסתכלו על התהליך ההיסטורי שהעולם עובר – דמוקרטיזציה, זכויות אדם, הומניזם שהופך לכוח. אתם רוצים שהציונות תתנגש עם הכוח הזה, עד כדי שנהיה פסולים בעולם? מצד שני, העולם המוסלמי עובר תהליך מחריד של פנאטיות וחומייניזם. אנחנו כאן שישה מיליון אל מול האיום הזה. לעם היהודי במקומות האחרים אין קיום בטוח בלעדינו, כך אני מאמין. אולי זה נראה היום מופרך, אבל מה יקרה ליהודים בארה"ב? אני מאמין שבלי מדינה יהודית אין ליהודים קיום בטוח בשום מקום אחר בעולם, למרות זכויות האדם ולמרות הדמוקרטיה, כי אף פעם אינך יודע מה יקרה. אז אם אנחנו נתנגש בשני ה"קרחונים" הללו מבלי להגן על בית לאומי יהודי ודמוקרטי, המשמעות היא בעצם שהייעוד הציוני של מדינה יהודית כביטחון לקיום יהודי הוא בסכנה גדולה. ואתם ואנחנו חייבים למצוא מוצא שישראל לא תתנגש לא עם כל העולם הדמוקרטי ולא עם כל העולם המוסלמי.

למרות זאת, אני חושב שבסיכומו של דבר אתם גם טועים, כי יצר הקיום ודחף הקיום של העם היהודי לא ייתן, לא לכם ולא לנו, אלא ללכת על נתיב הקיום. גם אם יהיו המיזאשים אצלנו ויהיו הקיצוניים אצלכם, או אפילו אנשים ירימו נשק, אין לנו קיום אחר בעולם הזה, זולת אם נהיה מדינה צודקת ומקובלת. אני חושב שהיצר הזה בסוף יגבר, לא יעזור לאף אחד כלום, ומי שיעמוד בדרכו – יובס. גם אם יעמוד בדרכו פירוק התנחלויות, ושאף אחד לא יגיד שהפינוי אינו אפשרי. הוא אפשרי כמו שדברים נוראיים הרבה יותר היו אפשריים בתולדות העם שלנו, ובתולדות מדינת ישראל. מי שאומר היום בשם תורה מסוימת, שמדינת ישראל לא צריכה להקים גדר כדי להגן על עצמה מפני הטרור הבא מהשטחים אלא צריכה להגן על כל רחוב או דיסקוטק או בית ספר או גן, והכול מפני "חזון ארץ ישראל השלמה", יעומד בסתירה עם יצר הקיום של העם הזה. מדינת ישראל בלי הנשמה הציונית שלה לא תתקיים, והנשמה הציונית שלה רשומה כיהודית, יהודית ודמוקרטית, ובלי שני אלה אין לה קיום.

❖ **מרים שפירא:** אני רוצה להמשיג את הדברים שנאמרו כאן, במושגים של אסון, טראומה, חוסן – כשבכל מקרה, בכל הכרעה שתהיה יהיה אסון. יש כאן פוטנציאל גדול מאוד לטראומה, גם במישור האישי וגם במישור הלאומי. אנחנו יכולים להסתכל על המסמך הזה גם מנקודת ראות של חוסן, משום שכל התמודדות עם טראומה עדיף להתחילה לפני מאשר תוך כדי או אחרי. המסמך הזה מטפל בדרכים להתמודד עם גירוש, אם יהיה, בזמן גירוש או לאחריו. ואני רוצה להדגיש שאנחנו חייבים לדאוג לכך, גם אם לא יהיה

גירוש, אנחנו חייבים לדאוג לכך עכשיו, לפני שהדבר אולי קורה. הזמן קצר, והדרך היחידה שאפשר לעשות משהו אפקטיבי היא להפגיש את הקולות השונים ולעשות זאת בכל שדרות העם. חלק גדול מהנוער שרוצה לגור בחו"ל אינו יודע, ואינו שומע, ואין לו סיכוי לשמוע את הנרטיב שפרופי קניאל הביא בצורה חזקה, ולפרופי קניאל ולציבור שלו אין סיכוי לשמוע את הנרטיב של החבריה האלה, שבדרכם לעזוב את הארץ. על אוכלוסיית החיילים, בכלל לא דיברנו, באסון כזה כמו גירוש, שבו החיילים יצטרכו לעמוד בחזית, איני יכולה לדמיין איזה קושי עצום ייווצר לחיילים באופן אישי ובאופן ציבורי. כל אחד מהצעירים האלה, ומדובר במספרים גדולים, יש לו הורים, חברים, קרובים, דודים. מדובר פה בשכבות רחבות של ציבור. בואו לא נשכח שהשנים האלה, לפחות שלוש השנים האחרונות, ואיני רואה שהן הולכות להיגמר, אלה שנים של טרור שפוגע בכלנו, ובעיקר בצעירים. אף אחד עוד לא מדד זאת, אף אחד עוד לא יודע אילו השפעות אישיות וציבוריות יש לנגיעה התכופה הזאת במוות ובאיום על ההתפתחות שלהם. מה שברור הוא שחייבים לקיים דיאלוג ממשי ואמתי, דיאלוג שיישמע. זה לא יקרה מעל גלי האתר אלא רק במפגש פנים אל פנים. מפגש של דיאלוג לשמו, של היכרות והבנה מעשית של הסברה ושכנוע.

❖ **אבי גיסר:** בהיותי רב קהילה, ואולי משום כך, אני מסכים עם הדרך שבה תיאר פרופי קניאל חלק גדול מן האנשים שמשמיעים את קולם במסגרות קהילתיות. זאת צורת הביטוי שלהם ואלה יהיו התחושות שלהם, בלי קשר לשאלה אם הרב בן-נון מתנגד לכך, ואגב גם אני מתנגד לכך. לא חשוב אם אנחנו אשמים שהובלנו אותם לשם או לא. זה מה שיהיה. עכשיו, איך לצמצם גם את עצם המשבר, גם את הוויכוח הנורא, גם את מה שחושב חבר הכנסת כהן על המצב וגם את מה שחושב כל אחד אחר? מובן ששמיעת הקולות השונים היא הבסיס. אנו שומעים את הקולות בדיונים פה, אך העם רואה תלוויזיה ושם הדיונים אחרים.

אחרי הכול, הפתרון יהיה רק בגיבוש כללי הכרעה שבהם הימין משלים עם הכרעה מוצקה לצד שמאל, והשמאל יודיע שהוא ישלים עם הכרעה מוצקה לצד ימין, בתנאים שיגובשו ביניהם. רק אם כל צד יהיה בטוח שהשני מציית לאותם הכללים, ויקבל אותם בהשלמה, ויעשה חינוך פנימי להשלים עם המצב שנראה כחורבן לכל אחד מהצדדים – רק אז האחדות תוכל להתקיים, וכמוה מדינת ישראל.

❖ **במבי שלג:** ישנן שעות מסוימות בהן אפשר לראות בעין מאוד בהירה מהו פסק הדין של ההיסטוריה. פסק הדין של ההיסטוריה אומר היום שהחלוקה

היא הפתרון. לכן, ההנהגה של יש"ע צריכה לקחת אחריות על המפעל שהיא הקימה. היא צריכה לפנות למתיישבים ולהגיד: "בשעה ההיסטורית שבה אנו נמצאים, העתיד של העם היהודי מונח על כתפינו, ואנו ניקח את האחריות על הפינוי. נעשה זאת בהסכמה, כי רק כך נוכל להציל את המדינה הזאת". אם ההנהגה של יש"ע לא תיקח את האחריות על הדבר הזה, היא תישא באחריות לאפשרות למלחמת אזרחים ולעוד כל מיני תרחישים קשים מאוד. צריך לקחת אחריות, לא רק על עתיד היישובים אלא גם על עתיד העם היהודי, כולל התמודדות בזירה הבינלאומית, כי חלק מהלוקסוס שהנהגה של יש"ע לקחה לעצמה, הוא להתמודד רק בזירה הפנימית. אבל ישראל לא מתמודדת רק בזירה הפנימית. ישנה גם מציאות בינלאומית, וזה החלק החסר בפאזל של גוש אמונים. מי שמכחיש חלק כל-כך חשוב במציאות שלנו, לא יכול בסופו של חשבון לשכנע את החברה הישראלית.

❖ **אריק כרמון:** אני באמת מנסה לבוא מדרך האמצע. סביב שולחן זה מתקיימים דיונים בכל מיני נושאים, והקו המנחה הוא הניסיון למצוא את אותו גשר, אותה שפה משותפת, שהרבה פעמים נותנים לנו אפשרות לאמוד את המחירים בניסיונות האלה. שלוש פעמים בשנה מתכנס סביב השולחן הזה הפיקוד העליון של הצבא. בחודש ינואר השנה קיימנו דיון תחת הכותרת "אתיקה, מוסר ומשפט בעת לחימה". ברצוני לספר לכם על דברים שעלו בדיון, דברים שבעיניי הם המחירים הכבדים שאנחנו משלמים, כחברה, כתוצאה מהמציאות שנקלענו אליה, וההתנחלויות הן חלק מאוד גדול מן המציאות הזו.

כשהרמטכ"ל הציג את התפיסות שלו, הוא חזר על תזה מאוד חשובה. הוא אמר שאין נרטיב אחד בהתמודדות של הצבא היום במלחמה נגד הטרור. זאת עובדה, אין לנו נרטיב אחד, מפני שסביב השולחן הזה, וגם הוא אינו מייצג את כל קשת הדעות, שמענו או עמדנו על תפיסות שונות בהערכת המציאות. אין נרטיב אחד בגלל השסע והמחלוקת, והטרור מתמקד באותם אזורים שעליהם ישנה המחלוקת, ולא משנה איך אנחנו מתארים אותם. במאבק של צה"ל במלחמת ששת הימים או במלחמת יום הכיפורים היה נרטיב אחד, וכולם עמדו אז מאחורי ההתמודדות הצבאית הזאת. המאבק ההוא אינו דומה למציאות כיום, שבה אין הנרטיב האחד הזה. הדבר הזה יוצר קושי מוסרי עצום על מקבלי ההחלטות, שממילא מוטלים עליהם נושאים אחרים, ומי כמוכם יודע את הדברים האלה. כשאני מנחה את הדיון הזה יש לי הערכה מסוימת ממה זה נובע, יש קושי כי אי אפשר להכניס נושאים פוליטיים. אחת הסיבות העיקריות לדעתי שמביאות לקושי, ואנו

מטילים על הצבא שמגן עלינו קושי בלתי-אפשרי, היא ששלושים ושש שנה אין במדינת ישראל אופק מדיני, בכל מה שנוגע לגבולות. שלושים ושש שנה אנחנו חיים כחברה בלי גבולות, לא הסדרנו זאת. דיברו כאן על זהות, גבול הוא כלי שמגדיר זהות, הוא אינו קו טריטוריאלי. עד אליו מדברים בשפה מסוימת, משתמשים בערכים מסוימים, מעבר לו משתמשים בשפה אחרת. אין לנו היום גבול כזה. אף ממשלה אחת לא הייתה מוכנה לקחת על עצמה את ההגדרה של האופק המדיני. ברצוני להוסיף לדברים של במבי שלג גם את ההיבט הזה. נוצר כאן ואקום שבתוכו אנחנו מטילים על הצבא עומסים בלתי-אפשריים מתוך מדינאות מתחמקת. אתם יכולתם לקרוא בין השיטין, האלוף איתן דיבר על הצורך שהמדינאות תהיה כמה שפחות דו-משמעית. דבר נוסף, שמתחבר בהחלט לפן הבינלאומי של הבעיה: איני יודע אם אתם מודעים לבעיה אמתית ועמוקה של קצינים בצבא, שמגיעים למצב שבו הם אינם יכולים לעזוב את מדינת ישראל בגלל המציאות החדשה שהעולם נמצא בה. כן מוצא חן בעיניי, לא מוצא חן בעיניי, אנחנו מנהלים מלחמה בכלים שהעולם היום אינו מקבל אותם. אמר לי חבר טוב שהמציאות היום היא שישנו קאובוי בארה"ב שנוהג אחרת, אבל העולם אינו הולך בכיוון של הקאובוי, העולם הולך בכיוון אחר. כלומר, גם כאן אנחנו מטילים על מי שמגן עליהם ועלינו עומסים בלתי-אפשריים. גם זאת נקודה שאנחנו חייבים לקחת בחשבון. התחלנו בדיבור על אמפתיה, ונסיים בדיבור על אמפתיה. אני חושב שהנייר של מר שלג השיג מטרה גדולה מאוד, והיא עצם הדיון הזה. לדעתי הוא חייב להשיג עוד כמה מטרות. האמפתיה הזאת עלולה להיות נחלתם של מעטים, והיא תלך ותקטן, מפני שלגבי חלק ניכר בחברה הישראלית, לא מעטים מתוככם נתפסים כחברה אנוכית מאוד.

❖ **שלמה קניאל:** גם אתם.

❖ **אריק כרמון:** ייתכן. אני יוצא מתוך הנחה שאיני מעלה עובדות אלא פרספציה של המציאות. אם יש אצלנו תחושה של מנהיגות, של הרמת לפיד מסוים, של התוויית כיוון מסוים, מוטל עלינו לפחות ליצור שפה משותפת. יהיה קשה, יהיה בלתי-אפשרי, אולי נצטרך לריב, אבל אני חושב שאנחנו חייבים לעשות זאת. מר הראל זרק פה כפפה, ואני אמרתי שאני מוכן להרים אותה. הבה ניקח על עצמנו לבנות את התרחישים – איך כל אחד מאיתנו רואה את מדינת ישראל בעוד 20-30 שנה, לפי שורה של פרמטרים שנשכים עליהם. בואו נדבר על הכול: איך צריכה להיראות מדינת ישראל הציונית בעוד 30 שנה, איפה צריכים להיות גבולותיה, מה יהיו המחירים הבינלאומיים, המוסריים, התרבותיים, הזהותיים, הכלכליים והביטחוניים.

ניירות העמדה של המכון הישראלי לדמוקרטיה

- **רפורמה בשידור הציבורי**
פרופ' ירון אזרחי, ד"ר עמרי בן-שחר וגב' רחל לאל
- **עקרונות לניהול ולתקצוב על-פי תפוקות במגזר הציבורי**
פרופ' דוד נחמיאס ואלונה נורי
- **הצעת חוק השב"כ: ניתוח משווה**
אריאל צימרמן בהנחיית פרופ' מרדכי קרמניצר
- **דתיים וחילוניים בישראל: מלחמת תרבות?**
פרופ' אביעזר רביצקי
- **לקראת רפורמה מבנית במגזר הציבורי בישראל**
פרופ' דוד נחמיאס, מרל דנון-קרמזין ואלון יראוני
- **היועץ המשפטי לממשלה: סמכות ואחריות**
ד"ר גד ברזילי ופרופ' דוד נחמיאס
- **הסתה, לא המרדה**
פרופ' מרדכי קרמניצר וחאלד גנאים
- **בנק ישראל: סמכות ואחריות**
פרופ' דוד נחמיאס וד"ר גד ברזילי
- **השתלבות קבוצות "פריפריה" בחברה ובפוליטיקה בעידן שלום: א. החרדים בישראל**
פרופ' מיכאל קרן וד"ר גד ברזילי
- **מבקר המדינה: סמכות ואחריות**
ד"ר גד ברזילי ופרופ' דוד נחמיאס
- **חופש העיסוק**
פרופ' מרדכי קרמניצר, ד"ר עמרי בן-שחר ושחר גולדמן
- **הפריימריס המפלגתיים של 1996 ותוצאותיהם הפוליטיות**
גדעון רהט ונטע שר-הדר

- **השסע היהודי-ערבי בישראל: מאפיינים ואתגרים**
פרופ' רות גביזון ועסאם אבו-ריא (הופיע גם בערבית)
- **100 הימים הראשונים**
פרופ' דוד נחמיאס וצוות המכון הישראלי לדמוקרטיה
- **הרפורמה המוצעת במערכת בתי המשפט**
שחר גולדמן בהנחיית פרופ' רות גביזון ופרופ' מרדכי קרמניצר
- **תקנות ההגנה (שעת חירום) 1945**
מיכל צור בהנחיית פרופ' מרדכי קרמניצר
- **חוק ההסדרים: בין כלכלה ופוליטיקה**
פרופ' דוד נחמיאס וערן קליין
- **פסיקת הלכה בשאלות מדיניות**
פרופ' ידידיה צ' שטרן
- **הרבנות הממלכתית: בחירה, הפרדה וחופש ביטוי**
איל ינון ויוסי דוד
- **משאל-עם: מיתוס ומציאות**
דנה בלאנדר וגדעון רהט
- **השסע החברתי-כלכלי בישראל**
איריס גירבי וגל לוי בהנחיית פרופ' רות גביזון
- **מדינה משפט והלכה – א. מנהיגות ציבורית כסמכות הלכתית**
פרופ' ידידיה צ' שטרן
- **מעברי שלטון בישראל: השפעות על מבנה הממשל ותפקודו**
פרופ' אשר אריאן, פרופ' דוד נחמיאס ודורון נבות
- **העדפה מתקנת בישראל: הגדרת מדיניות והמלצות לחקיקה**
הילי מודריק-אבן-חן בהנחיית פרופ' מרדכי קרמניצר ופרופ' דוד נחמיאס
- **הטלוויזיה הרב-ערוצית בישראל: ההיבט הציבורי**
פרופ' ירון אזרחי, ד"ר זוהר גושן וגב' חני קומנשטר
- **זגמים של שיתוף אזרחים**
אפרת וקסמן ודנה בלאנדר בהנחיית פרופ' אשר אריאן

הכנס הכלכלי התשיעי – יוני 2001
מנהל הכנס והעורך: פרופ' ראובן גרונאו

- אסטרטגיה לצמיחה כלכלית בישראל
- אי-שוויון בישראל: חצי הכוס הריקה וחצי הכוס המלאה
- הרפורמה במערכת הבריאות: עבר ועתיד
- המדיניות המקרו-כלכלית לשנים 2001–2002
- מזדינה, משפט והלכה – ב. עושר שמור לבעליו לרעתו: מקומם של המשפט ושל ההלכה בחברה הישראלית.
פרופ' ידידיה צ' שטרן
- חקיקה פרטית
דנה בלאנדר וערן קליין בהנחיית פרופ' דוד נחמיאס

הכנס הכלכלי העשירי – יולי 2002
מנהל הכנס והעורך: פרופ' ראובן גרונאו

- איום ביטחוני ומשבר כלכלי
- הגלובליזציה
- מדיניות הפנסיה
- המדיניות המקרו-כלכלית לשנים 2002–2003
- רגולציה – הרשות המפקחת
אורי ארבל-גנץ בהנחיית פרופ' דוד נחמיאס ופרופ' ידידיה צ' שטרן
- רגשות דתיים, חופש הביטוי והמשפט הפלילי
(בשיתוף עם קרן קונרד אדנאואר)
פרופ' מרדכי קרמניצר, שחר גולדמן וערן טמיר
- דת ובג"ץ: דימוי ומציאות א. פרסום "מנוף – המרכז למידע יהודי" במבחן הביקורת
ד"ר מרגית כהן, ד"ר אלי לינדר ופרופ' מרדכי קרמניצר

- האומנם מדינת כבוד האדם?
אלוף הראבן
- פורנוגרפיה – מוסר, חירות, שוויון: הצעה לתיקון האיסור על פרסום והצגת תועבה, ועבירות קרובות
רם ריבלין בהנחיית פרופ' מרדכי קרמניצר
- המשמעות הפוליטית והחברתית של פינוי יישובים בש"ע
יאיר שלג
- הכנס הכלכלי האחד-עשר – יולי 2003
מנהל הכנס והעורך: פרופ' ראובן גרונאו
- המדיניות המקרו-כלכלית לייצוב המשק ולצמיחה
- הצעה לארגון מחדש של החינוך הציבורי בישראל על בסיס ביזור ואיזור
- אמניות ושקיפות במשק
- מערכת ההשכלה הגבוהה לעשור הקרוב
- המונופוליסט כקרובן: על זכויות חוקתיות בדיני ההגבלים העסקיים
עדי אייל בהנחיית ידידיה צ' שטרן ודוד נחמיאס
- מדינה, משפט והלכה – ג. דת ומדינה: תפקידה של ההלכה
ידידיה צ' שטרן
- זכויות חברתיות בחוקה ומדיניות כלכלית
אבי בן-בסט ומומי דהן
- האם תיתכן מדינת הלכה? הפרדוקס של התאוקרטיה היהודית
אביעזר רביצקי
- الصدع العربي اليهودي في إسرائيل: مميزات وتحديات
الاستاذ عصام أبو ريا البروفيسورة روت جيبزون

English Publications of The Israel Democracy Institute

- **Religious and Secular Jews in Israel: A Kulturkampf?**

By Prof. Aviezer Ravitzky

- **State, Law, and Halakha: Part One – Civil Leadership as Halakhic Authority**

By Prof. Yedidia Z. Stern

- **Incitement, Not Sedition**

By Prof. Mordechai Kremnitzer and Khalid Ghanayim

- **State, Law and Halakha: Part Two – Facing Painful Choices
Law and Halakhah in Israel Society**

By Prof. Yedidia Z. Stern

אפשר לרכוש את ניירות העמדה

במכון הישראלי לדמוקרטיה

ת"ד 4482, ירושלים 91044

טלפון: 02-5392888, 1-800-202222; פקס: 02-5631122

evacuate a maximum number of settlers to the settlement blocs that would remain in Judea, Samaria and Gaza, the assumption being that in this way they would be able to feel that, in any case, they made their contribution to expanding the borders of Israel and that their enterprise was not entirely in vain. At least from the standpoint of ideological compensation, it is preferable that the evacuation be in the context of a final arrangement and not an interim agreement or a unilateral withdrawal. That way, it would be easier to accept its contribution to the State.

Similarly, it is also recommended for the settlement leadership to prepare in advance for the evacuation (at least after a political decision regarding it made), despite the hidden legitimacy involved in this, in order to alleviate possible extreme developments. The settlement leadership should also coordinate its moderating instructions with local leaders, on the assumption that only they, who are closely familiar with the radical elements, can also control them.

In the social sphere, the main recommendations are as follows: a constant, open dialogue with the settlers; professional (psychological and community) assistance in coping with the crisis; compensation that, at least in the housing sphere, will not focus on money but rather on offering alternative housing – preferably such that would even maintain the original settlement and community framework as much as possible; refraining from a humiliating haggling over the issue of compensation, and government and public support for settlers against the possibility of presenting them as “extortionists,” while emphasizing their pain and sacrifice.

immigrants from the former Soviet Union, who are known for their hawkish positions and who, on the other hand, have generally not internalized a national approach, which is a moderating factor for those born in Israel.

In the social sphere, the report highlights the inherent dangers to the evacuees themselves: emotional and community crises; difficulty in rehabilitating their lives and beginning a “new life” (especially for the older people, as well as those who were central figures in the evacuated settlements); loss of confidence in the State; the possibility of being condemned as “extortionists” in the event that they insist on a generous compensation from the government. There are also dangers regarding the entire image of Israeli society. One is that a cutting controversy surrounding evacuation is liable to undermine the fabric of life in Israel and create sharp tension between the various sectors. Two, settlements in Judea, Samaria and Gaza (primarily the settlements located deep inside the territories, which are the main candidates for evacuation) are identified especially with the religious Zionist sector. An evacuation of these settlements could cause a serious social and theological trauma for this important sector.

On account of these dangers, the report includes a recommended policy that could temper the expected damage. These recommendations are also divided into the political and social spheres. In the political sphere, an effort should be made to minimize the number of evacuated settlements. Moreover, the decision to evacuate will require an unequivocal, “special” majority in the government. Other recommendations include a constant, open dialogue between government institutions and the settlers, while taking pains to update residents in real time on the expected plans regarding them; creating “ideological compensation”, and not just financial compensation, which is especially important for the ideological settlers. Ideological compensation could be the very fact of publicly recognizing the settlers’ contribution to society and to the country; a central ideological compensation would be to

Summary

The Political and Social Significance of Evacuating Settlements in Judea, Samaria and Gaza

By Yair Sheleg

Evacuating the settlements in Judea, Samaria and Gaza is one of the most prominent and sensitive issues on Israel's national agenda. This is due to the fact that weighty questions are involved: on the one hand, evacuating settlements is an initial Palestinian condition for peace with Israel, one that has undisputed international consent. On the other hand, the imposed uprooting of tens of thousands of Israelis from their homes and the destruction of dozens of settlements that they have built is an extremely difficult decision to make.

In light of the importance of the issue, this report seeks to examine the entire range of implications expected from a positive decision to evacuate all or some of the settlements: the political implications – regarding the nature of the struggle by the settlers and their supporters against evacuation, and the social implications – regarding the lives of the settlers after the evacuation and the impact on Israeli society in general.

The report points to several “danger zones” in the political sphere. First, extremist groups who oppose evacuation, are capable of opening fire on the soldiers that come to evacuate them, or even of initiating preemptive terrorist actions, mainly against Arabs, in order to disrupt the arrangement and the evacuation process. Second, there are other groups, mainly among the younger generation of settlers, who would not open fire but are liable to carry out a series of actions that, taken together, would lead to a dangerous “civil rebellion” – including damaging the equipment of the removal forces. The report also indicates the possibility of a harsh response during the removal itself on the part of some